

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Djordjević

**KRITIČNA ANALIZA DISKURZA MEDIJSKIH REPREZENTACIJ KOSOVSKE
KRIZE V LETU 1999**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Djordjević

Mentor: doc. dr. Andrej Škerlep

**KRITIČNA ANALIZA DISKURZA MEDIJSKIH REPREZENTACIJ KOSOVSKE
KRIZE V LETU 1999**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

Družini Stanojević, ki je bila leta 1999 primorana zapustiti Kosovo ...

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorju za pomoč in podporo, navodila in nasvete, ki so me usmerili na pravo pot in mi dali motivacijo, zaradi katere je cilj postal manj abstrakten!

Hvala moji družini, staršem, ki so mi omogočili dosego cilja in bratu Sašotu, ki mi je potrpežljivo prepuščal računalnik ter bil moj prvi kritik!

Hvala Živi, za vse kavice, ki sem se jih veselila, Mirni za nasvete in lektorske popravke, Goranu za konstruktivne razprave in Sandiju, ki me je znal vedno spraviti v dobro voljo!

Najbolj iskrena hvala pa tebi Matej, ki si verjel vame, mi brezpogojno stal ob strani in me prenašal tudi takrat, ko tega ni zmožel nihče!

KRITIČNA ANALIZA DISKURZA MEDIJSKIH REPREZENTACIJ KOSOVSKE KRIZE V LETU 1999

Pri oblikovanju medijskega besedila, bodisi televizijskega, radijskega ali tiskanega, mora novinar sprejeti številne odločitve o tem, kateri dogodek bo izbran v objavo in kako bo le-ta reprezentiran. Pri tem ga usmerjajo normativne zahteve novinarske prakse, družbeni in kulturni dejavniki, znotraj katerih izkušnjam podeljuje pomene ter osebna drža, ki determinira razumevanje in upovedovanje lastnih izkušenj. Način, ki ga bo izbral, bo vplival na to, kako bo besedilo sprejelo občinstvo, kako ga bo razumelo in interpretiralo. Menimo, da vsakršno oblikovanje diskurza ali poročanje o njem pomeni zasedanje takšne ali drugačne ideološke pozicije. Predmet naše analize bo vprašanje, s katere pozicije je bilo slovenskemu občinstvu posredovano dogajanje na Kosovu in kakšno vlogo je pri tem odigral osrednji slovenski časnik Delo. V središče diplomske naloge postavljamo moč diskurza v množičnih medijih, pri čemer se, izhajajoč iz kritične diskurzivne analize, osredotočamo na razmerje med novinarskimi prispevki in pomeni, ki jih le-ti generirajo, in njihovim vplivom na oblikovanje socialnih reprezentacij. Za osvetlitev prepada med medijsko in družbeno realnostjo bo v naših raziskavah analiza diskurza osrednjega pomena, saj prav diskurz predstavlja polje, na katerem se srečujejo različne ideologije in prizadevajo za prevlado znotraj posameznega družbenega polja. Nadzor nad diskurzom razumemo kot primarno orodje, ki omogoča ohranjanje ali spreminjanje obstoječih odnosov moči.

Ključne besede: *diskurz, odnosi moči, ideologije, kritična analiza diskurza, kosovska kriza.*

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF MEDIA REPRESENTATIONS OF KOSOVO CRISIS IN 1999

When forming media texts journalists have to decide which events are newsworthy and how to represent them. Their decisions are subject to professional demands, societal and cultural factors which they draw upon in attributing meaning to experiences, and their personal stand which determines the understanding and representation of these experiences. Their decision will affect the way audiences comprehend and interpret media utterances. We believe that any discourse formation or discourse report originates from a specific ideological position. The main task of our thesis is to explore from which ideological position the Kosovo crisis was represented to Slovenian readers of one of the leading daily newspapers – Delo. In this paper, attention will be drawn to the power of media discourse. Drawing upon critical discourse analysis, we will investigate the relationship between media texts and meanings they generate as well as research how this effects the process of forming social representations. In order to demonstrate discrepancy between media reality and social reality, we focus on discourse analysis for we believe it to be the place where specific ideologies come across and strive for domination in a particular social field. Control over discourse is presumed to be a primary tool by which existing power relations are sustained or changed.

Key Words: *discourse, power relations, ideologies, critical discourse analysis, Kosovo crisis*

KAZALO

1. UVOD	8
2. DISKURZ IN MOČ	10
2.1 RAZMERJE MED DISKURZOM IN ODNOSI MOČI V DRUŽBI	10
2.2 MEDIJSKI DISKURZ IN VZDRŽEVANJE DRUŽBENEGA REDA	13
2.2.1 Moč v DISKURZU	13
2.2.2 Moč za DISKURZOM	16
3. IDEOLOŠKE RAZSEŽNOSTI DISKURZA	18
3.1 IDEOLOŠKI 'ZDRAVI RAZUM' KOT OSNOVA ZA FORMIRANJE POMENOV	21
3.1.1 INFERENCIALNO ZAPOLNJEVANJE VRZELI	23
4. DISKURZIVNA ANALIZA	26
5. KRITIČNA ANALIZA DISKURZA (KAD)	28
5.1 ZNAČILNOSTI FAIRCLOUGHOVE KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE	30
6. TEORETSKO – METODOLOŠKI OKVIR KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE	35
6.1 DESKRIPCIJA	35
6.1.1 LEKSIKALIZACIJA	37
6.1.2 SINTAKSA	39
6.1.3 MAKROSTRUKTURE	45
6.2 INTERPRETACIJA	47
6.2.1 INTERPRETACIJA INTERPRETACIJE	47
6.3 EKSPLANACIJA	51
7. KONSTRUKTIVNOST PROCESA PRODUKCIJE MEDIJSKIH BESEDIL	53
7.1 MEDIJSKA REALNOST KOT ODSEV DRUŽBENE STVARNOSTI	53
7.2 MEDIJI NIČ VEČ 'PSI ČUVAJI'?	56
8. HISTORIČNA POGOJENOST MEDETNIČNIH NAPETOSTI NA KOSOVU IN METHIJI	60
9. ANALIZA IZBRANIH ČLANKOV	63
9.1 SPORAZUM SLOBODAN MILOŠEVIĆ – RICHARD HOLBROOK IN PRIHOD OPAZOVALCEV OVSE	65
9.2 TRAGEDIJA V RAČKU	66
9.3 RESNICOLJUBNOST, ČISTKE IN MEDNARODNE ZAROTE	73
9.4 ZGODBA O 'DOBRIH IN SLABIH FANTIH'	79
9.4.1 DELEGACIJA ZA MIR	79
9.4.2 NAPAD IN OBRAMBA	82
9.5 POGAJANJA O MIROVNEM SPORAZUMU – KDO SI ŽELI MIRU IN KDO NE	84
10. SKLEP	92

11. LITERATURA IN VIRI	93
12. PRILOGE	100

1. UVOD

Kljub globalizacijskim učinkom na področju institucionalizacije in uveljavljanja človekovih pravic, so konec 20. stoletja zaznamovale številne kršitve le-teh. Razpad socialističnih sistemov je odprl pot novi družbeni ureditvi, za katero so mnogi verjeli, da prinaša boljše čase. Proces tranzicije se je nekaterih regij milo dotaknil, v drugih pa pustil rano, ki bo še dolgo skelela prihodnje generacije.

Razpad Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) je rezultiral v izgubah premnogih nedolžnih življenj in kolonah beguncev, ki jih težko primerjamo s katerim koli obdobjem zgodovine Balkana. Teorija o 'norem vetru', ki je zapihal v tej regiji in med seboj sprl različne etnične, verske, nacionalne in še kakšne skupine, ki so pred tem živele v slogi in miru, je bila pogosta razlaga zapletenega stanja, ki ni bilo racionalno, še manj razumljivo, tujcu pa nedojemljivo.

Pogost zaključek številnih analiz je, da so k temu pomemben delež prispevali mediji, pri čemer je družbeno vlogo sedme sile, ki naj bi služila obveščanju javnosti, pogosto nadomestilo nekritično delovanje v interesu vladajoče ideologije. Podpihovanje nacionalističnih teženj s strani domačih medijev, vseh bivših republik brez izjeme, izkrivljanje resnice, poenostavljanje in selektivno pisanje o dogodkih v 'balkanskem sodu smodnika' ter poskus poenostavitve družbene stvarnosti, ki bi bila v nasprotnem primeru za tujo javnost nerazumljiva, so vsekakor zahtevali svoj davek.

Etnični konflikt na Kosovu lahko označimo kot uvodno dejanje razpada SFRJ, s katerim se danes končuje še zadnje poglavje te drame. Številni tragični dogodki, ki so se zgodili v tej pokrajini, bodo ostali zamolčani. Spet drugi so predmet različnih kulturoloških, politoloških, socioloških, ekonomskih in še kakšnih raziskav. Da bi si ustvarili uravnoteženo mnenje o dogajanjih, ki so v zadnjih letih zaznamovala južno pokrajino Srbije, je potreben celosten vpogled v dogodke, ki so so v medijih nemalokrat pojavljali izven družbenega in zgodovinskega konteksta. V diplomski nalogi se ne bomo lotili iskanja Resnice, vendar pa ne želimo zanemariti dogodkov, ki so se realizirali, kar je pogost pojav v analizah medijskih reprezentacij, ki v svojem prizadevanju, da bi pojasnile sredstva medijske manipulacije, pogosto pozabljajo, da za analiziranimi diskurzivnimi dogodki stoji realnost, ki se je

zgodila. Izbrali smo majhen del zgodovine Balkana, ki ga želimo osvetliti in pokazati na segmente, ki so bili predmet izkrivljanja in pretvarjanja, kar je, menimo, pripeljalo do kategoriziranja ljudi na tiste, ki so žrtve razmer in tiste, ki so si to 'zaslužili'.

Teoretski del naloge je razdeljen na pet poglavij. V prvem poglavju obravnavamo razmerje med odnosi moči v družbi in diskurzom, ki asimetrične odnose bodisi oblikuje bodisi ohranja. V drugem poglavju opredeljujemo vlogo ideologije v procesu družbenega boja in definiramo načine delovanja ideologije v medijskih besedilih. Tretje poglavje osvetljuje značilnosti diskurzivne analize, znotraj katere se osredotočamo na enega izmed pristopov, kritično analizo diskurza (KAD). Četrto poglavje podrobneje predstavlja KAD in definira orodja, s katerimi bomo poskusili osvetliti razmerje med diskurzom in odnosi moči ter prikazati potencialne točke, v katerih je skozi diskurz mogoče udejanjati moč. Pri tem se bomo usmerili k pomenu novinarskih besedil kot diskurzivnih dogodkov, ki so vsota delovanja konvencij novinarske prakse ter odnosov moči v družbi. Zadnje poglavje teoretskega dela pa se dotika procesov produkcije novinarskih besedil in problemov, ki se pojavljajo pri konstruiranju medijske realnosti.

V praktičnem delu, ki ga tvorita dve poglavji, predstavljamo kratek uvod v historično pogojenost etničnega konflikta na Kosovu in Metohiji. Nato s pomočjo premis kritične analize diskurza analiziramo novinarske prispevke, ki so bili objavljeni v osrednjem slovenskem časniku Delo v obdobju pred vojaškimi napadi zveze Nato na ZRJ, in se pri tem osredotočamo na reprezentacije posameznih dogodkov in identitet. Teoretsko-metodološko ogrodje, iz katerega izhajamo, temelji predvsem na ugotovitvah Fairclougha, Fowlerja in van Dijka. V nalogi se osredotočamo na vprašanje, ali je časnik Delo upravičil svoj status resnega slovenskega dnevnika, ali pa je, podobno kot številni zahodni mediji, nekritično sprejemal radikalno poenostavljanje zapletenega konflikta in slednjega tudi reduciral v dvodimenzionalno naracijo. Skladno s tem vprašanjem postavljamo tudi hipotezo diplomske naloge. Na primeru Dela bomo namreč poskušali pokazati, kakšne reprezentacije so bile posredovane slovenskemu občinstvu in kako so vplivale na razumevanje dogodkov v tej regiji. Menimo, da so bile zgodbe pogosto napisane, še preden so se dejansko zgodile.

2. DISKURZ IN MOČ

2.1 RAZMERJE MED DISKURZOM IN ODNOSI MOČI V DRUŽBI

Koncepta diskurza nikakor ne moremo enoznačno opredeliti. Njegove definicije so številne in raznovrstne.

"Diskurz je sistem izjav, ki konstruirajo objekt, o katerem govorijo. Zadeva vrsto pomenov, zgodb, izjav, ki producirajo posebno verzijo dogodkov, odnosov."

(Luthar 2001: 211)

V grobem pa lahko ločimo dva prevladujoča načina rabe termina diskurz. Prvi, ki je pomembno zaznamoval predvsem jezikovne študije, vidi diskurz kot družbeno akcijo in interakcijo, v katero ljudje vstopamo v okviru družbenih interakcij. Drugi način pa temelji predvsem na delih Foucoultta in razume diskurz kot družbeno konstrukcijo stvarnosti (Gillespie in Toynbee 2006: 122). V nalogi se bomo naslonili predvsem na Fairclougha, kot osrednjega avtorja, saj v svojih delih združuje oba pogleda, pri čemer povezuje rabo jezika z odnosi moči v družbi.

Odnosi moči v posameznih družbenih institucijah ter v družbi kot celoti določajo način, na katerega so redi diskurza strukturirani¹ in ideologije, ki jih redi diskurza utelešajo. Zato je nujno, da smo pri kritični analizi diskurza pozorni na lastnosti družbe in njenih institucij.

Pri definiranju narave družbe se Fairclough v svojem razmišljanju nasloni na Marxovo teorijo kapitalistične družbe, za katero velja, da je njena temeljna strukturna poteza način, na katerega družba organizira lastno ekonomsko produkcijo. Ta določa naravo neke družbe in predstavlja izhodiščno točko za oblikovanje odnosov med družbenimi razredi, katerih vpliv se nadalje razteza na ostale dele družbe. V kapitalistični družbi gre pri ekonomski produkciji primarno za produkcijo dobrin z namenom doseganja profita, v nasprotju s produkcijo, katere namen je takojšnja potrošnja proizvedenih dobrin (Fairclough 1994: 31-34).

¹ Red diskurza predstavlja množico diskurzov in žanrov znotraj posameznega družbenega področja (politični red diskurza, medijski red diskurza itd.). Več o redih diskurza v poglavju Kritična diskurzivna analiza.

Razredni odnosi, ki izhajajo iz takšne vrste proizvodnje, so zaznamovani z nesimetričnostjo v posedovanju proizvodnih sredstev in s tem posledično tudi moči. Moč razumemo kot rezultat dužbenih razmerij med posameznimi družbenimi skupinami, ki se odražajo v prevladi ene skupine, nad drugo (van Dijk 1995b: 10).² Moč dominantnega razreda seveda ni odvisna le od lastništva proizvodnih sredstev, temveč tudi od njegove zmožnosti nadzorovanja države: v nasprotju s prepričanjem, da je država nevtralna v odnosu do družbenih razredov, Fairclough predpostavlja, da je ravno država ključni element v ohranjanju prevlade enega razreda nad drugim. Te politične moči se ne poslužujejo le kapitalisti, temveč zveza vseh zainteresiranih posameznikov in institucij, katerih interesi so vezani na doseganje kapitala. Takšno zvezo lahko označimo kot *"dominantni blok"* (Fairclough 1994: 33). V vsakdanjem življenju namreč vrsta institucij (izobraževalne institucije, pravo, religija, mediji ...) *"... kolektivno in kumulativno zagotavlja kontinuirano nadvlado kapitalističnega razreda."* (Fairclough 1994: 33). Takšna teorija zarote je bila, zaradi številnih pomanjkljivosti v formulaciji, pogosto predmet kritik in nemalokrat označena kot poenostavitev kompleksnega stanja, saj predpostavlja popolno pasivnost vladanih, težko pa tudi razloži, s kakšno ukano uspe vladajočemu razredu prepričati podrejene v ohranjanje takšnega razmerja moči. Tudi Lutharjeva zavrača aplikacijo takšnega politično-ekonomskega razumevanja ideologije kot popačene resnice na odnos med mediji in realnostjo, saj, kot pravi, ne ponuja nikakršne konkretne razlage o delovanju ideologije skozi medije. Delovanje medijev ni nekaj, o čemer bi lahko razmišljali le z vidika boja političnih interesov, temveč je potrebno vključiti tudi mrežo reprodukcije popularnih mitologij in novinarsko profesionalno samopercepcijo (Luthar 2001: 201-204).

Vendar pa takšno razumevanje odnosov moči, ki se opira na Marxovo teorijo, ponuja pomembno ugotovitev, *"... da bi posamezne ideje postale vladajoče ideje nekega obdobja, privolitev večine populacije ni potrebna."* (Ferguson 1998: 15). Delno lahko ta pojav razložimo z interesi, ki jih imajo ljudje z močjo v posameznih institucijah, saj so vladajoče

² Seveda pa odnosov moči ni mogoče zreducirati na razredne odnose. Obstajajo namreč odnosi moči, ki niso značilni za posamezne institucije, denimo odnosi med spoloma, med mladimi in starimi ... Zatorej se pojavlja vprašanje, kje je povezava med razrednimi in drugimi odnosi. Po mnenju Fairclougha preproste, transparentne povezave, ki bi upravičila redukcijo vseh odnosov na razredne in razumevanje teh odnosov kot posrednega izraza družbenih razredov, ni. Vendar pa so, kot smo že omenili, ravno razredni odnosi tisti, ki definirajo naravo neke družbe in temeljno vplivajo na vsa ostala področja družbenega življenja (Fairclough, 1994:34-35).

ideje navadno podkrepljene z zakoni, ki jih pišejo nosilci teh idej (Ferguson 1998:15) oz. kot pravi Marx *"Ideje vladajočega razreda so v vseh obdobjih vladajoče ideje, / .../ razred, ki je vladajoča materialna sila družbe, je hkrati njena vladajoča intelektualna sila."* (Marx v Taylor in Willis 1999: 30). Pomemben dejavnik, ki omogoča ohranjanje takšnih odnosov moči, je **ideologija**. Številne institucionalne prakse, ki jih ljudje izvajajo, ne da bi pri tem kritično gledali nanje, pogosto vsebujejo implicitne domneve, ki neposredno ali posredno legitimizirajo obstoječe odnose moči. Prakse, ki jih pogosto razumemo kot **zdravorazumske**, nemalokrat izhajajo iz interesov dominantnega razreda ali bloka in so bile **naturalizirane**. Prakse in iz njih izhajajoče diskurze, ki delujejo na način, da ohranjajo obstoječe odnose, Fairclough označuje kot ideološke (Fairclough 1994: 33).

Ideološka moč, ki jo opredeljujemo kot moč projiciranja neke prakse kot univerzalne in zdravorazumske, predstavlja pomemben komplement ekonomski in politični moči. Za naše proučevanje je ideološka moč še posebej zanimiva, saj se izvaja skozi **diskurz** (Fairclough 1994: 33). V grobem ločimo dva načina izvajanja moči; s prisilo ali privolitvijo. Prva temelji na grožnjah s fizičnim sankcioniranjem in izvajanjem le-tega, druga pa predpostavlja privolitev v, ali vsaj dopustitev ohranjanja obstoječega razmerja moči. V praksi se ti dve obliki izvajanja moči pojavljata v različnih kombinacijah. Če je potrebno, država lahko uporabi prisilna sredstva, vendar pa se vsaka oblast zaveda, da je vladanje s privolitvijo veliko cenejša, pa tudi manj rizična oblika. Ključni mehanizem vladanja s privolitvijo je ideologija, ki kot izredno učinkovito sredstvo, uveljavlja svojo moč z apeliranjem na naše potrebe, želje in lastno koristiljubje (Macdonald 2003: 32), za doseganje zelenih ciljev pa uporablja diskurz. Zato je z družbenega vidika v naših raziskavah analiza diskurza, predvsem medijskega, izjemnega pomena (Fairclough 1994:32-34). Kot pravi Škerlep, Habermasovo razumevanje procesa diskurzivnega formiranja mnenja in volje predpostavlja dvostopenjski proces – široka javnost sicer lahko nadzoruje delovanje državnih institucij, a hkrati državne institucije korigirajo razmerja v civilni družbi (Škerlep 2002: 156).

Pri ohranjanju ali spreminjanju odnosov moči znotraj neke družbe gre vedno za obliko "boja". Družbeni boj se pojavlja med različnimi vrstami družbenih skupin, ki imajo temu primerno različne interese. Toda, ravno tako, kot so razredni odnosi temeljni odnosi v razredni družbi, so tudi razredni boji temeljna oblika družbenega boja.

"Razredni boj je nujna in inherentna lastnost družbenega sistema, v katerem je maksimizacija dobička in moči odvisna od maksimizacije izkoriščanja in nadvlade nad drugim družbenim razredom."

(Fairclough 1994: 35)

Družbeni boj je lahko bolj ali manj intenziven in lahko zavzema tako odkrite, kot tudi prikrite oblike, vendar pa je neizpodbitno dejstvo, da se kakršen koli družbeni razvoj in vsakršna raba moči odvijata kot oblika družbenega boja. Enako velja tudi za jezik: jezik predstavlja oboje, vidik družbenega boja in svojstven vložek vanj. Tisti, ki izvajajo moč skozi jezik, morajo biti nenehno vpleteni v boj z drugimi, da bi ohranili (ali izgubili) svoj položaj (Fairclough 1994: 35).

2.2 MEDIJSKI DISKURZ IN VZDRŽEVANJE DRUŽBENEGA REDA

"... diskurz uravnava nediskurzivni prostor – prakse. Diskurz je tisto, za kar in prek česar se borimo, oblast, ki se je želimo polastiti."

(Luthar 2001: 202)

Ko govorimo o moči diskurza, lahko v grobem ločimo dva vidika moči; moč **v** diskurzu in moč **za** diskurzom (Fairclough 1994:43).

2.2.1 Moč v diskurzu

Prvi vidik razume diskurz kot polje, kjer se odnosi moči dejansko izvajajo in udejanjajo, kar velja tako za medosebne odnose, kot tudi odnose med posameznimi skupinami, organizacijami, institucijami, razredi itd. Moč **v** diskurzu se manifestira kot *"... asimetrija med udeleženci diskurza ter neenak nadzor nad procesom produkcije, distribucije in potrošnje posameznega besedila, v specifičnem družbeno-kulturnem kontekstu"* (Fairclough 1995: 1-2), pri čemer 'močnejši udeleženci' vplivajo na oblikovanje **vsebin** interakcije, **odnosov** med udeleženci diskurza ter pozicioniranje **subjektov**.³ Skladno s tem in izhajajoč

³ Kategoriji 'odnosi' in 'subjekti' sta med seboj tesno povezani, v praksi pa se tudi sicer vse tri kategorije istočasno pojavljajo in prekrivajo, vendar pa je za namene analize koristno, da jih med seboj sistematično ločimo.

iz Hallidayevega večfunkcijskega (angl. multifunctional) pristopa k jeziku, Fairclough loči tri funkcije diskurza: **funkcijo identitete, odnosno funkcijo in pojmovnotvorno funkcijo** (Phillips in Jørgensen 2002:67). Diskurz tako prispeva h konstrukciji **družbenih identitet, družbenih odnosov** ter **sistemov znanj in pomenov** (Phillips in Jørgensen 2002:67).

Slika 2.2.1.1: Diskurz in strukturni učinki

<i>Funkcije diskurza</i>	<i>Vpliv na kategorijo</i>	<i>Strukturni učinki</i>
Funkcija identitete	subjekti: pozicije subjektov oz. družbene vloge, ki jih udeleženci zasedajo	Družbene identitete
Odnosna funkcija	odnosi: družbeni odnosi med udeleženci, ki vstopajo v diskurz	Družbeni odnosi
Pojmovnotvorna funkcija	vsebine: kaj je povedano (zapisano) ali storjeno	Sistemi znanj in pomenov

Vir: (prirejeno po) Fairclough 1994: 74

V nadaljevanju v središče postavljamo moč diskurza v množičnih medijih, v okviru katerega se lahko, z jezikoslovnega vidika, osredotočimo na vsaj dva pogleda. O prvem govori že Breznik, ko 'časopisni jezik' obravnava "*kot eno izmed jezikovnih uresničitev ob 'znanstvenem' in 'umetnostnem' "*", ter ga, kljub temu da ga postavi najnižje na lestvico po vrednosti, označi kot najvplivnejšega z vidika razvoja, rabe in kodifikacije knjižnega jezika. Drugi vidik pa "*utemeljuje izbor jezikovnih sredstev kot orodje vplivanja in vrednotenja*" (Kalin-Golob 2004: 703-704). Slednji bo tudi izhodišče naše analize, pri čemer bomo, v okvirih kritične diskurzivne analize, proučevali razmerje med novinarskimi prispevki in pomeni, ki jih le-ti generirajo, torej učinke delovanja medijskega diskurza na oblikovanje socialnih reprezentacij. Le-te Moscovici in Farr definirata kot "*skupek pojmov, predstav, podob izjav in razlag, ki jih imajo ljudje v vsakdanjem življenju o določenih pojavih v socialnem okolju.*" (Moscovici in Farr v Nastran-Ule 2000: 104). Nastran Ule dodaja:

Bistveno za socialne reprezentacije je, da sočasno obstajajo v duševnosti posameznika kot del njegovega kognitivnega aparata in krožijo med ljudmi kot deli objektivne stvarnosti, npr. v načinih govora, diskurza, žargonih, v sporočilih medijev, v knjigah. Subjektivno in objektivno v socialnih reprezentacijah podpirata drug drugega, tako da eno ne more obstajati brez drugega.

(Nastran Ule 2000: 104)

Moč medijev definiramo kot potencial medijskih besedil, da (delno) posredno vplivajo ne oblikovanje mentalnih reprezentacij občinstva (van Dijk 1995b: 10). Fairclough opozarja,

da narava odnosov moči, ki se pojavljajo v medijskem diskurzu in se skozi njega udejanjajo, pogosto ni ne jasna, ne transparentna, zato za tovrsten diskurz upravičeno lahko trdimo, da vsebuje **prikrite odnose moči** (Fairclough 1994:49-55). Takšna implicitna oblika učinkovanja nikakor ni zanemarljiva, saj je vplivanje na formulacijo mentalnih reprezentacij najbolj učinkovito takrat, ko se izvaja neopaženo, pri čemer bralec ohranja neko, vsaj minimalno, stopnjo avtonomnosti. Posamezni diskurzi tako delujejo naravno in samoumevno, njihov učinek pa je zaradi naturaliziranosti ideoloških elementov toliko večji.

Prikrita moč medijskega diskurza ter možnost nosilcev moči, da izvajajo vpliv skozi diskurz množičnih medijev, sta odvisni od sistematičnih tendenc v medijskem (s)poročanju in drugih medijskih aktivnosti. Eno samo besedilo je z vidika moči zanemarljivo, "*... učinek moči medijev je namreč kumulativen in se udejanja skozi ponavljanje določenih načinov upravljanja z vzročnostjo in pripisovanjem odgovornosti, pozicioniranja bralca itd.*" (Fairclough 1994: 54). Vendar pa je pri takšnem razumevanju medijskih učinkov potrebna mera previdnosti, saj moč medijev ni samoumevna in posledica samega obstoja medijev (*ibid.*). Naivnost in manipulabilnost namreč nista lastnosti, ki bi bili pri ljudeh vsesplošno in aboslutno prisotni. Bralec se o poziciji idealnega subjekta⁴ vsekakor pogaja, kar lahko vodi v kritično sprejemanje ali celo zavračanje takšne vloge. Prav tako lahko implicitne predpostavke bodisi spregleda ali celo razkrije in tako izniči želeni učinek.

Ko govorimo o prikritosti moči medijskega diskurza, nikakor ne moremo mimo vprašanja, pred kom naj bi bila moč v diskurzu skrita. Da bi dobili odgovor na to vprašanje, moramo najprej definirati ustvarjalce medijskega diskurza. Najbolj izpostavljeni so seveda **novinarji**, saj so neposredni tvorci nekega novinarskega prispevka. Vendar pa novinar deluje v okvirih **uredniške politike**, znotraj katere so postavljeni standardi, ki vplivajo na to, kateri dogodki bodo za objavo izbrani in kakšna bo njihova reprezentacija. Seveda ni

⁴ Pogosta oblika izvajanja moči, ki se kaže kot ena od lastnosti medijskega diskurza je t. i. **pozicioniranje subjekta**. Vsebine, ki jih ustvarjajo množični mediji, so namenjene množičnemu občinstvu, iz česar sledi, da ustvarjalci vsebin ne morejo predvideti posameznih prejemnikov sporočila, zato se jim, v nasprotju z medosebno komunikacijo, ki to omogoča, ne morejo prilagoditi. Posledično sporočevalec skozi besedilo nagovarja nek **idealni subjekt**, bodisi da gre za poslušalca, gledalca ali bralca besedila. Medijski diskurz tako umetno ustvari idealno pozicijo, ki naj bi jo bralec zasedel in na ta način tudi sprejel ponujeno interpretacijo, od slednjega pa je odvisno, ali bo to tudi storil, torej, ali bo na podlagi implicitnih predpostavk v besedilu prišel do "prav(iln)ega" sklepa. To kaže tako na nadzorovanje vsebine, kot tudi subjektov (Fairclough, 1994:49).

vedno jasno, čigava je ta reprezentacija in komu bo, če je to mogoče, prinesla korist. Znano je, da je izbira posameznikov in organizacij, ki jih mediji uporabljajo kot vire, vse prej kot enakovredno zastopanje vseh družbenih skupin znotraj neke družbe. Manj jasno, a hkrati zelo pomembno, pa je, čigava perspektiva je reprezentirana kot način razumevanja nekega dogodka. Za številne zahodne medije je značilno, da gre ravnotežje med viri, perspektivami in ideologijami v prid obstoječim **nosilcem moči**. Kjer to drži, lahko razumemo medijske odnose moči kot odnose med nosilci moči in množičnim občinstvom, ki so posredovani preko medijskega diskurza (Fairclough 1994: 50-54). V teh posredovanih odnosih so prisotni tudi najbolj temeljni odnosi – razredni odnosi.

Na podlagi povedanega lahko sklepamo, da moč v medijskem diskurzu ni nevidna le množičnemu občinstvu, temveč pogosto, v določeni meri seveda, tudi medijskim delavcem. Za mnoge medijske delavce je namreč, kot navaja Fairclough (1944: 54), produkcija novic, ki jo lahko interpretiramo kot mehanizem, ki olajša izvajanje medijske moči s strani nosilcev moči, sprejeta kot *"... strokovna praksa z lastnimi standardi odličnosti, s številnimi racionalizacijami glede tehničnih omejitev medijev, z določeno percepcijo občinstva in njegovih želja, ter mnogimi drugimi dejavniki"*, ki vplivajo na oblikovanje razumevanja strokovne prakse (1994: 50-54). Vsekakor predpostavke medijskih delavcev in njihovo strokovno prepričanje pomembno vplivata na ohranjanje prikritosti moči medijskega diskurza tako pred samimi delavci, kot tudi pred množičnim občinstvom.

2.2.2 Moč za diskurzom

Koncept moči za diskurzom pomeni ustvarjanje in vzdrževanje celotnega družbenega reda diskurza kot prikritega učinka moči. Znotraj tega procesa lahko definiramo več dimenzij, skozi katere se moč producira in ohranja. Prva je **standardizacija** jezika, za katero Fairclough opozarja, da predstavlja del mnogo širšega procesa ekonomske, politične in kulturne unifikacije, ki delno prispeva k lažji nadvladi s strani dominantnega razreda. Kot drugo dimenzijo moči za diskurzom navaja **vrsto diskurza**, ki je znotraj Faircloughove teorije razumljena kot zbir konvencij, ki so odraz posameznih odnosov moči. Določanje konvencij, ki bodo za neko vrsto diskurza veljale, pa je v rokah institucionalnih nosilcev moči. Temu primerno so postavljene konvencije odraz ideologije posamezne institucije. Rutinska uporaba konvencij znotraj nekega diskurza namreč pripomore k sprejemanju ideoloških domnev kot zdravorazumskih, kar prispeva k ohranjanju obstoječih odnosov

moči. Tretja dimenzija izvajanja moči za diskurzom pa po Faircloughu predstavlja nadzor nad **dostopom do diskurza**. Mit o svobodi govora, ki izhaja iz prepričanja, da je vsakomur omogočeno, da pove kar želi, je izjemno močan glede na obilico omejitev, ki preprečujejo dostop do različnih vrst govora in pisanja (Fairclough 1994: 55-64). Marxova teorija kapitalistične družbe opredeljuje dostop do proizvodnih sredstev kot pratemelj pridobivanja, reprodukcije in ohranjanja moči v družbi. Ekonomskim ter družbenim pogojem generiranja in centralizacije moči dodajamo še pogoj dostopa do posameznih oblik diskurza, bodisi javnega, akademskega ali političnega (van Dijk 1995b: 11-12). Vladajoče strukture imajo navadno bolj ali manj sistematizirane načine dostopanja do sredstev javnega obveščanja, s čimer jim je omogočen zavesten nadzor ne le nad tem, katere informacije bodo dosegle različne javnosti, temveč tudi nad tem, na kakšen način bo to storjeno. Z izbiro časa in prostora novinarskih konferenc ali izdajanja sporočil za javnost, z izbiro in prilagoditvijo jezikovnih sredstev, sloga, topik itd., imajo predstavniki elit možnost reprodukcije lastne resnice. Zato ni odveč vprašanje, kdo ima dostop do katerih diskurzov in kdo ima moč, da ta dostop omejuje. Po mnenju Fairclougha je omejevanje dostopa do posameznih diskurzov del bolj splošnega omejevanja dostopa do družbenih praks, torej do posameznih družbenih institucij, njihovih praks in predvsem močnih položajev, ki so sestavni del praks. Ta dostop bi lahko primerjali z dobrinami, ki so značilne za vrednostni sistem zahodne družbe (nakopičeno materialno premoženje, prestižno delovno mesto, visok položaj na družbeni lestvici ...), saj je prav tako neenako razporejen, torej je ta "*kulturni kapital*" predvsem v lasti dominantnega bloka ali razreda (Fairclough 1994: 63). Eden vidnejših učinkov tovrstne moči je dodatno potenciranje družbeno priznanega statusa ali avtoritete, ki si ju nek posameznik ali organizacija pridobi, hkrati pa marginalizacija ali popolno izključevanje določenih skupin iz t. i. prestižnih vrst diskurza, nižja vrednost statusa teh skupin.

V obeh primerih moči, torej tako moči, ki se izvaja v diskurzu, kot moči, ki stoji za diskurzom, je moč pridobljena, ohranjana ali izgubljena skozi družbeni boj. Delovanje teh dveh vrst moči pa seveda za seboj pušča določene posledice. Učinek tega delovanja je lahko viden kot trenutni ali dolgoročni učinek. Če predpostavimo obstoj sistematičnega vplivanja na vsebino diskurza, na družbene odnose, ki se gradijo skozi diskurz ter na družbene identitete, ki uzakonjajo te odnose, potem lahko pričakujemo, da bodo ti vplivi imeli dolgoročne učinke na znanje in prepričanja, družbene odnose ter družbene identitete neke institucije ali družbe kot celote (Fairclough 1994: 73-74).

3. IDEOLOŠKE RAZSEŽNOSTI DISKURZA

"... ideologija je kot slab zadah: tujega vedno opazimo, lastnega nikoli."

(Eagleton v Macdonald 2003: 28)

Da bi se odmaknili od abstraktnega pojmovanja razmerja med ideologijo in medijskim diskurzom ter prešli na konkretnjšo raven, si pogledimo nekaj opredelitev tega razmerja. Van Dijk opozarja, da je pojem ideologije težko zajeti v enoznačno definicijo, saj je njenih konceptualizacij mnogo in skoraj pravilo je, da se razprave o ideologiji nemalokrat začnejo z opozarjanjem na neoprijemljivost tega pojma (van Dijk 1998: 1). Zato predpostavlja interdisciplinaren pristop k definiranju koncepta ideologije, ki zanj pomeni nekakšne sisteme socialnih prepričanj, ki so skupni bodisi pripadnikom določene skupine, organizacijam ali institucijam. V tem smislu so ideologije tako kognitivne, kot tudi družbene, saj *"... delujejo kot nekakšna stična točka med kognitivnimi reprezentacijami in procesi, ki so osnova diskurza in delovanja, na eni strani, ter družbenimi izhodišči in interesi posameznih skupin, na drugi."* (Van Dijk 1995: 18). S takšnim razumevanjem ideologijo postavlja v t. i. *'konceptualni in disciplinarni trikotnik, ki povezuje kognicijo, družbo in diskurz'* (van Dijk v Čepič in Vogrinčič 2003: 318). V takšnem smislu ideologijo definira kot

"... posebno obliko socialne kognicije⁵, ki je skupna pripadnikom določene družbene skupine." Ideologije tako tvorijo podlago socialnim reprezentacijam in praksam pripadnikov skupine, vključno z diskurzi, ki hkrati pomenijo sredstvo ideološke produkcije, reprodukcije in kljubovanj."

(van Dijk 2001: 12)

Vendar v nasprotju s številnimi marxističnimi razumevanji ideologije, van Dijk opozarja, da ideologijo pogosto neupravičeno spremlja negativen prizvok, saj je, glede na posledice, ki jih ima v formiranju družbenih praks, ideologija lahko tako pozitivna kot negativna. Rasizem in antirasizem sta denimo dve nasprotni ideologiji, pri čemer druga vsekakor predpostavlja pozitivne družbene prakse (van Dijk 1995a: 14).

⁵ Socialne kognicije van Dijk definira kot sisteme mentalnih reprezentacij ter procesov pripadnikov družbene skupine (van Dijk, 1995: 18).

Macdonaldova (2003: 28) ideologijo razume kot "... sistematični okvir družbenega razumevanja, ki ga motivira bodisi volja po moči, ali želja, da bi bil takšen okvir sprejet kot 'pravilen' način mišljenja ...".

Kako ideologije delujejo skozi diskurz, ki ga uporabljajo kot orodje vplivanja, je opisal Thompson, ki sistematično loči pet načinov delovanja ideologije v medijskih besedilih. Ti so: legitimacija, disimulacija (prikrivanje), unifikacija (poenotenje), fragmentacija (razdrobitev) ter reifikacija (konkretizacija).

Shema 3.1: Načini delovanja ideologije

<i>Splošni načini</i>	<i>Tipične strategije simbolične konstrukcije</i>
Legitimacija	Racionalizacija Univerzalizacija Narativizacija
Disimulacija	Premestitev Evfemizacija Tropi (npr. sinekdoha, metonimije, metafore)
Unifikacija	Standardizacija Simbolizacija enotnosti
Fragmentacija	Diferenciacija Izločanje drugih
Reifikacija	Naturalizacija Eternalizacija Nominalizacija / pasivizacija

Vir: Thompson v Ferguson 1998: 50

Za vsakega od petih splošnih načinov velja, da se udejanja skozi specifične strategije simbolične konstrukcije.

1. **Legitimacija** ideoloških diskurzov in iz njih izhajajočega delovanja poteka s pomočjo treh kategorij. Racionalizacija navadno služi kot orodje oblikovanja številnih, razumskih razlogov, s katerimi se upraviči dodeljevanje specifičnega pomena posameznim stvarim, izkušnjam, pojmom itd. S pomočjo univerzalizacije se interesi manjše skupine ljudi, navadno nosilcev moči, reprezentirajo kot interesi večine, s čimer se zagotavlja želeno javno mnenje in potrebna podpora javnosti. Narativizacija pa pripomore k oblikovanju dobre

zgodbe, "... ki predstavlja pomemben način legitimiziranja asimetričnih odnosov moči." (Ferguson 1998:51).

2. Ko govorimo o **disimulaciji** ali prikrivanju, imamo v mislih razlikovanje med dejanskimi družbenimi odnosi in njihovimi pojavnimi formami. Gre torej za zanemarjanje ali napačno reprezentiranje obstoječega stanja ali njegovih elementov, z namenom ohranjanja statusa quo. Ta proces nemalokrat vključuje uporabo evfemizmov, s katerimi se skozi "*selektivno redeskripcijo*" izognemo neprijetnim konotacijam oz. ustvarimo pozitivne (Ferguson 1998: 51). Tako so zahodni mediji za označevanje vojaške intervencije zveze Nato (North Atlantic Treaty Organization – Organizacija severnoatlantskega sporazuma) pogosto uporabljali izraz 'humanitarna intervencija'.

3. Učinek **unifikacije** ali poenotenja se v medijskih besedilih navadno dosega z zanemarjanjem razlik med ključnimi akterji nekega diskurza (Ferguson 1998: 51-52). Tako novinarji v luči novičarskih vrednot pogosto skozi selektivno prakso izberejo ključne dogodke in izjave visokih funkcionarjev, ki jih nato predstavijo kot uradna stališča politike neke države. Čeprav znotraj političnega diskurza najverjetneje obstajajo razlike v stališčih, pa v medijskem diskurzu izbrane izjave ustvarjajo občutek enotnosti politike, ki jih nadalje lahko razumemo kot generalizacijo oz. posplošitev stališč na celotno prebivalstvo.

4. Fragmentacija ali razdrobitev je diametralno nasprotje in družabnik unifikacije obenem. Pomeni intriganten pojav, ki včasih zavzema obliko vzporednega ideološkega učinkovanja (Ferguson 1998: 52). Fragmentacija se udejanja skozi diferenciacijo, torej poudarjanje razlik med posameznimi skupinami, bodisi v stališčih, dejanjih, videzu, načinu življenja itd. Rezultat tega procesa je nastanek binarnih pozicij v kategorizaciji skupin, znotraj katerih se ena skupina definira v odnosu do druge ali celo z njenim izključevanjem. V najbolj ekstremni obliki izključevanje drugih lahko pomeni absolutno eliminacijo celih skupin iz družbe, ki smo ji bili priča v času nacistične Nemčije, v blažji, bolj vsakdanji obliki pa gre za obliko ustaljenih reprezentacij, ki kažejo na "*... nekaj gnilih jabolk v košari, ki morajo prenehati gniti ali pa bodo iz košare odstranjene.*" (Ferguson 1998: 52).

5. Kot zadnjega izmed načinov Thompson predstavlja **reifikacijo** oz. konkretizacijo, ki skozi procesa naturalizacije in eternalizacije prispeva k dožemanju družbenega reda kot naravnega in večnega. Tako

"... so odnosi dominacije uveljavljeni in ohranjeni skozi reprezentacijo prehodnega, zgodovinsko pogojenega stanja kot neminljivega, naravnega, neodvisnega od časa. Procesi so prikazani kot stvari ali dogodki kvazi naravne vrste na tak način, da je njihov družbeni in zgodovinski značaj zasenčen."

(Thompson v Ferguson 1998: 52-53)

3.1 IDEOLOŠKI 'ZDRAVI RAZUM' KOT OSNOVA ZA FORMIRANJE POMENOV

Ideologija najbolj učinkovito deluje skozi t. i. zdravi razum, s pomočjo katerega, kot pravi Hall, *"... klasificiramo svet na preprost, toda pomenljiv način."* (Ferguson 1998: 38). *"Ideologija postane ideološki zdravi razum, ko (in v tolikšni meri kolikor) tip diskurza, ki vključuje ideologijo, postane naturaliziran."* (Fairclough 1994: 92). Stopnja, do katere bo nek tip diskurza naturaliziran, pa se lahko spreminja v odvisnosti od spreminjajočega se ravnotežja sil med posameznimi družbenimi skupinami. V procesu naturalizacije navadno nek tip diskurza izgublja svoj ideološki značaj in si pridobi status nevtralnega. Ena od posledice je, *"... da učenje dominantnega tipa diskurza izgleda kot preprosto pridobivanje znanja, spretnosti in tehnik za učinkovito delovanje znotraj institucije"* (*ibid.*). Fairclough se v svoji teoriji dotakne tudi morebitnih argumentov o racionalni prevladi nekega tipa diskurza, saj kot pravi, skupaj z generiranjem zdravorazumskih diskurzivnih praks nastajajo tudi pojasnjevanja, zakaj so te prakse najbolj primerne, učinkovite in edine sprejemljive. Tovrstna pojasnjevanja lahko razumemo kot racionalizacije, ki služijo za legitimizacijo obstoječih praks (Fairclough 1994: 92-107; Thompson v Ferguson 1998: 50).

Z ideološke perspektive je znotraj analize diskurza še posebej zanimivo zdravorazumsko zapolnjevanje vrzeli, ustvarjanje manjkajočih členov v besedilu ter kontekstualno umeščanje besedila v odnosu do sveta in naših izkušenj. Zdrav razum je namreč v veliki meri (ne pa tudi v celoti) ideološki. Odnos med tema dvema konceptoma, torej zdravim razumom in ideologijo, je bil skozi zgodovino pogosto predmet preučevanja. Z njim se je, med drugimi, ukvarjal tudi italijanski marksist Antonio Gramsci, ki ga označi kot *'vrsto praktične aktivnosti'*, znotraj katere je *'filozofija prisotna v obliki implicitnih teoretičnih 'premis'* ter kot *'konceptijo sveta, ki se implicitno manifestira v umetnosti, zakonu, ekonomskih aktivnostih ter v vseh oblikah individualnega in kolektivnega življenja'* (Gramsci v

Fairclough 1994: 84). Takšno razumevanje ideologije kot *"implicitne filozofije"*, ki je razumljena kot samoumevna in iz ozadja izvaja neviden vpliv na praktične aktivnosti družbenega življenja, je tisto, kar jo povezuje z zdravim razumom – izraz, ki ga je Gramsci uporabljal v tej povezavi.

Ideologijo smo do sedaj že povezali z odnosi moči, temu primerno razumemo ideološki zdravi razum kot zdrav razum v službi ohranjanja neenakih odnosov moči. Kot smo že nakazali, je delovanje ideologije najbolj učinkovito takrat, ko je najmanj vidno oz. neočitno, kajti če se posameznik zave, da nek element t. i. zdravega razuma ohranja neenake odnose moči, ki gredo njemu v škodo, potem ta element preneha biti zdravorazumski in izgubi svojo ideološko moč. V interesu nosilcev moči je seveda, da do tega ne bi prišlo. Zato so ideologije v diskurzu prisotne kot implicitne predpostavke, ki delujejo iz ozadja in hkrati usmerjajo tako tvorca besedila, da tekstualizira svet na določen (želen) način, kot tudi interpretatorja besedila, da konstruira določeno (želeno) interpretacijo (Fairclough 1994: 84-86). Napačno bi bilo predpostaviti, da jezik ustvarja pomen, saj je posameznik tisti, ki izbira med različnimi možnostmi in tako vpliva na izbiro specifičnega načina konstruiranja mentalnih reprezentacij (Chilton 2003: 61). Pomen torej ni nekaj, kar bi bilo vsebovano v besedah in ga kot takega tudi ni mogoče odkriti ali razkriti. Pomen je *"konstrukt človeškega uma"* (Chilton 2003: 61), ki nastane z uporabo jezika v nekem diskurzu in na podlagi neskončne količine predhodnega znanja ter izkušenj. Oziroma, kot pravita Čepič in Vogrinčič:

"Jezikovni izrazi / .../ ne določajo v celoti pomena izrečenega, saj skoraj vsaka jezikovna izjava vsebuje več kognitivnega pomena, kot ga eksplicitno izraža. T.i izjavljalni pomen, ki ga govorec oz. pisec sporoči poslušalcu ali bralcu, presega in se včasih tudi razlikuje od (dobesednega) stavčnega pomena."

(Čepič in Vogrinčič 2003: 323)

Lutharjeva meni, da je pomen

"... izraz diskurzivne kulture, ki jo ljudje zasedamo. Stvari, ki jih novinarji pišejo, snemajo ali pripovedujejo, so instance diskurzov, manifestacija enega ali več diskurzov, ali trenutki, ko imajo posebni diskurzi možnost konstruirati nek dogodek na tak način in ne na drugačen."

Pomen tega, kar je izrečeno, je torej odvisen od splošnega konceptualnega okvira, znotraj katerega je nekaj upovedovano."

(Luthar 2001: 204)

Pomen besedila se oblikuje kot posledica neke vrste "*kemične reakcije*" (Fairclough 1994: 78), ki nastane ob združitvi tistega, kar je prisotno v besedilu, s tistim, kar je prisotno v interpretatorju, torej njegovimi zdravorazumskimi domnevami in pričakovanji – del tistega, kar Fairclough poimenuje 'zaledne vednosti'⁶ (angl. 'members' resources' – v nadaljevanju tudi MR). Da bi prišel do koherentne interpretacije besedila, ob predpostavki, da pozna pomene njegovih sestavnih delov, mora bralec vzpostaviti povezavo med posameznimi deli besedila ter med besedilom in svetom oz. lastnimi izkušnjami o svetu.

Vlogo povezovalnega elementa med deli besedila imajo implicitne predpostavke, ki prispevajo manjkajoče člene med eksplicitnimi predlogi, in jih interpretatorji besedila bodisi avtomatično predložijo ali pa do njih pridejo skozi proces sklepanja.⁷ Zato je analiza tistega, kar je v besedilu odsotno, prav tako, če ne še bolj, pomembna, kot analiza prisotnih elementov. Presenetljivo, pa ločnica med tistim kar je prisotno in kar je odsotno, v besedilu pogosto ni jasno določena, saj se implicitna vsebina nahaja nekje med obema poljema.

3.1.1 Inferencialno zapolnjevanje vrzeli

V zvezi s pristajanjem občinstva na ponujeno ideološko pozicijo, nas bo zanimalo, kako bralec prepozna in sprejema ponujene predpostavke in kako, izhajajoč iz njih, v procesu inference oz. sklepanja dopolnjuje eksplicitne pomene besedila. Pri tem se opiramo na

⁶ V kritični analizi diskurza se uporabljajo številni pojmi za označevanje t. i. zalednih vednosti; kolektivno znanje, socialne reprezentacije, zaledne predpostavke ... Pri tem Fairclough opozarja na nekritično rabo pojma 'predhodno znanje' (angl. 'background knowledge'), saj takšna raba predpostavlja znanja in dejstvene propozicije, iz česar izhaja, da z istim pojmom ne moremo zajeti tudi norm, vrednot in ideoloških predpostavk, ki so pogosto razumljene kot zdravorazumske (1995, 1994). Izraz 'zaledne vednosti' povzemamo po Čepič in Vogrinčič (2003).

⁷ Med avtomatičnim zapolnjevanjem vrzeli in procesom sklepanja ni ostre ločnice (Fairclough 1994: 81). Vzpostavljanje nekaterih povezav zahteva več vložka v proces sklepanja, med tem, ko druge ne potrebujejo večjega miselnega napora. Tudi med posamezniki obstajajo razlike, saj zveze, ki jih nekateri vzpostavljajo popolnoma avtomatično, pri drugih nastajajo s pomočjo logičnega sklepanja, enako pa velja za istega posameznika v različnih situacijah.

teorijo relevance, ki sta jo v osemdesetih letih razvila Dan Sperber in Deirdre Wilson. Teorija relevance se pri procesu sklepanja – v nasprotju s klasično pragmatično teorijo, po kateri manjkajoče informacije bralec razbere iz konteksta – osredotoča na relevantnost izjave, iz česar sledi, da je tisto, kar je bilo eksplicitno izjavljeno, relevantno, zato iščemo kontekst, ki bo eksplicitni izjavi podelil največjo možno relevantnost (Čepič in Vogrinčič 2003: 323). Teorija relevance obravnava stavčne pomenke kot vselej semantično nepopolne, zaradi česar so bralci konstantno spodbujani k iskanju manjkajočih členov, pri čemer izbirajo iz svojega kognitivnega okolja oz. zaloge lastnih zalednih predpostavk, izmed katerih izberejo tiste informacije, ki eksplicitni izjavi podeljujejo največji smisel. Pri tem ni zanemarljivo, da bralec pri procesu inferencialne zapolnitve išče tisto zaledno informacijo, za katero lahko upravičeno domneva, da jo je v tvorjenju eksplicitne izjave uporabil tudi tvorec besedila (Čepič in Vogrinčič 2003: 323-324).

Inferencialni oz. sklepalni procesi, ki se odvijajo, niso nič drugega kot logične operacije deduktivnega sklepanja iz premis, pri čemer Sperber in Wilson kot premise za deduktivno sklepanje označita predpostavke, ki izhajajo iz zaloge zalednih vednosti (Čepič in Vogrinčič 2003: 324). Implicitna narava tovrstnih (mnogokrat spornih) domnev otežuje njihovo dokazovanje, hkrati pa pomeni močan način vsiljevanja predpostavk bralcu, saj ga postavlja v položaj, v katerem mora sprejeti ali vsaj trenutno gojiti (kar ne pomeni, da se mora z njimi tudi strinjati) 'vsiljene' domneve, da bi razumel pomen besedila (Fairclough 1994: 83). Prepričevalni diskurz in propaganda se tega načina poslužujeta pogosto, vendar pa, kot smo že dejali, bralec na srečo ne pristane vedno na položaj, v katerega ga postavlja tvorec besedila. V primeru, da bralec vseeno pristane na tako ideološko pozicioniranje, pa postane, skozi proces kreiranja ustrezne interpretacije, aktivni člen pri reproduciranju obstoječih ideologij. Vendar pa ideološka uniformnost nikoli ni dokončno dosežena, saj vedno obstaja določena stopnja ideološke raznolikosti, ki izhaja iz različnih interesov in položajev posameznih družbenih skupin (*ibid.*), kar omogoča bralcem besedil, da se včasih distancirajo od predpostavk, ki jih tvorci besedil posredujejo kot zdravorazumske.

Čeprav ne želimo zanemarjati vloge bralca v procesu konstrukcije pomenov, pa menimo, da ponavljanje istih premis sčasoma vodi v oblikovanje določenih predstav, ki se zasidrajo v dolgoročnem spominu. Besedilo nam mnogokrat kar 'vsiljuje' določene premise, ki se "*... tiho nalagajo v / .../ trajnem spominu in posredno vplivajo na reorganizacijo / .../ zalednih vednosti.*" (Čepič in Vogrinčič 2003: 324). Takšno vplivanje na posameznikove kognitivne

sheme, ki spodbuja oblikovanje določenih norm, vrednot prepričanj in drugih mentalnih kategorij, v korist dominantne skupine, van Dijk imenuje "*mind-managing*" ali "*upravljanje z umom*" (*ibid.*).

4. DISKURZIVNA ANALIZA

Diskurziva analiza je relativno nov, interdisciplinaren pristop k analizi diskurza, katerega polje raziskovanja izhaja iz številnih humanističnih in družboslovnih disciplin, kot so lingvistika, semiotika, antropologija, sociologija, psihologija itd. Njeno zgodovinsko ozadje sega v čas grške klasike, saj je že Aristotel med seboj ločil glavne strukture diskurza (van Dijk 1988: 17-18). Cilj diskurzivne analize je predvsem sistematična deskripcija posameznih jezikovnih pojavov v odnosu do družbenih razmer. Takšna analiza temelji na dveh primarnih dimenzijah, tekstualni in kontekstualni. Prva zajema proučevanje diskurzivnih struktur na različnih ravneh deskripcije. Kontekstualna dimenzija pa povezuje diskurzivne strukture s kontekstualnimi značilnostmi. Če upoštevamo ugotovitve tradicionalne teorije slovnice, ločimo štiri ravni tekstualne deskripcije. Te so: fonološka, morfološka, skladijska in semantična deskripcija. V naši analizi se bomo osredotočili predvsem na zadnji dve. S skladijskega vidika bomo proučevali posamezne stavčne kategorije in njihovo kombinacijo, s semantičnega pa analizirali pomene, ki jih posamezne kategorije (besede, stavki, diskurz) generirajo (van Dijk 1988: 24-25).

Izhodišče diskurzivne analize je teorija družbenega konstruktivizma. Skupno vsem družbeno konstruktivističnim pristopom pa je, kot navaja Burreva, izhajajoč iz Gergen (v Phillips in Jørgensen 2002: 5-6), da izhajajo iz naslednjih premis:

KRITIČEN POGLED NA T. I. SAMOUMEVNO ZNANJE:

realnost je človeku dostopna le skozi kategorije, torej naše znanje in reprezentacije o svetu ali posameznih vidikih sveta, niso odsev neodvisno obstoječe realnosti, temveč produkt lastnega procesa kategoriziranja sveta oz. produkt diskurza.

ZGODOVINSKA IN KULTURNA SPECIFIČNOST:

v osnovi smo ljudje historična in kulturna bitja, torej sta tudi naš pogled na svet in znanje o njem produkta zgodovinskih in kulturnih izmenjav med ljudmi. Posledično je način, na katerega razumemo in reprezentiramo svet, zgodovinsko in kulturno pogojen in specifičen.

POVEZANOST ZNANJA IN DRUŽBENIH PROCESOV:

razumevanje sveta se oblikuje in ohranja skozi družbene procese. Znanje nastaja kot rezultat socialnih interakcij, znotraj katerih konstruiramo koncepte resničnosti in neresničnosti.

POVEZANOST ZNANJA IN DRUŽBENEGA DELOVANJA:

družbena konstrukcija znanja in resničnosti vodi v družbene posledice, saj različna razumevanja sveta generirajo različne oblike družbenega delovanja.

Koncept diskurzivne analize ne predstavlja le enega pristopa, temveč zajema množico interdisciplinarnih pristopov, iz česar sledi, da ni enoznačne definicije diskurza ali pristopa k analizi le-tega. V našem delu se bomo oprli na Foucaultovo razumevanje koncepta diskurza, ki predpostavlja,

"... da naše oblike komunikacije nikoli ne morejo zajeti realnosti v njeni naravni in esencialni obliki, ne glede na to, kako jo tolmačimo. Namesto tega, vaskršna oblika znanja in poročanja o stvarnosti zahteva zavzemanje določene pozicije, kar posledično pripomore h kontruiranju samega pojava, o katerem govorimo."

(Macdonald 2003: 11)

5. KRITIČNA ANALIZA DIKURZA (KAD)

Kritična analiza diskurza predstavlja enega od številnih pristopov diskurzivne analize in ponuja teoretski in metodološki okvir za empirična proučevanja odnosa med diskurzom ter družbenimi in kulturnimi procesi, ki se odvijajo znotraj različnih družbenih področij. Osnovni namen kritičnega pristopa je odkrivanje in analiziranje povezav med lastnostmi besedila ter družbenimi procesi in razmerji moči, ki so navadno skrite tako tistim, ki besedila ustvarjajo kot tudi tistim, ki jih interpretirajo. Učinkovitost teh besedil pa je v prvi vrsti odvisna od tega, kako uspešno so te povezave zakrite. (Fairclough 1995).

Oznaka KAD pogosto generira zmedene predstave o tem, kaj natančno pomeni, saj se med teoretiki nemalokrat nejasno uporablja za označevanje dveh konceptov: Norman Fairclough uporablja izraz KAD tako za poimenovanje teoretičnega in metodološkega pristopa, ki ga razvija⁸, kot tudi za označevanje širšega gibanja, ki se kot množica različnih pristopov, katere del je tudi Faircloughova teorija, razvije znotraj diskurzivne analize (Phillips in Jørgensen 2002: 60). Večperspektivnost pa je, po mnenju Louise Phillips in Marianne Jørgensen, v kritičnem raziskovanju diskurza in njegovih potencialov zaželena oblika proučevanja, saj različni pogledi na predmet raziskave ponujajo različna znanja in skupaj ustavrjajo širše razumevanje, zato jo v vseh oblikah priporočata in spodbujata (2002: 4).

Kljub različnim teoretskim in metodološkim okvirjem, ki jih ponujajo številni različni pristopi, pa obstaja nekaj načel, ki so skupna vsem pristopom KAD. Louise Phillips in Marianne Jørgensen (2002: 60-64), izhajajoč iz ugotovitev Fairclougha in Wodakove, navajata naslednje:

1. DISKURZIVNI ZNAČAJ DRUŽBENIH IN KULTURNIH PROCESOV TER STRUKTUR.

Ena od izhodiščnih točk KAD je razlikovanje med diskurzivnimi in nediskurzivnimi družbenimi praksami, pri čemer so prve povezane z uporabo jezika, druge pa vse ostale. Diskurzivne prakse so definirane kot pomembna oblika družbenih praks, ki prispevajo h konstituciji družbenega sveta, vključno z družbenimi identitetami in odnosi, iz česar sledi, da so družbeni procesi delno diskurzivni. Cilj KAD je raziskovanje teh diskurzivnih

⁸ Glagol 'razvija' smo namenoma uporabili v nedovršni obliki, saj je Faircloughova teorija predmet konstantnih dopolnjevanj in izpopolnjevanj s strani avtorja, zato je ne moremo obravnavati kot zaključeno enoto.

dimenzij družbenih procesov in ne raziskovanje jezika kot neodvisnega in izoliranega elementa družbe.

2. DISKURZ JE KONSTITUTIVEN IN KONSTITUIRAN.

Z vidika KAD je diskurz kot oblika družbene prakse v dialektičnem odnosu z ostalimi nediskurzivnimi elementi družbenega. Diskurz konstituira družbeni svet in je hkrati odsev ter produkt konstitutivnih sil družbenih praks.

3. RABO JEZIKA (DISKURZ) JE POTREBNO ANALIZIRATI ZNOTRAJ DRUŽBENEGA KONTEKSTA.

KAD se ukvarja s konkretno jezikovno analizo besedila, ki ga obravnava v odnosu do družbene interakcije, kar jo loči od, denimo, Laclau in Mouffove diskurzivne analize ter diskurzivne psihologije. Prva namreč ne predpostavlja sistematičnega, empiričnega raziskovanja jezika v rabi, druga pa se osredotoča predvsem na retorično, ne pa tudi lingvistično analizo diskurza.

4. DISKURZ DELUJE IDEOLOŠKO.

Za KAD je značilno razumevanje diskurza kot enega od elementov, ki prispevajo k ustvarjanju in ohranjanju neenakih odnosov moči med posameznimi družbenimi skupinami, bodisi etničnimi, rasnimi, kulturnimi, političnimi itd. Kot smo že dejali, so družbeni odnosi delno diskurzivni oz. jezikovni, saj jezikovni procesi, ki se odvijajo v nekem družbenem kontekstu, niso le odsev ali izraz družbenih procesov in praks, temveč njihov del, saj jih delno konstituira (Fairclough 1994: 22-23). Takšne učinke diskurza označujemo kot ideološke. KAD je torej 'kritična' ravno v svojem prizadevanju odkrivanja vloge diskurzivnih praks pri ustvarjanju novega družbenega sveta in ohranjanju obstoječega.

5. KAD KOT OBLIKA DRUŽBENE INTERVENCIJE.

V imenu emancipacije KAD odkriva vlogo diskurzivnih praks generiranju neenakih odnosov moči, s čimer se postavlja na stran šibkejših, zatiranih in tistih, ki so v tovrstnih odnosih kakorkoli oškodovani. Pri tem si ne ustvarja iluzije o objektivnem znanstvenem raziskovanju, saj se ne definira kot politično nevtralen pristop, ker je v svoji osnovi zavezan političnim spremembam. Analize protagonistov KAD so pripeljale do razkrivanja številnih diskriminatornih praks na ravni jezika in posledično temu primernih intervencij. Tako je denimo Ruth Wodak leta 1989 objavila prvi avstrijski šolski učbenik, v katerem med drugim piše tudi o antisemitizmu v povojni Avstriji, Theun A. van Dijk pa je leta 1993 na

Nizozemskem dosegel popravek šolskih učbenikov zaradi vsebnosti rasističnega diskurza (Čuček 2005: 35). KAD torej lahko razumemo kot obliko aktivizma in intervencije v diskriminatorne družbene prakse, kar je ne naredi nič manj znanstvene od drugih pristopov, saj njena orodja analize ustrezajo zahtevam znanstvenih standardov (Čuček 2005:34; Fairclough 1995).

5.1 ZNAČILNOSTI FAIRCLOUGHOVE KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE

Osrednjega pomena v Faircloughovem pristopu je že omenjeno razumevanje diskurza kot oblike družbene prakse, ki hkrati reproducira in spreminja znanja, identitete ter družbene odnose, vključno z odnosi moči, hkrati pa nanj vplivajo druge oblike družbenih praks in struktur (Phillips in Jørgensen 2002: 65). Tako je diskurz v dialektičnem razmerju z drugimi družbenimi dimenzijami. Fairclough izhaja iz prepričanja, da je raba jezika, ki jo označuje z izrazom diskurz, družbeno determinirana, kar pomeni (Fairclough 1994: 22):

1. da je **jezik del družbe** in ne nekaj zunanjega, ločenega od družbe: Fairclough opozarja da, v nasprotju s pogostim prepričanjem, ne gre za zunanji odnos 'med' jezikom in družbo, temveč je ta odnos notranji in dialektičen.. "**Jezik je del družbe; jezikovni pojavi so družbeni pojavi posebne vrste in družbeni pojavi so (delno) jezikovni pojavi.**" (Fairclough 1994: 22). Pri razumevanju razmerja jezika in družbe je potrebno poudariti, da ne gre za simetričen odnos 'med' dvema enakovrednima deloma celote. Celoto v tem primeru predstavlja družba, jezik pa je 'le' element družbenega.

2. da je **jezik družbeni proces, ki je pogojen z drugimi, ne-jezikovnimi dimenzijami družbe**: Besedilo, ki nastane kot posledica rabe jezika, je produkt procesa produkcije in hkrati predstavlja vir za proces interpretacije. Pri analizi diskurza se torej ne smemo osredotočiti le na analizo besedila, temveč je potrebno vključiti še analizo produkcijskih in interpretativnih procesov. Takšna analiza pa zahteva proučevanje kognitivnih procesov udeležencev, kajti produktivni in interpretativni proces predpostavljata vplivanje zalednega znanja (MR) udeležencev. Zaledna znanja, iz katerih ljudje črpajo različne smernice za produkcijo in interpretacijo besedila, so po eni strani sicer kognitivna, saj se nahajajo v kognitivnih shemah posameznikov, hkrati pa so tudi družbena, saj je njihov nastanek

družbenega izvora. Takšna internalizirana zaledna znanja ljudje uporabljajo, ko se vključujejo v družbene prakse, vključno z diskurzom. To daje silam, ki oblikujejo družbo, pomembno orodje za vplivanje na posameznika, pri čemer je učinkovitost delovanja tega orodja odvisna od njegove netransparentnosti oz. latentnosti (Fairclough 1994: 24). Izhajajoč iz ugotovitev Winograda (1982: 14) Fairclough v grobem loči štiri dimenzije znanja, ki tvorijo t. i. "*bazo znanja*", in iz katere udeleženci diskurzivne prakse izhajajo (1995: 33):

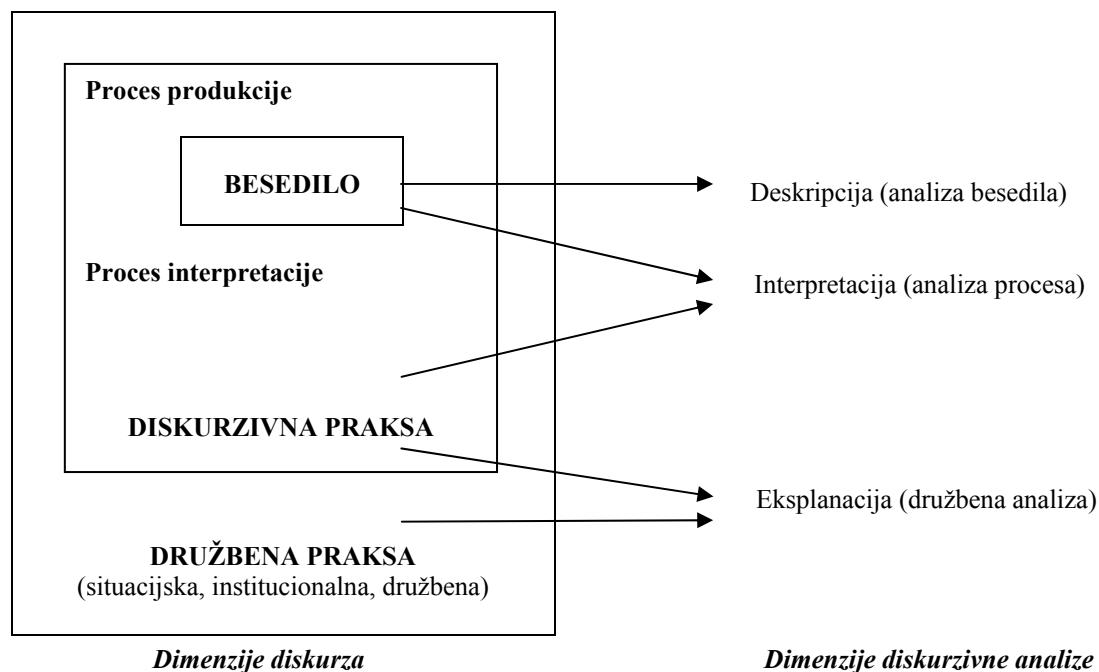
1. znanje o jezikovnih kodih
2. znanje o principih in normah jezikovne rabe
3. znanje o dani situaciji
4. reprezentacije naravnega in družbenega sveta.

Pri tem opozarja, da vse štiri dimenzije vsebujejo ideološke elemente.

Skladno z razumevanjem diskurza kot oblike družbene prakse Fairclough razvije tridimenzionalni model za kritično analizo diskurza, ki diskurz obravnava kot koncept, ki ga tvorijo tri dimenzije:

1. **JEZIKOVNO BESEDILO** (govorjeno ali zapisano)
2. **DISKURZIVNE PRAKSE** (proces produkcije in interpretacije besedil) ter
3. **DRUŽBENE PRAKSE**. Pri tem pojem družbene prakse razčleni na tri ravni: raven neposredne situacije, v kateri se odvija neka diskurzivna interakcija, raven širše institucije ali organizacije in raven družbe, kot celote.

Slika 5.1: Shematičen prikaz Faircloughovega tridimenzionalnega modela KAD

Vir: Fairclough 1995: 98

Fairclough izhaja iz prepričanja, da jezikoslovne analize izolirajo besedila od kakršnih koli učinkov družbenih procesov in tako zanemarjajo kompleksnost in dialektičnost odnosa med besedilom in družbo, zato v svojem modelu, z namenom odkrivanja tega odnosa, združuje tri pristope, ki jih označuje kot tri stopnje analize: jezikoslovno analizo besedila (deskripcija), mikrosociološki interpretativni pristop (interpretacija) ter makrosociološko analizo družbenih procesov (eksplanacija) (Phillips in Jørgensen 2002:72).

Pri tem pa Fairclough opozarja na problematičen vidik označevanja teh stopenj kot ravni 'analize'. Med tem ko bi deskripcijo lahko označili kot načeloma neproblematično, saj gre za prepoznavanje in označevanje značilnosti besedila, pa se narava 'analize' spreminja, ko se pomikamo proti drugi in tretji stopnji. Pri interpretaciji gre namreč za proučevanje kognitivnih procesov udeležencev diskurza, pri eksplanaciji pa za proučevanje odnosov med spremenljivimi družbenimi dogodki in trajnejšimi družbenimi strukturami. V obeh primerih gre torej za proučevanje nečesa manj oprijemljivega. S tem je raziskovalec postavljen v položaj, iz katerega podaja interpretacije kompleksnih in nevidnih odnosov. S tega vidika je tudi deskripcija odvisna od raziskovalčevih interpretacij – kar 'vidi' v besedilu, kar se mu zdi vredno izpostavljanja in opisovanja je nedvomno stvar interpretacije (Fairclough 1994: 26-27). Raziskovalec ne glede na vsa prizadevanja, da bi dosegel najvišjo možno mero

objektivnosti, še vedno ne more mimo dejstva, da je le človek in temu primerno tudi subjektiven.

Posebna značilnost tega pristopa je posredovanost povezave med družbeno-kulturno prakso⁹ in besedilom skozi diskurzivno prakso; kako je neko besedilo producirano ali interpretirano, to je, katere diskurzivne prakse in konvencije so uporabljene, je odvisno od narave družbeno-kulturne prakse, katere del je diskurz. Narava diskurzivne prakse vpliva ne le na produkcijo besedil, ki posledično oblikuje lastnosti besedila, temveč tudi na to, kako bodo te lastnosti interpretirane. Tako besedila skozi diskurzivno prakso oblikujejo družbeno prakso in družbena praksa hkrati preko diskurzivnih praks vpliva na oblikovanje besedil (Fairclough 1994; Phillips in Jørgensen 2002: 69).

Središčni točki v Faircloughovem modelu predstavljata dve dimenziji diskurza; **diskurzivni dogodek** in **red diskurza** (Phillips in Jørgensen 2002: 67-71). Diskurzivni dogodek je konkretni produkt rabe jezika, tj. besedilo, ki je tradicionalno sicer razumljeno kot del pisanega jezika, vendar pa mu lahko dodamo nove razsežnosti. Tako ga znotraj diskurzivne analize razumemo ne le kot pisani, temveč tudi kot govorjeni diskurz. Na področju kulturnih analiz lahko koncept besedila še dodatno razširimo tako, da zanemarimo zahtevo po uvrščanju besedila kot entitete strogo v lingvistično področje, saj je vsak kulturni artefakt, bodisi fotografijo, zgradbo ali na primer glasbeno delo, mogoče obravnavati kot besedilo. Vendar pa je pri razširjanju razumevanja tega pojma potrebna previdnost, saj bi pretirano posploševanje lahko privedlo do nesmiselnih opredelitev, hkrati pa bi s tem izginile pomembne razlike med različnimi kulturnimi artefakti (Fairclough 1995: 4; 2003: 3). V našem primeru bodo diskurzivni dogodek predstavljali prispevki tiskanih medijev, ki obravnavajo Kosovsko vprašanje. Faircloughov pristop temelji na analizi izbranega diskurzivnega dogodka, saj se lastnost diskurza kot družbene prakse udejanja prav v njem. Torej vsak diskurzivni dogodek pomeni obliko družbene prakse, ki preko svojega odnosa do reda diskurza vpliva na oblikovanje širših družbenih praks in je hkrati entiteta, na katero povratno delujejo sile družbenih praks (Phillips in Jørgensen 2002: 70).

⁹ Izraz "družbena praksa" Fairclough z delom *Media Discourse* (1995) zamenja z izrazom "družbeno-kulturna praksa" (Phillips in Jørgensen 2002: 93)

Red diskurza pomeni "*... konfiguracijo vseh 'tipov diskurza', ki so v rabi znotraj posamezne družbene institucije ali družbenega polja*" (Phillips in Jørgensen 2002: 70). **Tipe diskurza** tvorijo različni diskurzi in žanri. Red diskurza tako predstavlja množico diskurzov in žanrov znotraj posameznega družbenega področja. Pri tem **diskurze** razumemo kot specifičen način izražanja, ki posameznim izkušnjam podeljuje pomen, izhajajoč iz določene perspektive, (feministični, nacionalistični, potrošniški, liberalistični ipd. diskurz), **žanri** pa pomenijo določen način rabe jezika, ki predstavlja konstitutivni del posamezne družbene prakse. Tako na primer v novinarstvu ločimo več žanrov: intervju, komentar, poročilo, reportažo, feljton... Red diskurza torej predstavlja diskurzivni vidik posameznega družbenega polja. V svojih zgodnejših delih se Fairclough nagiba k pripisovanju reda diskurza posamezni instituciji (univerzitetni red diskurza, medijski red diskurza ...) (Phillips in Jørgensen 2002: 72), čeprav že takrat poudarja preseganje institucionalnih okvirjev, v kasnejših delih pa koncept reda diskurza poveže z Bourdieujevim konceptom 'polja', ki predstavlja relativno avtonomno družbeno področje, ki ga sestavljajo različne institucije in odnosi med njimi. Tako na primer ločimo družbeno polje politike, medijev itd. (Phillips in Jørgensen 2002: 72-73; Čuček 2005: 36). Red diskurza po Faircloughu torej predstavlja diskurzivne prakse družbenega polja (spomnimo, da Fairclough ločuje med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami), iz česar sledi, da "*... lahko govorimo o medijskem, političnem, znanstvenem ali medicinskem redu diskurza.*" (Čuček 2005: 36). Znotraj vsakega reda diskurza pa obstajajo posamezne diskurzivne prakse – procesi produkcije in interpretacije besedila.

Analiza vsakega diskurzivnega dogodka torej zahteva analizo treh dimenzij diskurza; besedila, diskurzivne prakse in družbene prakse.

6. TEORETSKO – METODOLOŠKI OKVIR KRITIČNE DISKURZIVNE ANALIZE

6.1 DESKRIPCIJA

Pri oblikovanju medijskega besedila, bodisi televizijskega, radijskega ali tiskanega, mora novinar sprejeti številne odločitve o tem, kako bo dogodek, o katerem poroča, ubesedil. Način, ki ga bo izbral, bo nedvomno vplival na to, kako bo besedilo sprejelo občinstvo, kako ga bo razumelo in interpretiralo. Ker popolnoma nevtralnega in nepristranskega poročanja ni mogoče, menimo, da vsakršno oblikovanje diskurza ali poročanje o njem pomeni zasedanje takšne ali drugačne ideološke pozicije.

Seveda takšna drža ne pomeni, da zagovarjamo stališče, da je *"... jezik sredstvo cinične manipulacije."*, saj raba jezika, predvsem ko gre za javni diskurz, predpostavlja etične kriterije rabe, vendar pa ga ne moremo ločiti od idej, ki jih predstavlja (Beard 2000: 18).

Ena od treh ravni analize, ki se je bomo lotili znotraj KAD, je analiza diskurzivnega dogodka na ravni deskripcije oz. analize besedila, pri čemer se opiramo na Faircloughov, Fowlerjev in van Dijkov pristop h kritični lingvistiki. Koncept kritične lingvistike zajema odkrivanje in proučevanje lastnosti jezikovne strukture besedila, ki jih obravnava glede na družbeni in historični kontekst, znotraj katerega je besedilo nastalo. Namen tovrstnega proučevanja je *"... prikazati / .../ vzorce prepričanj in vrednot, ki so zakodirani v jeziku – in so pod pragom zaznave vseh, ki sprejemajo nek diskurz kot 'naraven'"* (Fowler 1991: 67). Menimo, da je vsakršen jezikovni pojav, bodisi skladenjski, leksikalni, fonološki itd., lahko nosilec ideološke konotacije, vendar pa ne želimo ustvariti vtisa, da proučevanje diskurzivnega dogodka v luči kritične lingvistike pomeni objektivno, mehansko prepoznavanje odnosa med pojavom in pomenom, temveč prej subjektivno interpretacijo, ki temelji na raziskovalčevem pristopu k razumevanju konteksta in njegovi občutljivosti za analizo (Fowler 1991: 65-68).

V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili orodja, ki jih bomo uporabili pri proučevanju diskurzivnih dogodkov na ravni besedila. Izhajali bomo predvsem iz detektiranja t. i. **'diskurzivnih ideoloških struktur'**, ki jih ne opredeljujemo kot posebne strukture diskurza, preko katerih se ideološke predpostavke materializirajo, temveč kot diskurzivne strukture,

ki, z umeščanjem v ustrezen kontekst, generirajo določene ideološke implicitne predpostavke (van Dijk v Čepič in Vogrinčič 2003: 327). Pri tem bomo poskusili združiti analizo makrostruktur z analizo mikrostruktur besedila. Na ravni analize mikrostruktur se osredotočamo na izbor jezikovnih sredstev, tako na ravni leksikalizacije kot tudi skladnje, pri čemer se opiramo na Faircloughova in Fowlerjeva dela, v okviru makroanalize pa proučujemo pomen besedila kot celote, izhajajoč iz van Dijkovih ugotovitev.

Pri tem se bomo osredotočili na izkustveno, odnosno in ekspresivno vrednost elementov besedila (Fairclough 1994: 112). Element besedila, ki ima **izkustveno vrednost** (angl. 'experiential value'), predstavlja način, na katerega je izkustvo naravnega in družbenega sveta tvorca besedila predstavljeno. Izkustvena vrednost vpliva na vsebino, torej posledično tudi na oblikovanje znanj in prepričanj. Elementi z **odnosno vrednostjo** (angl. 'relational value') pomenijo način, na katerega se družbeni odnosi skozi besedilo, znotraj nekega diskurza, kažejo in izvajajo. Elementi besedila, ki imajo **ekspresivno vrednost** (angl. 'expressive value') pa pomenijo sled in namige za razumevanje tvorčevega vrednotenja delca realnosti, na katerega se v besedilu nanaša. Opraviti ima s subjekti in družbenimi identitetami. Poleg izkustvenih, odnosnih in ekspresivnih vrednosti Fairclough loči tudi **povezovalno vrednost** elementov besedila. Del povezovalne vrednosti ima notranjo povezovalno funkcijo, torej med seboj povezuje dele besedila, drugi del pa ima opraviti s povezovanjem besedila in njegovega situacijskega oz. intertekstualnega konteksta (1994: 130). Povezovalna vrednost pa navadno ne nastopa samostojno, temveč obstaja sočasno z drugimi vrednostmi.

Elementi besedila lahko hkrati vsebujejo dve ali več izmed opisanih vrednosti. Dopolnimo torej tabelo strukturnih učinkov iz prejšnjega poglavja:

Slika 6.1.1: Vplivanja na diskurz in strukturni učinki

FUNKCIJE DISKURZA	DIMENZIJE POMENA	VREDNOST ELEMENTOV	STRUKTURNI UČINKI
Pojmovnotvorna funkcija	vsebine	izkustvena	znanja in prepričanja
Odnosna funkcija	odnosi	odnosna	družbeni odnosi
Funkcija identitete	subjekti	ekspresivna	družbene identitete

Vir: (prirejeno po) Fairclough 1994: 112

6.1.1 Leksikalizacija

Vidik izkustvene vrednosti besed kaže na to, kako so ideološke konotacije kodirane v izbiri besedišča. Z ideološkega vidika signifikantno in predmet našega proučevanja bodo naslednji elementi:

A. Leksikalni izbor

Ko obstajajo možnosti različne leksikalizacije, torej izbire ene besede namesto druge, izbor navadno ni nevtralen, temveč zanj pogosto obstajajo ideološki ali vsaj kontekstualni razlogi (van Dijk v Cotle 2000: 39-41). Oz., kot pravi Botts, specifičen izbor besed in oblikovanja stavkov pomeni učinkovito orodje, s katerim tvorec besedila bralcu skoraj 'vsili' določeno interpretacijo dogodka (1994: 148-156).

B. Besedne zveze

Način, na katerega se besede pojavljajo skupaj, torej v kakšni kombinaciji, tvori ideološko specifično shemo za razumevanje in klasificiranje pomenov¹⁰.

C. Pomenski odnosi med besedami

V grobem ločimo: sopomenke ali sinonime, podpomenke ali hiponime ter protipomenke ali antonime. Predvsem se bomo osredotočili na uporabo sopomenk, saj se zavedamo, da je težko najti primere absolutne sopomenskosti, in bi bilo zato ustrezneje govoriti o "*odnosu približnega sopomena*" (Fairclough 1994:115-116) med besedami. Na tem mestu se nam postavlja vprašanje, ali je dejansko mogoče eno besedo nadomestiti z drugo, ne da bi pri tem vsaj delno vplivali na percepcijo pomena, na katerega se nanaša. Z ideološkega vidika bi ta učinek kazal na poskus ideološkega delovanja.

D. Raba evfemizmov in formalnost naslavljanja

Pri proučevanju odnosnih vrednosti se bomo osredotočili predvsem na dva pojavi: uporabo **evfemizmov**, to je "*... besed, pomenov ali zvez, s katerimi se izognemo neprijetnemu, včasih tudi neprimernemu izrazu*" (SSKJ, elektronska izdaja) ter **formalnost** situacije, ki navadno zahteva formalnost družbenih odnosov, kar se odraža tudi v besedišču. Z bolj formalno

¹⁰ Primer: če se ob besedi "Kosovo" v nekem besedilu pojavlja beseda "kriza", bo razumevanje koncepta Kosovo veliko bolj negativno, kot v primeru, da bi besedo "kriza" nadomestila beseda "situacija" ali "vprašanje".

izbiro nasproti manj formalnim alternativam se odraža vljudnost, želja po ugajanju, spoštovanje položaja in statusa itd.

E. Izhajanje iz klasifikacijskih shem

Ekspresivna vrednost besed je bila pri preučevanju prepričevalnega jezika (diskurza) pogosto v središču pozornosti. Ekspresivnost bo tudi predmet naše analize, vendar ne toliko v povezavi s prepričevalnim učinkom, temveč kot del ideoloških klasifikacijskih shem (Fairclough 1994: 119). Tvorec besedila oblikuje svojo reprezentacijo na podlagi klasifikacijskih shem, ki so delno sistemi vrednot. Med različnimi klasifikacijskimi shemami pa obstajajo ideološki kontrasti, saj posamezne sheme vključujejo različne vrednote.

F. Uporaba metafor in metonimij

"Metafora je sredstvo reprezentacije enega vidika izkustva znotraj drugega in tako ni vezana le na vrsto diskurza, s katero jo ponavadi povezujemo – s poezijo in prozo" (Fairclough 1994: 119). Vsako izkušnjo, dogodek, predmet itd., lahko predstavimo z uporabo različnih metafor, vendar pa imajo lahko različne metafore tudi različne ideološke konotacije in s tem posledično tudi različne ideološke učinke na percepcijo. Kot pravi Chilton, so metafore že dolgo pomemben del politične retorike, vendar so šele pred kratkim postale predmet proučevanja kognitivnih teorij, ki jih obravnavajo *"... kot del človeške konceptualizacije in ne le kot jezikovni pojav ..."* (Chilton 2004: 51). Tudi Beard se strinja, da so metafore pomemben element konstrukcije družbenega sveta. Tako so denimo leta 1990 civilne žrtve v političnem jeziku postale 'kolateralna škoda', da bi tako prikrili grozljiva dejstva vojaških intervencij, med tem ko so žrtve na drugi strani pogosto označene kot žrtve 'etničnega čiščenja' (Beard 2000: 21-22). Metafore z vidika kognitivne teorije delujejo tako, da že poznano izkustveno področje preslikajo na drugo, ciljno področje, ki je manj znano, napačno razumljeno ali kontroverzno, z namenom pojasnjevanja ciljnega področja in generiranja (želenih) zaključkov. Te metaforične preslikave, ki so navadno nezavedne, vstopajo v proces oblikovanja pomenov skupaj z mnogimi drugimi kognitivnimi dejavniki, konkretno z okviri reprezentacij, v katerih je shranjeno strukturirano kulturno in družbeno znanje (Chilton 2004: 52).

Metonimija ali preimenovanje je figura, s katero neko stvar poimenujemo tako, da njeno ime zamenjamo z nečim, s čimer je povezana. Tako vplivamo na percepcijo pri občinstvu in

oblikovanje odnosa občinstva do te stvari (Beard 2000: 26). Lakoff in Johnson menita, da raba metonimij ni nikoli naključna, temveč sistematična (Lakoff in Johnson v Beard 2000: 26). Deluje podobno kot metafora, saj reflektira način, na katerega organiziramo lastne misli in dejanja.

6.1.2 Sintaksa

Pri obravnavi besedil z vidika slovnice se bomo ukvarjali z načinom, na katerega posamezni slovnični elementi kodirajo dogodke, odnose, predmete, skratka vse izkušnje o svetu. Pri tem se bomo osredotočili na naslednje elemente:

A. Prehodnost

Fowler se pri proučevanju 'prehodnosti' naslanja na Hallidayev koncept, ki ni omejen na klasično slovnično razumevanje prehodnosti glagolov, saj bi bile pri tem zanemarjene številne razlike med pomeni posameznih vrst glagolov, torej posledično tudi tipov stavkov (1991: 70-71). Ko želimo v besedilu predstaviti nek dogodek, dejanje, stanje ali odnos, lahko s slovničnega vidika izbiramo med različnimi vrstami **procesov** in **udeležencev**. Izbira posameznega načina lahko kaže na prisotnost različnih ideologij v besedilu, zato bo predmet našega preučevanja.

Poglejmo si sestavo preprostega deklarativnega stavka. Stavček je skupek besed, tj. stavčnih členov, ki so zbrane okoli osebnih glagolskih oblik. Ločimo naslednje stavčne člene: osebek, predmet, povedek in prislovno določilo. Glede na kombinacijo stavčnih členov in izbrano glagolsko obliko v grobem ločimo tri glavne oblike deklarativnega stavka, s katerimi navadno (ne pa tudi vedno) izražamo tri glavne vrste procesov (Fairclough 1994: 120-121; Fowler 1991: 72-74).

Primer:

STAVEK	SESTAVA STAVKA	IZRAŽANJE PROCESA
Clinton je napadel Kosovo.	osebek + povedek + predmet	DEJANJE
Clinton bere.	osebek + povedek	DOGAJANJE
Clinton je nevaren.	osebek + povedek + povedkovo določilo	STANJE

Dejanje kot ena od vrst procesa vključuje dva udeleženca: tistega, ki dejanje izvaja, *vršilec dejanja* in tistega, nad katerim je dejanje izvedeno, *nosilca stanja*.

Dogodek vsebuje le enega udeleženca, ki je lahko animiran¹¹ (prebivalci Kosova) ali neanimiran¹² (Kosovo). Stavki, ki jih sestavljata le osebek in povedek, pa ne izražajo vedno dogodkov. Če vsebujejo animirane udeležence, jih lahko označimo kot posebno vrsto dejanj brez nosilcev stanja, oz. kot jih Fairclough poimenuje 'neusmerjena dejanja' (1994: 122). Kam bomo takšne stavke uvrstili, se odločimo na podlagi odgovora, ki ga takšen stavek ponuja na eno od naslednjih vprašanj:

- *Kaj se je zgodilo?* Če si s stavkom, ki ga sestavljata osebek in povedek lahko odgovorimo na to vprašanje, potem gre za dogodek. Primer: "Mnogo prebivalcev je izgubilo življenje."
- *Kaj je (subjekt) storil?* Če nam stavek ponudi odgovor, ki ustreza temu vprašanju, potem gre za neusmerjeno dejanje. Primer: "Clinton je kolesaril."

Izražanje **stanja** se prav tako nanaša na enega udeleženca. V nasprotju z dejanji in dogodki, ki se nanašajo na spremembe v svetu, pa s pridevniki in nekaterimi vrstami glagolov izražamo stanja, ki se (vsaj trenutno) ne spreminjajo (Fowler 1991: 73)

Kateri od procesov bo izbran kot način ubeseditve neke izkušnje, je lahko z ideološkega vidika pomembna odločitev, ki omogoča vpogled v morebitne motive tvorca besedila. Ali bo odgovornost za delovanje izpostavljena ali pa pomaknjena v ozadje tekstualizacije, "... je lahko konsistentna, avtomatična in zdravorazumska, torej ideološka ..." odločitev (Fairclough 1994: 122). Lahko pa gre tudi za zavestno manipulacijo s percepcijo reprezentacij. Vsekakor je težko vedeti za katero od obeh možnosti gre. Da bi se odločili za eno ali drugo, moramo poznati družbene okoliščine in okoliščine diskurzivnega procesa, v katerem je neko besedilo nastalo.

B. Izpostavljenost ali prikritost odgovornosti za delovanje (angl. "agency")

Če so vršilci dejanj animirani, je mogoče določiti vzročnost in odgovornost za delovanja. V nasprotnem primeru, ko se vršilci dejanj pojavljajo kot neanimirani samostalniki, abstraktni samostalniki in nominalizacije, pa odgovornosti za procese ni mogoče določiti, zato moramo biti v takšnih primerih pozorni na možne ideološko motivirane razloge za tovrstne ubeseditve (Fairclough 1994: 123-124).

¹¹ Naš prevod iz angleške besede "animate".

¹² Naš prevod iz angleške besede "inanimate".

C. Ali so procesi tudi dejansko to, kar se na prvi pogled zdijo?

Včasih v besedilih naletimo na primere, ko je ena vrsta procesa pravzaprav predstavljena kot druga vrsta. Tako je lahko nek proces, ki bi ga označili kot dogodek, v resnici predstavljen kot dejanje, kar posledično pomeni tudi razliko v pripisovanju odgovornosti in vzročnosti, to pa je lahko posledica ideoloških motivov. Poglejmo si primer (Fairclough 1994: 50-52, 123-124):

Primer:

Kamenje	je padalo	s tovornjakov
osebek	povedek	predmet kot vršilec dejanja

Na prvi pogled se zdi, kot da gre za dogodek, saj stavek vsebuje le enega udeleženca, ki je v tem primeru neanimiran (tovornjaki). Toda če si podrobneje pogledamo stavek, vidimo, da so "tovornjaki" v tem primeru postavljeni v vlogo agenta, ki je z vzročnega vidika povzročitelj dejanja. Komu torej pripisati odgovornost za padajoče kamenje? Obstajata dve možnosti:

- voznikom tovornjakov, ki kamenja niso ustrezno zavarovali, ali pa
- lastnikom tovornjakov, ki niso upoštevali varnostnih predpisov in torej tovornjakov niso oskrbeli z ustrezno opremo, zato je tudi vozniki niso mogli tovora zavarovati.

D. Transformacija

Tukaj se osredotočamo predvsem na dva načina transformiranja aktivnih stavkov, tj. v **pasivne** in **nominalne stavke**. Po mnenju Bibera, Conradove in Reppena različne strukturne možnosti, npr. konstrukcija aktivnega ali pasivnega stavka, ne spremenijo pomena stavka (Biber, Conrad in Reppen 1998: 76). S tem se ne strinjamo popolnoma, saj je glavni učinek pretvorbe aktivnega stavka v pasivni, zamenjava samostalniških besed na levi in desni strani povedi, pri čemer nosilec stanja prevzame vlogo skladijskega subjekta (angl. syntactic subject), ki mu je navadno dodeljena vloga vršilca dejanja. (Fowler 1991: 77). Pri pretvarjanju aktiva v pasiv je mogoče izbrisati del stavka, v katerem se nahaja vršilec dejanja. Takšen pasivni stavek brez vršilca onemogoča pripisovanje vzročnosti in odgovornosti za delovanje.

Primer:

AKTIVNI STAVEK	Clinton je napadel Kosovo.
PASIVNI STAVEK	Kosovo je bilo napadeno od Clintona.
PASIV BREZ VRŠILCA DEJANJA	Kosovo je bilo napadeno.

Včasih – kar velja tudi za nominalizacijo – je takšna reducirana oblika (pasiv brez vršilca) uporabljena z namenom, da bi se izognili nepotrebnim informacijam, denimo informacijam, ki se ponavljajo skozi besedilo. Vendar pa je eden od razlogov za uporabo takšne oblike lahko tudi namerno popačenje percepcije bralcev besedila (Fairclough 1994: 125). Četudi morda vzročnost dejanja ni popolnoma zakrita, deluje stavek brez vršilca "milejše", saj vršilcev ne povezuje izrecno z odgovornostjo za dejanje in njegovimi posledicami.

Druga pogosta oblika vplivanja na določanje vzročnosti je **nominalizacija**. Gre za "... slovnico obliko, s katero proces reprezentiramo kot samostalnik."¹³ (Fairclough 1994: 51). V slovenskem jeziku je s strukturnega vidika mogoče nekatere glagolske in pridevniške oblike realizirati kot samostalniške. Eden od učinkov te slovnice oblike je, da ključni vidiki nekega procesa ostanejo nedoločeni, torej je nemogoče določiti vzročnost delovanja, iz česar sledi, da za delovanje ne moremo pripisati odgovornosti nobenemu od akterjev, kar je še posebej priročno za obstoječe nosilce moči. Z nominalizacijo namesto procesa dobimo samostalniško besedo, ki je bila reducirana tako, da je odstranjen del pomena (čas, modalnost, eden ali več udeležencev procesa), ki bi ga lahko razbrali iz povedi. Nominalizacija torej pomeni "*radikalno skladijsko transformacijo stavka*", ki odpira vrata številnim ideološkim interpretacijam (Fowler 1991: 80).

E. Skladijski naklon

V slovnici ločimo štiri vrste skladijskega naklona (tudi stavčnega naklona), ki se deloma prekriva z oblikoslovnim. Pri glagolu ločimo povedni, velelni in pogojni naklon, starejše slovnice pa dodajajo še oblikoslovni želelni naklon, kar pa je, kot meni Toporišič, le eden

¹³ Primer: denimo da se pri večji skupini žensk s silikonskimi implantanti pojavijo zdravstvene težave. Skupna lastnost teh bolnic je, da je bil poseg opravljen v isti bolnišnici, morda celo pri istem zdravniku. Medij, ki objavi prispevek o pojavu teh težav, v naslovu uporabi naslednjo obliko: Implantanti povzročajo težave! S tem je odgovornost za težavo težko pripisati kateremu koli od akterjev – bodisi bolnicam, ki se morda niso držale zdravnikovih navodil, bodisi zdravniku, ki je morda sistematično ponavljal napako med operacijskim posegom, bodisi bolnišnici, ki je naročila nekakovostne implantante ali pa proizvajalcu, ki je te implantante izdelal.

od opisov velelnika (Toporišič 2000: 514). Uporaba različnih skladenjskih naklonov pomeni tudi različno pozicioniranje subjektov.

Sistematična asimetrija položajev znotraj uporabe posameznega skladenjskega naklona je z vidika odnosov med udeleženci zelo pomembna: *"Zahtevanje informacije ali izvedbe nekega dejanja na splošno pomeni pozicijo moči, enako velja za dajanje informacij – razen takrat, ko je bila informacija zahtevana."* (Fairclough 1994: 126).

F. Modalnost

Koncept modalnosti pomeni razmerje subjekta do izjave in izjave do resničnosti (Bolecki 2004: 11-23), in tvori tako odnosne kot tudi ekspresivne vrednosti v slovnici, izraža pa se z modalnimi glagoli. Fowler razume modalnost kot razlago ali odnos do izkušnje tvorca besedila, pri čemer ločuje med štirimi vrstami razlag, ki se nanašajo na: resničnost, obvezo, dovoljenje ter zaželenost. Med seboj se razlikujejo v uporabi pomožnih glagolov¹⁴ (auxiliary verbs) (1991: 85). Fairclough pa loči dve vrsti modalnosti (1994: 126):

- *odnosna modalnost* izraža avtoriteto enega udeleženca do drugih udeležencev komunikacije,¹⁵
- *ekspresivna modalnost* izraža tvorčevo avtoriteto v odnosu do resnice ali verjetnosti neke reprezentacije realnosti, torej gre za modalnost tvorčevega vrednotenja resnice.¹⁶

Pri analizi ekspresivnih vrednosti slovnčnih elementov se Fairclough omeji na ekspresivno modalnost. Modalnost se ne izraža le z modalnimi glagoli, temveč tudi z glagolom "biti". Pozitivna oblika glagola "biti" predstavlja eno od dveh končnih točk ekspresivne modalnosti, tj. *"kategorično zavezanost resničnosti trditve"* s strani tvorca sporočila, nasprotna končna točka pa je *"enakovredna kategorična zavezanost resničnosti negirane trditve"*, torej negacija glagola "biti" (Fairclough 1994: 129). Ostale, vmesne oblike modalnih glagolov se nahajajo med skrajnima točkama.

Primer:

To mleko <i>je</i> pokvarjeno.	To mleko <i>je morda</i> pokvarjeno.	To mleko <i>ni</i> pokvarjeno.
--------------------------------	--------------------------------------	--------------------------------

¹⁴ Pomožni glagoli so tisti glagoli, ki nimajo leksikalne vsebine (Biber, Conrad, Reppen 1998: 67).

¹⁵ Primer: "Lahko pomiješ posodo."; "Pomiti moraš posodo!"

¹⁶ Primer: "Jutri bo zagotovo deževalo."; "Jutri bo najverjetneje deževalo."; "Jutri bi morda celo lahko deževalo."

Pogost pojav v medijskem poročanju je, da so dogajanja predstavljena kot kategorične resnice, torej dejstva, ki ne dopuščajo možnosti vmesnih modalnosti. Prevlada takšnih modalnih oblik vodi v miselnost, da je pogled na svet transparentna in objektivna kategorija, torej da pomeni v svetu obstajajo sami po sebi in se signalizirajo kateremu koli opazovalcu, brez potrebe po kakršni koli interpretaciji in reprezentaciji. Medijiski diskurz tako zakriva kompleksen proces zbiranja in interpretiranja informacij, torej posledično tudi vlogo ideologij, ki so integrirane v obstoječe in uveljavljene prakse, kot tudi predpostavke, ki jih udeleženci v komunikaciji uporabljajo (Fairclough 1994: 129).

Avtoriteta in oblast, s katerima lahko tvorec besedila nekaj zapove ali ovrednoti, navadno nista izražena eksplicitno. In ravno implicitne avtoritarne trditve ter implicitni odnosi moči so tisto, zaradi česar je modalnost z ideološkega vidika pomembna.

G. Raba osebnih zaimkov

Osebni zaimki so lahko pomembni nosilci odnosnih vrednosti. V medijskem diskurzu se pogosto uporablja zaimek "mi", pri čemer ločimo med *"inkluzivnim 'mi'"*, ki zajema tvorca besedila, subjekte, na katere se besedilo nanaša, ter bralca, v nasprotju z *"ekskluzivnim 'mi'"*, ki ne vključuje naslovnika (Fairclough 1994: 127). Z uporabo inkluzivnega "mi" medij ustvarja občutek kolektivnosti, kot da govori ne le v svojem imenu, temveč tudi v imenu bralcev in vseh ('pravilno usmerjenih') državljanov, s čimer tvori implicitno trditev *"... da je pooblaščen, da govori v imenu drugih"* in je zato pomemben člen prepričevalnega diskurza (Fairclough 1994: 128, Beard 2000: 24). Na tak način lahko medij posredno kaže identifikacijo z vladajočo politiko, saj državne organe obravnava kot ekvivalente, ki skupaj z njim tvorijo "mi".

V množičnem komuniciranju pa je pogosta tudi uporaba osebnega zaimka "vi". Kljub številčnosti naslovnikov, katerih identiteta je tvorcem besedila neznana, tovrstno naslavljanje občinstva ni redkost. Takšno *"... simulirano naslavljanje je verjetno poskus redukcije naraščajoče neosebности ..."* v množični komunikaciji (Fairclough 1994: 128), katerega namen je vzpostavljati pristnosti in povezanosti z naslovnikom.

H. Raba 'logičnih veznikov' (angl. 'logical connectors')

Na logične veznike se osredotočamo zato, ker so v procesu povezovanja stavkov pogosto nosilci ideoloških predpostavk.

Primer:

<i>Pričakovali smo vojaško intervencijo,</i>	ker	<i>smo spremljali njihovo politiko reševanja težav.</i>
Stavek 1	veznik	Stavek 2

Veznik "ker" deluje kot povezovalec obeh stavkov in tvorec vzročno-posledične zveze. Čeprav nikjer ni eksplicitno izpostavljeno, obstaja logična implicitna predpostavka, da je "politika reševanja težav" povzročila "vojaško intervencijo". Podoben učinek lahko dosežemo tudi z drugimi vezniki: *ampak, čeprav, četudi, kljub temu, saj, vendar ...*; ali pa z uporabo kontrastnega pozicioniranja stavkov (Fairclough 1994: 131).

Primer:

"Širitev demokracije je bila pravi balzam za državljane, ki so dolga leta živeli v strahu pred brutalnim režimom."

I. Raba prirednih in podrednih stavčnih zvez

S slovničnega vidika ločimo enostavčne in večstavčne povedi. Slednje so sestavljene iz zvez stavkov, tj. najmanj dveh stavkov, zato pravimo, da so zložene:

- *priredno zložene povedi*: sestavljene so iz dveh ali več stavkov, ki so med seboj v enakovrednem razmerju in so povezani z vezniki, značilnimi za posamezno priredje,
- *podredno zložene povedi*: sestavljene so iz dveh ali več stavkov, med katerimi ločimo glavne in odvisne stavke. Odvisni stavki ali odvisniki so v podrednem razmerju do glavnega stavka in ga pomensko dopolnjujejo. Na splošno velja, da so glavni stavki informacijsko pomembnejši od odvisnikov. Pri analizi besedila bomo pozorni na način, na katerega besedilo zdravorazumsko deli pomembnejše informacije od manj pomembnih in slednje postavlja v ozadje. V nekaterih primerih je vsebina podrejenih stavkov predpostavljena, bodisi kot nekaj, kar je vsem bralcem že dobro znano, bodisi kot domneva, ki se jo bralcem ponudi.

6.1.3 Makrostrukture

A. Topike

Topike so semantične makrostrukture, ki v primerjavi z drugimi strukturami najbolj intenzivno vplivajo na oblikovanje mentalnih modelov, s pomočjo katerih bralci ustvarjajo (ustrezne) interpretacije. Navadno so izražene v najvidnejših delih diskurza, kot so denimo

naslovi in nadnaslovi. S takšnim pojavljanjem usmerjajo branje besedila, s čimer diskurzu podeljujejo globalno koherentnost (Čepič in Vogrinčič 2003: 327-328), to je koherentnost, v našem primeru, celotnega diskurzivnega dogodka ali verige večih diskurzivnih dogodkov.

B. Konstrukcija lokalnih pomenov

Van Dijk loči štiri glavne strategije ideološke komunikacije, ki se izvajajo skozi strukturiranje lokalnih pomenov:

1. izražanje / poudarjanje pozitivnih informacij o 'nas',
2. izražanje / poudarjanje negativnih informacij o 'njih',
3. prikrivanje / omiljevanje pozitivnih informacij o 'njih',
4. prikrivanje / omilitev negativnih informacij o 'nas' (van Dijk v Čepič in Vogrinčič 2003: 328).

Lokalna koherenca se nanaša na koherentnost v branju manjših enot besedila, kot so denimo posamezni stavki ali odstavki.

C. Diskurzivne sheme

Diskurzivne sheme predstavljajo način, na katerega so urejeni posamezni diskurzi, v našem primeru časopisni članki, ki imajo značilno strukturo, ki sledi pravilu obrnjene piramide, pri čemer so najprej podane najpomembnejše informacije in si sledijo glede na padajočo pomembnost. Iz tega, kako so posamezne informacije razporejene, lahko sklepamo o njihovi pomembnosti in morebitnih ideoloških razlogih za takšno (navadno ne naključno) razporeditev (Čepič in Vogrinčič 2003: 329-330).

6.2 INTERPRETACIJA

Interpretacija, druga od treh ravni analize, predpostavlja analizo diskurzivnega dogodka na ravni diskurzivne prakse. Na tej stopnji postavljamo diskurzivni dogodek v razmerje do procesa in okoliščin nastanka medijskega besedila na strani produkcije ter procesa predelave sporočila s strani prejemnikov, na strani potrošnje medijskih vsebin. Ena od slabosti Faircloughovega modela in ostalih modelov KAD je v tem, da ne ponujajo empiričnih nastavkov za proučevanje kognitivne zaznave in kognitivne predelave medijskih sporočil (Phillips in Jørgensen 2002: 89-92). Fairclough, kljub svoji ostri kritiki pristopov, ki izolirajo besedilo od njegovega konteksta, ostaja zvest jezikoslovnim analizam besedila, primerov analize na ravni interpretacije in eksplanacije pa ne pokaže.

Vseeno se opiramo na tisto, kar Faircloughova teorija ponuja: koncepta *medbesedilnosti* ter *meddiskurzivnosti*, kot oblike medbesedilnosti. Meddiskurzivnost je posledica kreativne diskurzivne prakse, ki združuje različne žanre in diskurze v diskurzivni dogodek. Takšna praksa je odraz in tudi gonilna sila družbenokulturnih sprememb, konvencionalna raba diskurzov pa po drugi strani prispeva k ohranjanju dominantnega reda diskurza in s tem družbenega reda (Phillips in Jørgensen 2002: 73-74).

Koncept medbesedilnosti se nanaša na dejstvo, da so diskurzivni dogodki historično povezani, torej vse kar izrečemo ali zapišemo, je tako ali drugače povezano s tem, kar je že bilo in kar še bo izrečeno ali zapisano, zato se ne moremo izogniti temu, da ne bi uporabili besed, ki jih je pred nami uporabil kdo drug. Kot eno od oblik medbesedilnosti, Fairclough navaja *manifestno medbesedilnost*, ki pomeni eksplicitno rabo že izrečenega, v obliki navedkov (Phillips in Jørgensen 2002: 73-74).

6.2.1 Interpretacija interpretacije

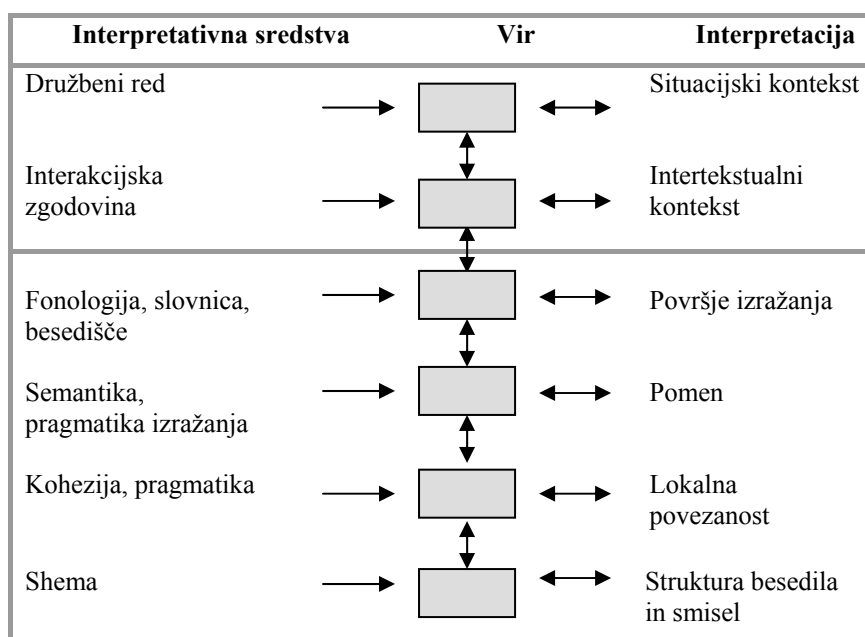
Da bi bila diskurzivna analiza celostna, moramo vključiti še deskripcijo kognitivnih procesov produkcije in potrošnje besedil ter razumevanja družbenih interakcij in situacij, v katerih se le-te odvijajo. Pri tem se ne bomo spuščali v podrobne in popolne analize kognitivnih procesov in družbenokulturnih situacij, saj to ni cilj diskurzivne analize, temveč bomo poskušali osvetliti povezavo med besedilom in njegovim kontekstom, to je pokazati, "... kako kognitivni procesi vplivajo na produkcijo in razumevanje diskurzivnih struktur ter

kako diskurzivne strukture vplivajo na, in so predmet vplivanja, družbenih situacij." (van Dijk 1988: 30).

Opozorili smo že, da vpliv medijskega diskurza na občinstvo ni mehanske narave in ne izhaja neposredno iz samega obstoje medijev. Vpliv medijskega diskurza bi lahko označili kot kompleksen proces, ki nikakor ni *'.../ neposreden in ne vpliva nediferencirano na občinstvo, temveč je vpliv posredovan s kontekstualnimi, socialnimi in osebnostnimi dejavniki'* (Luthar v Pušnik 1999: 800).

Za interpretacijo velja, da je *"... rezultat kombinacije tistega, kar je v besedilu in tistega, kar je v razlagalcu besedila"* (Fairclough 1994: 141), kot del njegovih zalednih vednosti. Zaradi vloge, ki jo imajo zaledne vednosti pri generiranju interpretacij, jih lahko označimo kot množico interpretativnih sredstev:

Slika 6.2.1.1: Interpretacija

Vir: Fairclough 1994: 142

Na levi strani so glavni elementi zalednih vednosti, ki delujejo kot interpretativna sredstva. Vsak element je preko virov povezan s posameznim nivojem interpretacije, ki so zbrani na desni strani sheme. Viri, iz katerih črpamo 'vednost' za oblikovanje interpretacije, so med seboj povezani. Prva dva nivoja se nanašata na interpretacijo konteksta, ostali nivoji pa opredeljujejo posamezne stopnje interpretacije konkretnega besedila:

1. POVRŠJE IZRAŽANJA:

zajema pretvorbo zvočnih ali pisnih znakov v besede, besedne zveze in stavke, pri čemer se posameznik naslanja na kategorijo interpretativnih sredstev, ki jo navadno označujemo kot 'znanje jezika'. S to stopnjo analize se ne bomo ukvarjali.

2. POMEN IZRAZOV:

gre za podeljevanje pomenov konstitutivnim delom besedila, pri čemer črpamo iz semantičnega in pragmatičnega znanja.

3. LOKALNA POVEZANOST:

tretji nivo interpretacije ustvarja pomenske povezave med posameznimi, sekventnimi elementi izražanja (besede, stavki, odstavki) tako, da ustvarja koherentne interpretacije posameznih elementov. Cilj je ustvariti lokalno koherenco posameznih delov besedila in ne denimo globalno koherenco celotnega besedila. Pri tem se bralec opira na tisto področje 'znanja jezika', ki ima opraviti s kohezijo stavkov. Vendar pa ustvarjanja lokalne povezanosti nikakor ne moremo reducirati na ustvarjanje formalne povezanosti, saj je mogoče sklepati o povezanosti dveh ali več, na videz (formalno) nepovezanih elementov. Takšni procesi se opirajo na ustvarjanje implicitnih predpostavk, ki so, kot smo že opozorili, pogosto ideološke.

4. STRUKTURA BESEDILA IN PREPOZNAVANJE BISTVA:

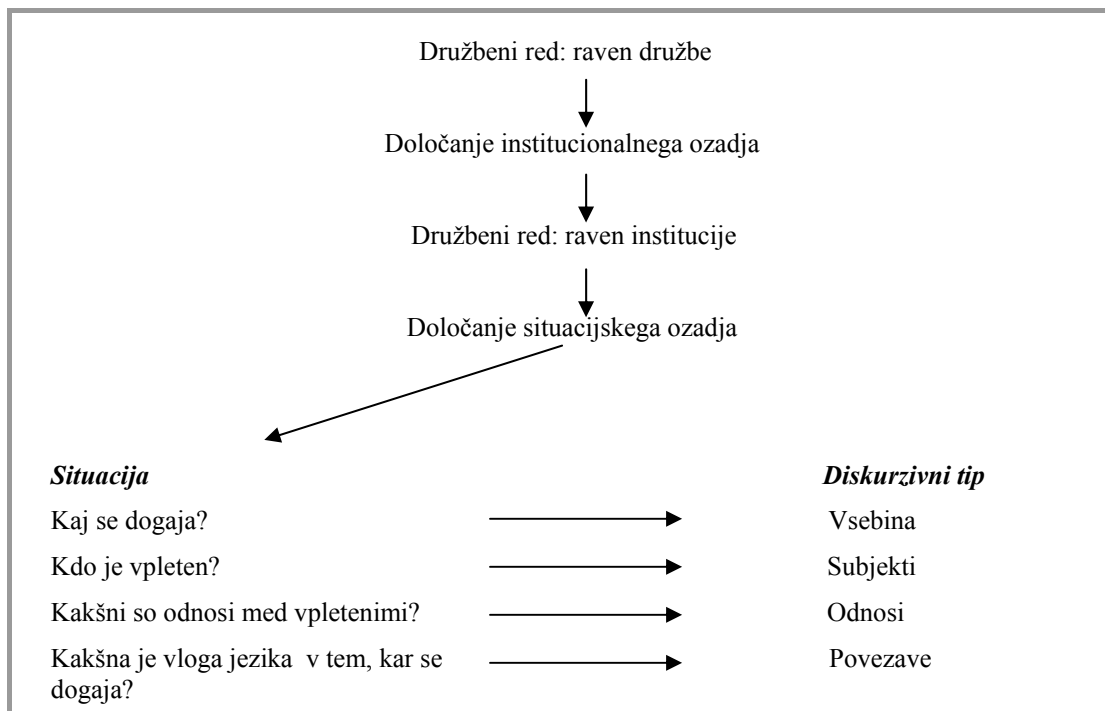
interpretacija strukture besedila bralcu sporoča, kako je besedilo organizirano, glede na tip diskurza, ki mu pripada (pri tiskanih medijih so denimo članki zgrajeni po principu obrnjene piramide), zaradi česar bralec približno ve, kaj lahko pričakuje (npr., da si informacije sledijo po pomembnosti). Na podlagi oblikovanja globalne koherentnosti si bralec ustvari predstavo o bistvu interpretiranega besedila, o njegovem sporočilu, ki se navadno shrani v bralčevem dolgoročnem spominu in je kasneje na razpolago za ponoven priklic.

Interpretativni značaj pa je značilnost tako interpretacije kot tudi produkcije besedila. Tvorec besedila namreč konstruira besedilo kot posledico procesa interpretacije sveta ali dela sveta. Značilnosti besedila so sledi takšne tekstualizacije, za interpretatorja pa pomenijo namige za interpretacijo, ki aktivirajo posameznikov MR, na podlagi katerih skupaj s svojimi domnevami in pričakovanji konstruira ustrezno interpretacijo besedila. Torej "... *interpretacija besedila pomeni interpretacijo interpretacije*" (Fairclough 1994:80), iz česar

izhaja, da tako za produkcijo, kot interpretacijo besedila velja, "... da sta kreativna, konstruktivna interpretativna procesa." (Fairclough 1994: 81). V naši nalogi se bomo osredotočili predvsem na interpretacijo diskurzivnega dogodka s strani bralcev.

V nadaljevanju bomo skladno s Faircloughovo shemo poskušali pokazati odvisnost interpretacije od situacijskega konteksta in posledično določanje tipa diskurza, ki je za posamezno interpretacijo 'primeren'.

Slika 6.2.1.2: Situacijski kontekst in diskurzivni tipi

Vir: Fairclough 1994: 146

Želimo namreč dokazati, da interpretacija besedila ni odvisna le od rabe jezikovnih sredstev, temveč tudi od umeščanja diskurzivnega dogodka v družbeni in situacijski kontekst.

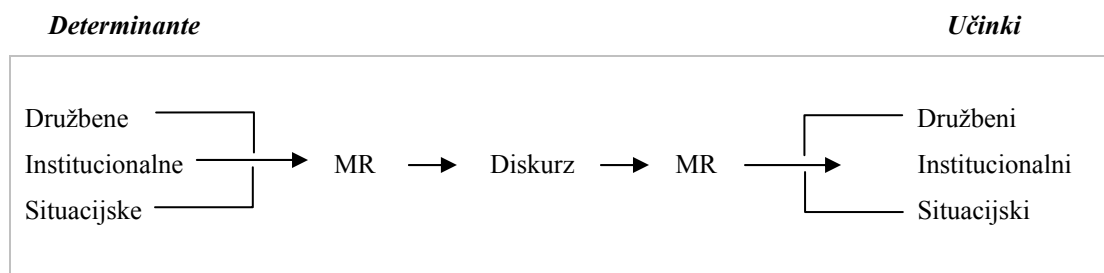
6.3 EKSPLANACIJA

Analiza družbenih praks pomeni analizo družbenih okoliščin (bodisi struktur ali procesov), v katerih se odvijajo družbene prakse, torej produkcija in potrošnja besedila. Ravno analiza razmerja med diskurzivnimi in širšimi družbenimi praksami je tista točka, v kateri se dokončno realizira poslanstvo KAD. Proučevanje tega dialektičnega odnosa je namreč odločilno za razumevanje vpliva diskurzivnih praks na družbene in obratno. Na tem mestu se sprašujemo, kakšne so ideološke, politične in družbene posledice rabe neke diskurzivne prakse. Ali takšna raba utrjuje neenake odnose moči, ali jih, z reprezentacijo stvarnosti in družbenih odnosov na drugačen, kreativen način, spreminja? (Phillips in Jørgensen 2002: 86-87)

Vezi člen med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami predstavljajo zaledne vednosti, iz katerih črpamo snov za interpretacijo v procesu produkcije in tudi v procesu potrošnje besedil. Družbene strukture oblikujejo MR, ki vplivajo na oblikovanje diskurza, to pa utrjuje ali spreminja MR, ki povratno vplivajo na ohranjanje in dodatno utrjevanje ali spreminjanje družbenih struktur. Takšna raba MR pomeni njihovo samodejno in nezavedno reprodukcijo, kot nekakšnega stranskega učinka. Če smo se na ravni interpretacije ukvarjali s pojasnjevanjem črpanja snovi iz interpretativnih sredstev, se na ravni eksplanacije ukvarjamo s posledično družbeno konstitucijo in/ali spremembo teh sredstev. Pri tem izhajamo iz Faircloughove orientacije KAD in opredeljujemo družbene strukture kot odnose moči, družbene procese in prakse pa kot procese in prakse družbenega boja. Cilj eksplanacije je torej, skozi osvetljevanje determiniranosti diskurzivnih praks s strani družbenih struktur in reproduktivnega učinka, bodisi na ohranjanje ali spreminjanje teh struktur, prikazati diskurz kot del družbenih procesov, kot družbeno prakso (Fairclough 1994: 162-163).

Analiziranje družbenih učinkov diskurza in družbene determiniranosti diskurza mora potekati na treh ravneh: na ravni trenutne situacije, na institucionalni ravni ter ravni družbe kot celote.

Slika 6.3.1: Eksplanacija

Vir: Fairclough 1994: 164

Odnos do MR je lahko dvojne narave (Fairclough 1994: 165); v situacijah, ki so neproblematične, je odnos udeležencev do MR *"normativen"*, kar pomeni, da iz njih neposredno črpajo sredstva za interpretacijo, iz katerih sledijo temu primerni tipi diskurza. Če je situacija problematična ali celo konfliktna, MR ne ponuja jasnih norm za delovanje znotraj takšne situacije, zato udeleženci na *"kreativen"* način uporabljajo orodja, ki jih ponuja MR za obvladovanja situacije. Tovrstne situacije se navadno pojavljajo v kritičnih trenutkih, ko družbeni boj zaseda odkrito obliko in ko so MR in odnosi moči, ki jih definirajo, postavljeni v kritično situacijo. Raven eksplanacije predpostavlja ideološko obravnavo MR. Predpostavke, ki jih vsebujejo MR, določajo odnosi moči znotraj institucije ali družbe.

Če povzamemo, moramo pri KAD na ravni eksplanacije usmeriti pozornost na troje vprašanj (Fairclough 1994: 166):

1. **DRUŽBENE DETERMINANTE:** kateri odnosi moči determinirajo formo diskurza na situacijski, institucionalni in družbeni ravni?
2. **IDEOLOGIJE:** kateri elementi MR, na katere se pri svojih interpretacijah opiramo, imajo ideološki značaj?
3. **UČINKI:** kakšno je razmerje med proučevanim diskurzom in odnosi moči? Ali gre za odkrite ali prikrite oblike družbenega boja in ali gre za normativen ali kreativen odnos do MR? Ali raba takšnega diskurza ohranja ali spreminja obstoječe odnose moči?

Proučevanje družbenih determinant in učinkov torej zahteva interdisciplinaren pristop, zahteva vključitev drugih, predvsem družboslovnih teorij (Phillips in Jørgensen 2002: 86). Odločitev, kako daleč iti v svojih raziskavah, pa je bolj ali manj prepuščena raziskovalcu samemu (Fairclough 1994: 166).

7. KONSTRUKTIVNOST PROCESA PRODUKCIJE MEDIJSKIH BESEDIL

Na tej točki dopolnjujemo Faircloughov model in se v praktičnem delu osredotočamo znotraj procesa produkcije, med drugim tudi na problem izbora vira informacij in informacij samih.

7.1 MEDIJSKA REALNOST KOT ODSEV DRUŽBENE STVARNOSTI

Pri definiranju razmerja med jezikom in pomenom, lahko ločimo med tremi pristopi. **Reflektivni pristop** zagovarja miselnost, da pomen obstaja sam po sebi in leži v objektu, osebi, dogodku ali kateri koli drugi izkušnji, jezik pa deluje kvečjemu kot zrcalo, ki reflektira te samostojne, neodvisne pomene. Delno takšna miselnost drži. Kamen je pač kamen in ne more biti knjiga. Vendar pa je takšno razumevanje vsekakor preozko, saj ne obravnava številnih dejavnikov komunikacije, kot denimo pojem konteksta. **Intencionalni pristop** je popolno nasprotje prvega, ki v središče postavlja avtorja in njegov namen. Avtor je tisti, ki z rabo jezika pojavom pripiše pomen. Teorije, ki stavijo na takšen, intencionalni pogled, prav tako delno držijo, vendar pa zanemarjajo dejstvo, da je jezik del družbe in ima temu primerno ustaljene konvencije in kode rabe. Tretji, **konstruktivistični pristop**, jeziku priznava njegovo družbeno naravo in nasprotuje omenjenima ekstremoma. Kot pravi Stuart Hall, *"Stvari ne pomenijo: mi sami konstruiramo pomene z rabo reprezentativnih sistemov – konceptov in znakov."* (Hall 1997: 25). Seveda konstruktivisti ne zanikajo obstoja materialnega sveta, temveč poudarjajo, da je jezik tisti, preko katerega oblikujemo, določamo in pripisujemo posamezne pomene (Hall 1997: 24-26).

Pripisovanje pomenov izkušnjam družbene realnosti pa je le eden od številnih dejavnikov oblikovanja medijske stvarnosti. Zaradi kompleksne narave družbene stvarnosti je le-to nemogoče v celoti zajeti in predstaviti v okvirih posameznega prispevka, zato je nujna **selekcija dogodkov**, ki bodo predmet reprezentacije oz., kot pravi Stuart Hall:

"Novice so končni produkt kompleksnega procesa, ki se začne s sistematičnim razvrščanjem in izbiranjem dogodkov in tematik, glede na družbeno konstruiran set kategorij."

(Hall v Fowler 1991:12).

Kriteriji, ki bolj ali manj pomenijo nezavedne komponente uredniške politike, in določajo, kateri dogodki bodo v procesu selekcije izbrani, so t. i. novičarske vrednosti (angl. 'news values'), katerih funkcija je prepuščanje posameznih informacij v oblikovanje potencialnega diskurzivnega dogodka (Fowler 1991: 13). Johann Galtung in Marie Ruge navajata naslednje novičarske vrednosti, ki so v novinarski praksi splošno sprejete (Hartley 1989: 76-79):

1. Frekvenca: opredeljuje časovno obdobje, ki ga nek dogodek zavzame. Nekateri tiskani mediji izhajajo vsak dan, zato bo večja verjetnost, da bodo objavili posamezni dogodek, denimo delavske proteste, kot dalj časa trajajoče ekonomske, družbene ter kulturne procese, ki potrebujejo precej več časa, da se razvijejo, pa tudi njihov pomen ni takoj viden.

2. Prag dogodka: se nanaša na velikost dogodka. Dogodek, ki naj bo objavljen, mora preseči določen prag, torej, večji ko je dogodek, večja je možnost, da bo izbran. Po tem, ko je dogodek objavljen, se pojavi zahteva za vzdrževanje pozornosti – prag dramatičnosti. Večja ko je zgodba, višja stopnja dramatičnosti je potrebna za njeno vzdrževanje.

3. Nedvoumnost: se nanaša na jasnost dogodka. Avtorja ne postavljata zahteve po enostavnosti dogodka, čeprav je zaželena. Vsekakor pa je potrebno omejiti možnost različnih interpretacij in izključiti dvoumnost pri razlagi pomenov. Polisemična narava dogodkov ni zaželena in jo je znotraj novinarskega diskurza potrebno reducirati, kolikor je mogoče.

4. Pomenljivost: je odvisna od kulturne bližine in relevantnosti dogodka. Dogodki, ki se skladajo s kulturnim ozadjem občinstva, veljajo za pomembnejše in imajo tako večjo možnost, da bodo izbrani. Vendar pa bodo dogodki iz oddaljenih kultur nenadoma postali vredni objave, če trčijo ob kulturne vrednote občinstva, največkrat v obliki groženj.

5. Konsonanca: se odraža v skladnosti s pričakovanostjo dogodka ali zahtevo po njem. Kot pravi Hartley, *"Če mediji pričakujejo, da se bo nekaj zgodilo, potem se tudi bo."* (1989: 77). Primer, ki se pogosto pojavlja kot prototip konsonance v medijskem poročanju, so Antivietnamske demonstracije, ki so se zgodile v Londonu, leta 1968. Mediji so poročali predvsem o nasilju, za katerega je bilo pričakovati, da se bo zgodilo, čeprav je bilo nasilja dejansko zelo malo. Pri tem pa je bila temeljna ideja protestov popolnoma zanemarjena (Halloran *et al.* v Hartley 1989:77).

6. Nepričakovanost: nepredvidljivi, nepričakovani, nenavadni in redki dogodki pritegnejo pozornost. Seveda pa je znotraj tega kriterija potrebno upoštevati še pomembnost in konsonanco dogodka. Navadno se nepričakovano zgodi ravno v okviru poznanega in pričakovanega konteksta.

7. Kontinuiteta: ko je dogodek izbran kot vreden medijske objave, je pričakovati, da se bo medijsko pokrivanje tega dogodka nadaljevalo, četudi amplituda dogajanj upade. To velja ne le za velike dogodke, temveč tudi za tiste zgodbe, ki so se bralcev čustveno dotaknile.

8. Zgradba: se nanaša na vzpostavljanje ravnotežja med objavljenimi zgodbami. Dogodkom bodo priznane novičarske vrednosti, glede na repertoar ostalih dogodkov, ki so na razpolago. Če, na primer, v časopisu ali televizijski objavi prevladujejo dogodki iz tujine, potem bodo v objavo vključeni tudi domači, morda manj pomembni dogodki, da bi tako vzpostavili ravnotežje.

Poleg omenjenih novičarskih vrednot, Galtung in Ruge navajata še naslednje štiri, ki veljajo predvsem za zahodne medije:

9. Nanašanje na elitne države: mediji navadno namenijo precej več pozornosti dogodkom, ki so se zgodili v t. i. elitnih državah, kot tistim, ki so se zgodili v državah tretjega sveta. Ta tendenca se kaže predvsem v poročanjih, ki se nanašajo na vojne, volitve in katastrofe. Tako smo bili, na primer, nedavno priča precejšnji medijski pokritosti terorističnih napadov na Združene države Amerike (ZDA), ki so se zgodili 11.09.2001, med tem ko mnogi, predvsem po številu žrtev veliko bolj tragični dogodki, ki se zgodijo v nerazvitih državah, ostanejo mnogokrat neopaženi.

10. Nanašanje na elitne osebe: mediji pogosteje objavljajo zgodbe, ki se nanašajo na znane osebnosti, saj se domneva, da imajo njihova dejanja večje posledice, kot dejanja neslavnih oseb. Poleg tega služijo družbene dejavnosti slavnih kot reprezentativna dejanja, saj se tovrstne zgodbe odvijajo tudi v življenjih neslavnih oseb (npr. poroke, mnenja ...), zato je so za občinstvo zanimive.

11. Poosebljanje: dogodki so navadno predstavljeni kot dejanja posameznikov, saj se občinstvo z njimi lažje identificira kot na primer z neko institucijo ali organizacijo.

12. Negativnost novic: *"Slaba novica je dobra novica. Je nepričakovana, nedvoumna, zgodi se hitro, je v skladu s splošnimi pričakovanja o stanju sveta in tudi njen prag je nižji kot pri pozitivni novici"* (Hartley 1989: 79).

Novičarske vrednosti tvorijo vrsto dejavnikov, ki odločajo, kateri dogodki bodo skozi proces selekcije izbrani kot centralni, in kateri bodo ostali na periferiji. Seveda te vrednote niso naravne, še manj nevtralne. So odraz delovanja različnih socializacijskih mehanizmov, zaradi katerih preferiramo posamezne poglede na svet, oz. kot pravi Fowler, novičarske

vrednosti so "intersubjektivne mentalne kategorije", ki so prisotne pri bralcih, mediji pa jih vzdržujejo (1991: 17). Še več, "... so, pravzaprav, ideološki kod ..." (Hartley 1989: 80), iz česar sklepamo, da niso le "... lastnosti selekcije, temveč predvsem lastnosti reprezentacije; //... dogodek je lahko izbran le, če ga lahko vidimo v luči določene reprezentacije, torej selekcija vključuje ideološko dejanje interpretacije." (Fowler 1991: 19).

7.2 MEDIJI NIČ VEČ 'PSI ČUVAJI'?

"Novinarska objektivnost je / .../ ideal, h kateremu je treba stremeti, pri tem pa se zavedati, da ni v zmožnosti človeškega pogleda, da bi jo dosegel. In vedeti, da smo lahko od tega ideala odmaknjeni manj ali pa tako zelo, da smo zašli s poti, na koncu katere sveti, in zdaj tavamo v temi."

(Košir 2003: 111)

Pri procesu selekcije in nadaljnje transformacije izbranih dogodkov, seveda ne smemo zanemariti družbenih in ekonomskih dejavnikov. Novinarska praksa namreč dokazuje, da novičarska vrednost ni edini dejavnik, ki vpliva na odločitev o tem, kaj bo izbrano v nadaljnjo obdelavo. Žal namesto profesionalnih meril, vse pogosteje novinarsko delo diktirajo tržne raziskave, kot kriteriji presojanja objavljalivosti dogodkov. Zato menimo, da je pri analizi medijskega diskurza potrebno zavedanje, da so mediji profitna podjetja ter da novinarska praksa čedalje bolj postaja gospodarska dejavnost in izgublja naravo četrte veje oblasti. V prizadevanju po redukciji stroškov, višji nakladi in zadovoljevanju okusov širšega občinstva, medijska besedila zavzemajo obliko potrošniške dobrine, ki se poslužujejo nič manj tržnih mehanizmov in podlegajo enakim tržnim zakonitostim, kot ostale potrošniške dobrine. Pri tem je, že tako omejena objektivnost¹⁷ novinarskega poročanja, postavljena pod vprašaj.

Kot opozarja Melita Poler Kovačič (2002: 766-783), model normativnega novinarstva, v katerem novinar zavzema mesto aktivnega subjekta v vseh treh stopnjah sporočanja procesa, tj. **zbiranju, izbiranju in oblikovanju informacij**, pospešeno zamenjuje model

¹⁷ Pojem objektivnosti novinarskega sporočanja razumemo kot ideal, ki si ga novinar prizadeva doseči, čeprav je zaradi številnih dejavnikov (človeški faktor, kompleksnost stvarnosti...) to praktično nemogoče.

tržnega novinarstva¹⁸. Poslanstvo novinarstva je, kot meni McManus, aktivno in neodvisno preiskovanje aktualnih vprašanj, katerega namen je doseganje čim večje obveščenosti čim večjega števila ljudi. Le na takšen način zbrane informacije bodo služile za 'javno dobro'. (v Poler Kovačič 2002: 768). *"Novinarjeva profesionalna dolžnost je preverjanje ..."* zbranih informacij pri *"... več različnih virih."* (*ibid.*). Izbor dogodkov, ki je potreben za redukcijo medijske stvarnosti, mora temeljiti na *"... opredelitvah etičnih kodeksov, ki izhajajo iz teorije družbene odgovornosti."* (McManus v Poler Kovačič 2002: 769). In nenazadnje, novinar mora do zbranih informacij, predvsem tistih, ki jih je prejel od drugih, ohraniti kritično razdaljo, še več, sprejeti mora pomembno odločitev o tem, na kakšen način bodo informacije predstavljene, da bi bila slika realnosti čim manj kontaminirana in popačena.

V nasprotju s tem, vdor tržne logike v novinarstvo, ki pomembno vpliva na sistem zbiranja in distribucije informacij (Hardt v Poler Kovačič 2002: 769), postavlja novinarja v pasiven položaj, pri čemer izgublja mesto subjekta pri procesu produkcije diskurzivnih dogodkov. Namesto aktivnega zbiranja informacij, prevladuje *"ekonomski model minimalnega odkrivanja"*¹⁹ (McManus v Poler kovačič 2002: 770), pri čemer novinarjem informacije dostavijo zunanji, za objavo svoje plati zgodbe, zainteresirani subjekti, navadno nosilci moči.

Izbor virov je, glede na svojo pasivno naravo, precej selektiven proces, ki favorizira tiste osebe, organizacije in institucije, ki veljajo za dobro obveščene, seznanjene z razmerami, predvsem pa verodostojne v očeh javnosti. Najpogosteje privilegirani viri so vsekakor parlament, vlada in posamezna ministrstva, organi pregona, sodišča, profitne in neprofitne organizacije, posamezna podjetja, družbe itd. (Whitaker v Fowler 1991: 21), oz. kot pravi Halloran, preferirane vire predstavljajo *"... razpoznavni individumi s poznanimi stališči in*

¹⁸ *"Z izrazom tržno novinarstvo označujemo v sodobnosti prevladujoč način medijskega sporočanja, ki se naslovnikom predstavlja kot novinarsko; bistveno ga zaznamujejo vplivi ekonomske, pa tudi politične sfere."* (Poler Kovačič 2002: 770)

¹⁹ McManus oblikuje tri kategorije aktivnosti odkrivanja novic: kategorija *"zelo aktivnega odkrivanja"* vključuje aktivno preiskovanje in preverjanje različnih dokumentov, pogovore z in spraševanje virov informacij itd. V kategorijo *"zmerno aktivnega odkrivanja"* sodijo obiski novinarskih konferenc, informacije neuradnih virov itd. V kategorijo *"minimalno aktivnega odkrivanja"* pa sodijo objave sporočil za javnost, informacije dobljene pri predstavnikih odnosov z javnostmi, rutinska preverjanja pri posameznih institucijah itd. (v Poler Kovačič 2002: 768).

/.../ dobro poznane javne osebnosti, ki zavzemajo nek 'uraden' ali vsaj 'poluraden' položaj.'" (v Fairclough 1995: 63) Dialektičen učinek tovrstne selekcije je dodatno podeljevanje verodostojnosti posameznim virom, kar prispeva k ohranjanju neenakih odnosov moči v družbi. Takšen način zbiranja informacij spoštuje pravila tržnega obnašanja: ekonomski stroški so minimalni, novinarjev dragoceni čas in trud pa maksimalno izkoriščena. Novinarska besedila so tako le še senca pravega preiskovalnega dela, saj večinoma izhajajo iz sporočil za javnost, informacij, posredovanih na novinarskih konferencah, rutinskega preverjanja pri posameznih institucijah itd. O izboru dogodkov in dejstev pa vse bolj odločajo presoje tržnih strokovnjakov o tem, kaj bo za javnost zanimivo, sprejemljivo in kaj se bo dobro prodajalo. Ti kriteriji povečini delujejo kot nezavedni mehanizmi, ki novinarju pomenijo profesionalne smernice: *"Novinar izbira tisto, kar bo tako ali drugače pozitivno prispevalo k cilju dobičkonosnosti, kar bo za novinarja enostavneje, za urednika hitreje, za medijsko hišo ceneje."* (Poler Kovačič 2002: 771). Vpliv tržne logike pa ne prizanaša niti tretji stopnji sporočanja procesa. Novinar, ki je tržno naravnan, pogosto prejetih informacij ne premisli, a jih občinstvu vselej predstavlja kot svoje. Posledica tega je, da *'tisk ne poroča o samem dogodku, ampak o poročilu obveščevalca o tem dogodku'* (Kunczik, Zipfel v Poler Kovačič 2002: 773). Ena plat zgodbe tako postane dogodek, ki javnosti ni predstavljen kot en pogled, temveč kot medijska realnost.

Podobno ugotavlja tudi Fairclough, ko opozarja na trend, ki se kaže v produkciji medijskih besedil, predvsem na ravni reprezentacije dogodkov. Kot piše Hall, se v medijskem poročanju pojavlja tendenca pri 'prevajanju' uradnih stališč v javni govor, ki jo Fairclough označi kot *"... tendenco nizke stopnje razmejitve med primarnim in sekundarnim diskurzom."* (1995: 61). Pri tem primarni diskurz definira kot reprezentativni (angl. 'representing or reporting discourse'), sekundarni diskurz pa kot reprezentirani (angl. 'represented or reported discourse'). Fairclough pri proučevanju omenjenega trenda izhaja iz ugotovitev Volosinova, na podlagi katerih določa pet parametrov, skozi katere analizira odnos med posameznimi besedili in njihovimi reprezentacijami²⁰:

²⁰ Fairclough namesto termina 'poročani govor' (angl. 'speech reporting') uporablja termin 'reprezentacija diskurza' (angl. 'discourse representation'), zaradi, kot navaja, dveh razlogov: 1. ker lahko reprezentiramo tako govorno kot tudi pisno sporočanje in 2. ker namesto transparentnega 'poročanja', tako ali drugače interpretiramo in prezentiramo neko sporočanje.

NAČIN GOVORA: v grobem loči med direktnim diskurzom (DD), ki pomeni dobesedno obnovitev, in indirektnim diskurzom (ID), ki se nanaša na reprezentacijo diskurza v obliki premega, polpremega ali odvisnega govora.

VZDRŽEVANJE RAZMEJITVE: definira, do katere mere sta primarni in sekundarni diskurz ločena oz. do katere mere se prekrivata. Ločimo dva načina:

- Inkorporacija: sekundarni diskurz se s pomočjo spremembe besedišča in drugih sprememb prevede v glas primarnega diskurza.
- Diseminacija ali prekrivanje: sekundarni diskurz nadvlada primarnega v tem smislu, da glas sekundarnega diskurza neposredno vpliva na oblikovanje primarnega (vidno v besedišču in drugih jezikovnih značilnostih besedila).²¹

STILISTIKA IN SITUACIJSKOST: Pojma sta tesno povezana in se navadno pojavljata skupaj kot orodje za oblikovanje nastavitvev za interpretacijo sekundarnega diskurza. Vprašanje stilistike se ukvarja s tem, v kolikšni meri so nepomenski in interpersonalni elementi sekundarnega diskurza reprezentirani v primarnem, situacijskost pa določa stopnjo, do katere je reprezentiran kontekst situacije sekundarnega diskurza.

NASTAVITVE: Zadnji parameter pomeni vpogled v vprašanje mere in načina, na katerega je bralčeva interpretacija sekundarnega diskurza nadzorovana in upravljana tako, da je umeščena v določen kontekst.

Novinarska praksa in znotraj nje nastali diskurzivni dogodki so torej predmet vplivanja različnih komercialnih, industrijskih, odnosnih in še kakšnih dejavnikov. Medijska besedila nastajajo v luči doseganja profita, podrejanja posameznim konvencionalnim novinarskim praksam, odnosov z različnimi javnostmi, proizvodnih zmogljivosti, podrejanja vplivnim institucijam itd. Sporočanje proces torej, zaradi časovnega, ekonomskega in še kakšnega pritiska, žal pogosto pomeni nekritično in avtomatizirano konvencionalno prakso. Takšen način reprezentacije informacij je sicer s časovnega vidika in vidika vložene napora vsekakor ekonomičen, vendar ponovno na račun uravnotežene reprezentacije. Diskurzivni dogodki tako nemalokrat generirajo enostransko razumevanje izbranih dogodkov, medijski

²¹ Primer: Poved primarnega diskurza 'Clinton je dejal: "Milošević mora odstopiti."' prevedemo v sekundarnega na dva načina: "Čas je, da Milošević izgine." (inkorporacija) ali "Milošević mora odstopiti." (prekrivanje).

diskurz pa postane kljub vsem omejitvam in prizadevanjem po čim bolj objektivnem poročanju, "... *sredstvo za izražanje in reprodukcijo moči vladajočega razreda ali bloka.*" (Fairclough 1994: 51).

8. HISTORIČNA POGOJENOST MEDETNIČNIH NAPETOSTI NA KOSOVU IN METOHIJI

Eskalacija spopada dveh nacionalizmov na področju Kosova in Metohije je svoj vrhunec dosegla v kataklizmičnih razsežnostih. Ob 'pomoči' zavezniške 'humanitarne intervencije' je Beograjski režim s Kosova pregnal 850 000 Albancev. Po skoraj osemdesetih dneh bombardiranja in s prihodom sil KFOR (Kosovo Forces - Mednarodne vojaške sile na Kosovu) na Kosovo, se je v manj kot dveh mesecih na svoje domove vrnilo približno dve tretjini albanskega prebivalstva, to pa je pomenilo tudi začetek izгона srbskega prebivalstva. Med tem ko se je mednarodna skupnost, in z njo številni, predvsem zahodni, mediji, oklepala razlage, da gre za posledico brutalnosti beograjskega režima, pa je za razumevanja konflikta nujen zgodovinski pregled tega kompleksnega razmerja.

Pokrajina je bila v srednjem veku pretežno naseljena s slovanskim prebivalstvom, v 12. stoletju pa postane del srbske srednjeveške države ter njeno kulturno in gospodarsko središče. Najpomembnejši dogodek srbske srednjeveške državnosti je vsekakor Kosovska bitka. 28.6.1389 so na Kosovem polju Srbi klonili pod močjo Turkov in doživeli hud poraz, velika srbska država je postala turška vazalna država (Svetovna zgodovina 1976: 311). Čeprav izgubljena, je ta bitka postala osrednji element srbske nacionalne identitete; boleč spomin na izgubljeno državo, številni zgodovinski in sakralni objekti (1300 cerkva in samostanov), narodna folklor in epika so Kosovu in Metohiji podelili avro 'svete zemlje', nekakšnega "*srbskega Jeruzalema*" (Bataković v Salačnin 2006: 60-61). Po drugi strani pa se Albanci, sklicujoč se na dejstvo, da so potomci Ilirov, ki so prvi naseljevali Balkanski polotok, oklepajo svoje zgodovinske pravice do pokrajine. Kot pišejo posamezni avtorji (Damjaha *ibid.*), je bilo Kosovo del srbske države le kratek čas, od konca 12. do 15. stoletja.

S prihodom Turkov se je za Srbe začel čas izseljevanja, še posebej po avstrijsko-turških vojnah, Kosovo pa so naseljevali Albanci (Janjić v Salačnin *ibid.*). Ti so povečini sprejeli islam in služili v otomanski vojski, s tem pa so si zagotovili številne privilegije. V uporabo so dobivali zemljo, postali so vaški čuvarji, begi in paše. Po drugi strani je bil položaj pravoslavnikov precej slabši, izpostavljeni so bili brutalnosti otomanskega imperija, prepovedano jim je bilo nositi orožje, pripadali pa so najnižjemu družbenemu razredu (Udovički 2001: 9). Zaradi splošnih razmer zaostalosti, nepismenosti, velikega

vpliva verskih in plemenskih poglavarjev, se je napetost med islamskim in pravoslavnim prebivalstvom zaostrovala (Janjić v Salačanin 2006: 61).

Slabitev Otomanskega cesarstva je zaradi različnih izhodišč pri obeh etničnih skupinah zbudila različne težnje. Srbi so v tem videli priložnost za lastno nacionalno renesanso, za Albance pa je bila novonastala situacija bolj zapletena; v njej so videli priložnost za narodno osvoboditev, hkrati pa je to pomenilo grožnjo, da bo padec Otomanskega imperija zbudil "*... grabežljive ambicije sosednjih slovanskih držav.*" (Udovički 2001: 9).

Po zmagi v 1. balkanski vojni je bil v Londonu l. 1913 podpisan sporazum, ki je določil meje nove albanske države, pri čemer je več kot polovica Albancev ostala izven teh meja, v Grčiji, Makedoniji, Srbiji in Črni Gori. Slednji sta si tudi razdelili Kosovo. V tem času so se etnični spopadi še bolj stopnjevali.

Leta 1915 pokrajino okupirata Avstro-Ogrska in Bolgarija, po osvoboditvi, leta 1918 pa je priključena Kraljevini SHS. Priključitev Kraljevini je bila v nasprotju z voljo večine albanskega prebivalstva, saj si je albansko nacionalno gibanje prizadevalo za priključitev k Veliki Albaniji. S priključitvijo so izgubili številne privilegije, ki so jih imeli v času Otomanskega cesarstva, "*... nekdanja podjarmljena pravoslavna raja / .../ je postala absolutna večina.*" (Salačanin 2006: 62). Nova oblast pa se je do, zdaj manjšinskega albanskega prebivalstva, vedla precej nenaklonjeno in jim ni priznavala pravic, ki so jim bile zagotovljene s Pogodbo²². Zaradi diskriminatornega odnosa oblasti, se je odpor albanskega prebivalstva upravičeno večal, konflikt med etničnima skupinama pa poglobljajal.

Med drugo svetovno vojno večji del pokrajine pripade Veliki Albaniji, ki je bila pod nadzorom fašistične Italije. Severni del okupira nacistična Nemčija, vzhodni pa Bolgarija. To je bil čas, v katerem sta srbsko in črnogorsko prebivalstvo plačali visoko ceno jugoslovanske politične diskriminacije. Pobitih ali izgnanih je bilo več kot 100 000 Srbov in Črnogorcev.²³

²² Pogodba med glavnimi zavezniki in pridruženimi silami in državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, podpisana v Saint-Germainu, leta 1919.

²³ www.suc.org/mirror/www.bib.sanu.ac.yu/Ist_Institute/ethnic.html (2.11.2005)

Med drugo svetovno vojno je, zaradi odpora do rekrutiranja v jugoslovanske vrste, Tito Albancem obljubil, da jim bo po vojni omogočena združitev z Veliko Albanijo, vendar obljube ni držal. Leta 1974 je bil Kosovu dodeljen status avtonomne pokrajine, ki jo je skoraj izenačil z ostalimi republikami, a se je s parolami 'Kosovo Republika' pojavilo tudi vnovično nasilje nad nealbanskim prebivalstvom in množično izseljevanje na sever. Leta 1989 Milošević Kosovu odvzame status avtonomije, s čimer podžge srbski nacionalizem, ki je rezultiral v številnih kršitvah pravic in nasiljem srbske policije nad albanskim prebivalstvom. Albansko nacionalno gibanje, ki se pojavi po odvzemu avtonomije je vodil prvak Demokratične lige Kosovo, Ibrahim Rugova, ki se je zavzemal za politiko nenasilnega gibanja. Nekaj let kasneje pa njegovo filozofijo zasenčijo radikalni koraki k uresničitvi ciljev kosovskih Albancev, v okviru novonastale OVK (Osvobodilna vojska Kosova), ki nase opozori z letom 1993, ko se začnejo prvi organizirani napadi na srbske policiste in civiliste.

9. ANALIZA IZBRANIH ČLANKOV

V času naraščajočih etničnih spopadov na Kosovu v letih 1998 in 1999 je FAIR²⁴ opozarjal na pretirana posploševanja in poenostavljanja v medijskem poročanju o konfliktu, ki je ne le historično pogojen temveč tudi večznačen.²⁵ Številni zahodni mediji, predvsem ameriški, so k obravnavani problematiki pristopili z že konstruirano zgodbo, v kateri so bile vloge 'dobrih in slabih fantov' vnaprej dodeljene in tako uresničili vse pogostejšo prakso, na katero opozarja Fiske, tj., da novinarji pogosto 'napišejo' zgodbo še pred prihodom na kraj dogodka, vse kar potrebujejo je le nekaj lokalnih podrobnosti (Fiske v Luthar 2004: 57). Diskurz, ki ga narekuje propaganda, navadno dopušča le dve možnosti; za ali proti (Nohrsted in drugi 2000: 384). Predpostavljamo, da je podobno ideološko pozicijo zavzel tudi osrednji slovenski dnevnik Delo, kar bo naša izhodiščna hipoteza.

V tem delu bomo z uporabo že predstavljenih orodij kritične diskurzivne analize poskušali analizirati novinarske prispevke, ki so bili objavljeni v obdobju pred Natovimi napadi na takratno Zvezno republiko Jugoslavijo (ZRJ). Pri tem ne bomo izpodbijali preverjenih dejstev temveč opozarjali na izkrivljene interpretacije družbene realnosti, ki so pripeljale do nemalokrat napačnih in poenostavljenih zaključkov. V analizo bomo vključili posamezne segmente in značilnosti prispevkov, objavljenih v obdobju od 18. januarja do 24. marca 1999, podrobneje pa bomo analizirali le nekaj izbranih člankov. Osredotočili se bomo predvsem na dva dogodka, ki sta po našem mnenju zaznamovala obdobje pred Natovim posegom in bistveno pripomogla k oblikovanju mnenja javnosti, ki je podprlo t. i. 'humanitarno intervencijo':

1. smrt 45²⁶ ljudi v vasi Račak ter
2. mirovna pogajanja v Rambouilletu in Parizu.

²⁴ FAIR – Fairness and Accuracy in Reporting, organizacija za (kritično) spremljanje medijskega poročanja.

²⁵ <http://www.fair.org/index.php?page=1691>, (12.7.2006).

²⁶ Natančno število je težko določiti, saj se pri posameznih virih razlikuje, variira pa med 40 in 45 žrtev.

9.1 SPORAZUM SLOBODAN MILOŠEVIĆ – RICHARD HOLBROOK IN PRIHOD OPAZOVALCEV OVSE

S podpisom sporazuma Milošević-Hoolbrook, 13. oktobra 1998, je ZRJ pristala na obravnavanje Kosovskega vprašanja kot mednarodnega. Enajst točk sporazuma je predvidevalo reševanje krize po mirni poti, ob upoštevanju ozemeljske celovitosti ZRJ, tri dni kasneje pa je bil podpisan še sporazum o namestitvi dva tisoč neoboroženih opazovalcev Verifikacijske misije OVSE (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi) na Kosovu, na čelo katere je bil postavljen William Walker,

"... ameriški diplomat dvomljivega slovesa / .../ katerega prisotnost je v Beogradu sprožila nezadovoljstvo in sume, ki so dosegli vrhunec po pokolu v vasi Račak, ko je Walker / .../ obtožil Srbe, med tem ko so srbske oblasti zagotavljale, da gre za pripadnike OVK, ki so bili ubiti v spopadih s policijo."

(Simić v Salačani 2006: 94).

Ena pomembnejših zahtev sporazuma Milošević – Holbrook je bil umik velikega dela srbskih oboroženih sil s Kosova. Z umikom VJ (Vojska Jugoslavije – jugoslovanska vojska) se je več tisoč civilistov vrnilo v svoje domove, vendar pa je nastala situacija izkoristila OVK (Osvobodilna vojska Kosova), ki si je izborila večino ozemlja, ki ga je VJ zapustila. Decembra 1998 so zaradi agresije OVK Kosovo začeli zapuščati številni srbski prebivalci (iz vasi Lapaštica in Obrandža), mnogi, ki so ostali, pa so živeli v strahu pred napadi Osvobodilne vojske Kosova (Finn v Udovički 2001: 42). Med tem ko je mednarodna javnost ostro obsojala srbske ofenzive, ki so rezultirale v številnih žrtvah med albanskimi civilisti, si je po drugi strani vztrajno zatiskala oči pred napadi OVK na srbske civiliste in dejstvom, da so številne ofenzive odgovor na provokativne akcije albanskih borcev.²⁷

"Nikoli nismo ničesar zahtevali od OVK. Nismo zahtevali da podpišejo karkoli. Pritisk je bil usmerjen izključno na Beograd."

Richard Holbrook, posebni odposlanec za Kosovo (HTV1 18.2.2005)

"Mi smo ta ukaz spoštovali. Morali smo ga spoštovati. Enostavno smo prepustili del ozemlja Albancem, kar so oni izkoristili. Niso spoštovali dogovora o ustavitvi ognja."

Goran Radosavljević, Srbska posebna policija (ibid.)

²⁷ <http://jurist.law.pitt.edu/acad-op.htm#Kjell>, (21.3.2007).

"Niti v sanjah tega nismo mogli pričakovati. Srbske vojske skoraj da ni bilo. Šli smo v akcijo. / .../ Dali so nam (op.a. pripadniki OVSE) svoje zemljevide. Bili so kot naročeni. / .../ Nismo imeli sredstev za večje akcije. Srbe je bilo lahko izzvati. Izzvali so jih naši ostrostrelci (z nasmehom). Želeli smo napeljati Nato na hitro intervencijo."

Remi, vodstvo OVK (ibid.)

Osmega januarja 1999 je OVK iz zasede ubila tri srbske policiste, dva dni kasneje, približno dva kilometra od vasi Račak, je padel še četrti. Smrt štirih policistov je bil povod za številne srbske akcije na ozemlju, ki je bilo pod nadzorom OVK. Dan je bil ukaz za napad na vasi Račak, Petrovo, Malopoljče in Renaja, v katerih naj bi se, po mnenju generala Sretena Lukića²⁸, nahajali pripadniki OVK, ki so bili odgovorni za smrt srbskih policistov (Udovički 2001: 43).

9.2 TRAGEDIJA V RAČKU

Na samem začetku želimo opozoriti, da naš namen nikakor ni zanikati dogodke, ki so se zgodili, ali zmanjšati pomen številnih življenj, ki so bila izgubljena, tako na eni kot tudi drugi strani. Ne želimo relativizirati pojma človekovih pravic, še manj vrednotiti, čigavo življenje ima višjo ceno. Naš namen je **opozoriti na manipulacijo z dejstvi in informacijami, ki so bile razpoložljive v danem trenutku ter osvetliti številne pristranosti v novinarskem poročanju.**

Članek 1 (Delo, 18.1.1999):

NADNASLOV: Pokol na Kosovu

VELIKI NASLOV: Srbi so v vasi Račak pobili več kot 40 civilistov

PODNASLOV: William Walker²⁹: Videl sem telesa brez obrazov - V Beogradu pravijo, da so 'razbili teroristično skupino' - Nujno srečanje sveta Nato v Bruslju

Analizo prispevka začnemo z **naslovjem**, katerega sestavni elementi so nadnaslov, veliki naslov, podnaslov ter sinopsis. Kot pravi Korošec, je naslovje najizrazitejša časopisna kategorija, ki je tako grafično kot tudi razvojno prilagojena določenemu načinu branja

²⁸ Načelnik sil MUP-a na Kosovu

²⁹ Vodja opazovalne misije OVSE na Kosovu.

časopisa (1998: 50-51). Po mnenju van Dijka ima naslovje v tisku pomembno kognitivno funkcijo, saj se v njem pogosto izražajo topike kot nekakšne "*semantične makrostrukture*" (van Dijk 1988), ki pomembno vplivajo na oblikovanje mentalnih modelov, s pomočjo katerih si bralec ustvari interpretacijo medijske realnosti. Naslov je pogosto prvi in nemalokrat tudi edini del članka, ki ga bralec prebere, zato je njegova funkcija pri usmerjanju interpretacij toliko večja. Če tudi se bralec odloči za nadaljnje branje, bo besedilo, ki sledi, težko razumel izven okvirja, v katerega ga postavlja naslovje.

Pri analizi naslovja smo zasledili številne jezikovne prvine, s katerimi je bil dogodku pripisan status dejanja. V **velikem naslovu** je eksplicitno izražen vršilec dejanja (*Srbi*), zaradi česar je odgovornost za proces neposredno pripisana vršilcu. Uporabljen je tudi pomožni glagol biti (*so*), ki je v velikem naslovu pogosto izpuščen, s čimer je vzročnost za dejanje dodatno poudarjena. Iz teh dveh značilnosti lahko sklepamo, da gre za dejanje (in ne denimo za dogodek ali stanje), kar pomeni dodatno podkrepitev pripisovanja odgovornosti.

Izbira izraza *pobili* izraža ne le jasno namero, ki je rezultirala v izgubi več kot 40 življenj, temveč tudi opredeljuje način, na katerega je bilo dejanje izvršeno. Izjava Williama Walkerja, ki sledi v **podnaslovu** (*Videl sem telesa brez obrazov*) deluje kot mehanizem, ki dodatno potencira krutost značaja vršilcev tega dejanja. Stavek, ki v podnaslovu sledi Walkerjevi izjavi (*V Beogradu pravijo, da so 'razbili teroristično skupino'*) z rabo navednic izraža avtorjevo nestrinjanje s takšno razlago, iz česar sledi logičen sklep, da je pravilna in edina sprejemljiva tista stran zgodbe, ki jo je podal vodja opazovalne misije OVSE na Kosovu.

Tudi raba **nadnaslova** (*Pokol na Kosovu*) ne pušča nikakršnega prostora morebitnim alternativnim razlagam tragičnega dogodka. Izguba človeških življenj v Račku potemtakem ne more biti posledica katerega koli drugega procesa, kot neposredne usmrtitve. To, da so bili v Račku *pobiti civilisti*, je zaključek, ki je bil glede na razpoložljive informacije o dogodku, prehitro sklenjen.

Takšno kategorično zaključevanje je, menimo, neetično ne le zaradi kršitve prvega in tretjega člena novinarskega kodeksa³⁰, ki pravita

³⁰ Kodeks slovenskih novinarjev, http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns.php, (1.3.2007).

"Novinar mora preverjati točnost zbranih informacij in biti previden, da se izogne napakam. Svoje napake - četudi nenamerne - mora priznati in popraviti." (1.člen)

"Ko novinar objavlja nepotrjene informacije ali ugibanja, mora na to opozoriti." (3.člen)

temveč predvsem zaradi naslednjih razlogov:

- kot je sporočila strokovna ekipa finskih forenzikov (EU Forensic Expert Team, EU-FET) ki je 22. januarja (štiri dni po objavi članka!) prevzela preiskavo, mesto zločina ni bilo zavarovano, kar je prvi in rutinski korak v takšnih primerih. S tem je bil nepooblaščenim osebam omogočen dostop do kraja dogodka. *"Prizorišče bi morali fotografirati in posneti (op.a. z video-kamero), zbrati bi morali vse razpoložljive dokaze, žrtve lokalizirati in označiti na samem mestu zločina."*³¹ Kot je zapisano v poročilu, nič od tega ni bilo storjeno ali pa je bilo storjeno le deloma.
- o samem kraju zločina in okoliščinah, kot so zatrdili finski forenziki, niso imeli informacij iz prve roke, zato so o teh dveh dejavnikih lahko samo sklepali, pri čemer so se bili primorani nasloniti na informacije opazovalcev OVSE in EU ter medijska poročanja (*ibid.*).
- ekipa forenzikov do tega datuma (op.a. 17. marec, 1999, ko je bilo poročilo izdano) ni uspela odgovoriti na dve bistveni vprašanji: ali so bile žrtve civilisti ali pripadniki OVK, in ali so bile žrtve umorjene ali pa so padle med bojem (Udovički 2001: 45).

FAIR izpostavlja poročanje Berliner Zeitunga, ki trdi, da finski forenziki niso uspeli ugotoviti: ali so bile žrtve civilisti, ali so bile žrtve iz vasi Račak in kje natančno so bile žrtve likvidirane.³² Tudi v forenzičnem poročilu, ki je bilo dokončano leta 2000 je eksplicitno zapisano, da EU-FET ni mogel potrditi, ali so bile žrtve iz Račka in na kakšen način so bile umorjene.³³ Hkrati končno poročilo dopolnjuje preliminarno poročilo

³¹ Report of the EU Forensic Expert Team on the Racak Incident, Priština, 17.marec, 1999. Dostopno na <http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Massacress2.htm>, (11.1.2006).

³² <http://www.fair.org/index.php?page=1877>, (11.7.2006) .

³³ Independent forensic autopsies in an armed conflict: investigation of the victims from Račak, Kosovo, J. Rainio, K. Lalu, A. Penttilä. *Forensic Science International* 116 (2001), 175-185. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/ra-ak-incident-1>, (6.2.2007).

objavljeno 17. marca 1999, in zanika "Določanje razlogov za dogodke, njihovega političnega in moralnega pomena ali povezav žrtev s političnimi ali drugimi organizacijami / .../" saj takšna vprašanja niso v pristojnosti forenzične znanosti.³⁴

V **sinopsisu** je nadalje zapisano:

"V vasi Račak, kjer so / .../ v soboto našli trupla najmanj 45 albanskih civilistov, ki so jih srbske sile ubile v petkovi operaciji / .../."

Novinar ponovno označi žrtve kot *albanske civiliste*, čeprav, kot smo že dejali, takrat še ni bilo znano, ali gre za civiliste in katere narodnosti so bili, saj njihova identiteta še ni bila ugotovljena. Prav tako še niso bili znani niti izvrševalci niti okoliščine zločina, a so se novinarji vseeno odločili, da *so jih srbske sile ubile*. Naslednja poved, ki sledi zgornji, ima vlogo ideološke implicitne predpostavke:

"Nadzorna misija OVSE je poročala, da so v bližnjem gozdu nameščeni tanki jugoslovanske vojske, pripadniki Osvobodilne vojske Kosova (OVK) na bližnjih vzpetinah pa so po trditvah teh virov pripravljeni na obrambo."

Informacija, da je OVK *pripravljena na obrambo*, pomeni implicitno predpostavko, da se samo brani. Bralec se pri tem naslanja na svoje zaledne vednosti, po katerih obramba v jeziku medkulturnih univerzalij pomeni najbolj naraven odgovor na stanje ogroženosti. Če obstaja kdo, ki se brani, iz tega sledi, da mora obstajati tudi kdo, ki napada. V tem primeru (in v večini ostalih proučevanih prispevkov), je identiteta napadalca pripisana ZRJ.

V začetnem odstavku **besedila** je zapisano:

"Vodja opazovalne misije OVSE na Kosovu William Walker, je v soboto zvečer opisal del tega, kar je videl in kar sta za seboj pustili srbska vojska in policija v vasi Račak: »Vse skupaj spominja na eksekucijo. Videl sem telesa brez obrazov, žrtve, ki so bile od blizu ustreljene v glavo, ali pa jim je bila glava odrezana. Rabil sem nekaj minut, da sem se umiril in spregovoril. To so lahko storili le ljudje, ki življenju ne priznavajo

³⁴ Independent forensic autopsies in an armed conflict: investigation of the victims from Račak, Kosovo, J. Rainio, K. Lalu, A. Penttilä. *Forensic Science International* 116 (2001), 175-185. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/ra-ak-incident-1>, (6.2.2007).

nobenega smisla. Žrtve so meščani, kmetje in delavci, ki niso nosili nikakršnih uniform. To presega vse, kar sem videl na mnogih vojnih področjih. To je strašen vojni zločin proti človeštvu» je na tiskovni konferenci dejal Walker. Njegov sodelavec John Fantini pa doda: »Vse izgleda kot namenaoma izveden masaker.« Tudi tuji novinarji, ki so bili na kraju samem, so videli skoraj trideset trupel /.../."

Z vidika ekspresivne modalnosti, je izjavi Williama Walkerja podeljen status kategorične resnice (*kar je videl in kar sta za seboj pustili*) (op.a. naši poudarki), o kateri se ne dvomi in ne sprašuje. Menimo, da objava izbranega citata vsebuje novinarjevo strinjanje z Walkerjevo oceno o tem, kaj naj bi se v Račku zgodilo. Navajanje podrobnosti grozljivega prizora služi ustvarjanju vizualne predstave, ki naj bi občinstvu 'pomagala' k večjemu sočutju z žrtvami dejanja in obsojanju storilcev, s čimer se ustvarja črno-bela slika in konflikt pospešeno dobiva polarizirano naravo. Da bi bila predstava še močnejša, je poleg prispevka objavljena tudi fotografija Walkerja, ki stoji nad eno od žrtev. Kot pravi Höijerjeva je takšno medijsko izpostavljanje žrtev, s pomočjo podrobnih opisov in objavljanjem fotografij, ključno orodje pri ustvarjanju publicitete človeškemu trpljenju, s čimer se mobilizira empatičnost občinstva in usmerja javno mnenje (Höijer 2004: 513-531).

Čeprav naša naloga ni iskanje resnice, vseeno ne moremo mimo zaključkov, ki so bili objavljeni kot neizpodbitna dejstva. Stavek *žrtve, ki so bile od blizu ustreljene v glavo, ali pa jim je bila glava odrezana* (op.a. naši poudarki) se predstavlja kot kategorična resnica, čeprav forenzična preiskava takrat še ni bila v teku. Skupina finskih forenzikov je v svojem poročilu eksplicitno opozorila, da bi lahko

"... predvsem osebe, ki nimajo izkušenj s kriminalističnimi preiskavami, vodila naravna težnja k interpretaciji nekaterih zapažanj s kraja tragedije kot znakov postmortalnih mutilacij. Te so, najverjetneje, povzročili potepuški psi ali kakšne druge divje živali, ali pa so posledica delovanja visokega pritiska izstrelkov."³⁵

³⁵ Report of the EU Forensic Expert Team on the Racak Incident, Priština, 17.marec, 1999. Dostopno na <http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Massacress2.htm>, (11.1.2006).

Da so bili žrtve *meščani, kmetje in delavci* je ne le zaključek, ki je prehitel finske forenzike, temveč dodatno pripomore k ustvarjanju sočutja med bralci. V Temi dneva z naslovom *Dovolj za napad?*³⁶, ki je objavljena na desni strani obravnavanega prispevka, je zapisano:

"Množični poboj civilistov, žensk in otrok je seveda zadeva, ki jo vselej obsojajo vsi. Tako se je zgodilo tudi po zadnjem poboj na jugu Kosova / .../."

(Delo. 1999: 1)

Sekvenco obeh povedi bi lahko brali tudi kot *Množični poboj civilistov, žensk in otrok, ki se je zgodil na jugu Kosova / .../*. S tem je vzpostavljena logična povezava med prvo in drugo povedjo, čeprav je prislov 'tako' uporabljen dvoumno; ni mogoče določiti, ali se nanaša na prvi ali drugi stavek prve povedi. Pri hitrem branju se vzpostavi implicitna predpostavka, da so bili v Račku žrtve ne le civilisti, temveč tudi ženske in otroci. Pri tem želimo opozoriti na poročilo finskih forenzikov, v katerem je zapisano, "*... da je bilo med žrtvami, pri katerih so opravili obdukcijo, več starejših moških in le ena ženska.*"³⁷ Povprečna starost žrtev je bila 43 let.³⁸

Zanimivo po drugi strani je, da se je civiliste, ki so bili žrtve Natove 'humanitarne intervencije' predstavljalo kot "kolateralno škodo" in ne kot posameznike, ki *niso nosili nikakršnih uniform*. To, da so 'resnico' videli tudi tuji novinarji, ki so obiskali kraj tragedije, podeljuje Walkerjvi izjavi še večjo verodostojnost, ki pa je, kot pravi Uletova (1996: 89), eden ključnih elementov uspešnega prepričevanja, gre pa za lastnost, ki ne obstaja sama po sebi, temveč jo komunikatorju pripisuje predvsem javnost.

Po drugi strani pa se "*srbsko različico dogodkov*", kot izjavo srbskega ministrstva za notranje zadeve poimenuje novinar, postavlja pod vprašaj. Menimo, da že samo

³⁶ Pod istim naslovom ja zapisano tudi: "*Sadam je ob obletnici Puščavskega viharja sporočil, da še zlepa ne namerava odnehati, malo pred tem, pa je pristavil svoj lonček še Milošević.*" Uvrščanja Miloševića v isto skupino z iraškim predsednikom Sadamom Huseinom, ki mu je do takrat že bila dodeljena vloga vsesplošnega sovražnika miru in demokracije, je kategorizacija, ki je po našem mnenju ni potrebno komentirati.

³⁷ Report of the EU Forensic Expert Team on the Racak Incident, Priština, 17.marec, 1999. Dostopno na <http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Massacress2.htm>, (11.10.2006).

³⁸ Independent forensic autopsies in an armed conflict: investigation of the victims from Račak, Kosovo, J. Rainio, K. Lalu, A. Penttilä. *Forensic Science International* 116 (2001), 175-185. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/ra-ak-incident-1>, (6.2.2007).

označevanje izjave kot *različice* znižuje njeno verodostojnost. Hkrati se za opis te plati zgodbe uporablja nekakšna vmesna oblika modalnosti, ki dogodek opisuje kot nekaj, kar *naj bi se zgodilo* (op.a. naši poudarki).

"Skupina (op.a. teroristična) naj bi predhodno napadla policijo / ...!"

"Zasežena naj bi bila tudi velika količina orožja, radijske postaje in druga oprema."

"O vsem naj bi bila predhodno obveščena tudi OVSE."

Nestrinjanje s takšno verzijo dogodkov je izrazil tudi novinar z uporabo navednic:

"Predsednik Srbije Milan Milutinović se je posebej dotaknil Walkerjevih 'laži'."

Nestrinjanje s srbsko razlago je izraženo tudi v naslednjem odstavku, ki je po našem mnenju nepotrebna informacija, izvzeta iz konteksta, da bi zasejala še večji dvom v *srbsko različico dogodkov*:

"Zanimivo je, da je ta obračun s 'terorističnimi bandami' potekal v času, ko je v Prištini zasedala srbska vlada in rutinsko razpravljala o nekaterih tekočih zadevah. Po seji so nekateri člani vlade obiskali nekatera mesta na Kosovu in Srbe prepričevali, 'da morajo obstati na svojih ognjiščih' in da bodo 'banditi likvidirani!'."

Pri tem nas je zmotila predvsem besedna zveza *morajo obstati*, ki, z rabo modalnega glagola "morati", predstavnikom vlade podeljuje moč ukazovanja, dvomimo pa tudi o pravilnem prevodu izraza *obstati*. V času spopadov na Kosovu, je Beograd prepričeval kosovske Srbe, naj "ostanejo" na svojih domovih in naj ne zapuščajo Kosova zaradi takšnih ali drugačnih pritiskov, o katerih na tem mestu ne želimo ugibati. Ali so predstavniki vlade kosovskim Srbom ukazali naj "ostanejo" ali "obstanejo", žal nismo mogli izvedeti, poudarjamo pa, da je konotativna razlika med besedama precejšnja. Med tem ko izraz "ostati" konotira ne podleganje pritiskom, pa termin "obstati" implicitno deluje kot mehanizem mobilizacije k aktivnemu uporju in uničevanju 'tistih drugih', ki ogrožajo 'naš' obstoj.

Odstavka, ki sledita, govorita o tem, kako zavezništvo ne bo "... dopustilo obnovitve bojev in represije ...", in o tem, kako je "... vojaški stroj / .../ učinkovito zažugal ZRJ ...". Takšna metonimija opredeljuje sile zavezništva kot avtoritativen in močan akter, v odnosu do

katerega ZRJ deluje kot majhen, poreden otrok, ki mu bo Nato *zažugal*, če se ne bo podredil zahtevam.

Z oceno Billa Clintona, da je šlo za "*nameren pokol*", in izjavo vodje britanske diplomacije, Roberta Cooka, ki je "*... zavrnil trditve srbskih oblasti ...*", je verodostojnost uporabljene interpretacije celostno zaokrožena. *Srbska različica* je ujeta v nekakšen 'sendvič' izjav verodostojnih komunikatorjev, s čimer ji je odvzeta vsakršna možnost zagovora. Z razlogom ali ne, ni v naši pristojnosti, da bi ocenili.

Kaj natanko se je zgodilo v vasi Račak, še danes ni popolnoma raziskano. Številne analize in poročila ponujajo različne in mnogokrat kontradiktorne informacije.³⁹ Forenzično poročilo naj bi bilo dokončano junija, 2000, vendar pa naj bi, kot poroča Berliner Zeitung, OZN in EU njegovo objavo preprečili.⁴⁰ Forenzično poročilo je zdaj dostopno na spletu⁴¹ a okoliščine dogajanja v vasi Račak ostajajo nepojasnjene. Številna vprašanja so še vedno odprta, zaradi česar se zaključki, ki so zbudili mednarodno javnost pred osmimi leti, zdijo toliko bolj problematični.

9.3 RESNICOLJUBNOST, ČISTKE IN MEDNARODNE ZAROTE

Dan po objavljeni tragediji v Račku je ZRJ z odlokom vlade Williama Walkerja razglasila za *persona non grata*⁴². Naslednji dan sta bila v Delu na isti strani objavljena dva prispevka,

³⁹ Glej npr. Soda, Chris: Complete Analysis of the Incident at Racak on Jan. 15, 1999. Dostopno na <http://www.bernal.co.uk/Research/Racak.html>, (21.5.2006).

⁴⁰ <http://www.fair.org/index.php?page=1877>, (11.7.2006).

⁴¹ <http://www.answers.com/topic/ra-ak-incident-1>, (6.2.2007).

⁴² *Persona non grata* – izhaja iz latinščine (*personae non gratae*), in pomeni "nezaželeno osebo". Deveti člen Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih določa, da »*The receiving State may at any time and without having to explain its decision, notify the sending State that the head of the mission or any member of the diplomatic staff of the mission is persona non grata or that any other member of the staff of the mission is not acceptable. In any such case, the sending State shall, as appropriate, either recall the person concerned or terminate his functions with the mission. A person may be declared non grata or not acceptable before arriving in the territory of the receiving State.*«Dostopno na http://www.un.int/usa/host_dip.htm, (21.12.2006).

ki žanrsko sicer ne sodita v isto kategorijo, a ju bomo zaradi vsebinskih značilnosti med seboj primerjali.

Članek 2 in 3 (Delo, 20.1.1999):

Prvi prispevek sodi v kategorijo *Pod žarometom* in je naslovljen z *William Graham Walker, persona non grata*, drugi pa vsebuje polno naslovje:

NADNASLOV: Svet proti Srbiji

VELIKI NASLOV: Zaostritev vojne s Cio in 'domačimi izdajalci'

PODNASLOV: Namen afere z dokumentom, ki naj bi pričal o ameriških načrtih za strmoglavljenje Miloševića, je odvrniti pozornost od Kosova

Za analizo teh dveh člankov smo se odločili zato, ker delujeta kot podpora zgoraj obravnavanemu prispevku in ideološki poziciji, ki jo prispevek zavzema, ter ustvarjata nekakšno verigo kontekstualno povezanih diskurzivnih dogodkov. Dejstvo, da sta bila objavljena isti dan, na isti strani, vsekakor ni zanemarljivo. S tem sta ne le vsebinsko, temveč tudi grafično, kar, menimo, pripomore h končni interpretaciji, ustvarjena dva pola. Na eni strani ZRJ, ki je ne le notranje razdvojena, temveč vrši nekakšen 'lov na čarovnice' in na drugi strani vodja opazovalne misije OVSE na Kosovu, ki mu je s prispevkom nadgrajena že obstoječa verodostojnost. Navajamo nekaj citatov iz prvega prispevka (op.a. naši poudarki):

1. *"Vsi, ki bolje poznajo Walkerja, se nikakor ne morejo strinjati z obrazložitvijo, da je pristranski, neprofesionalen in da 'ne pozna' določil ženevske konvencije / .../."*

2. *"William Walker že od nekdaj velja za izkušenega diplomata, saj njegova diplomatska kariera traja že skoraj štiri desetletja. Njegov profesionalizem so, kot trdijo poznavalci, opazili že v 80-ih letih, ko je bil pomočnik ameriškega državnega sekretarja. Izkazal pa se je tudi pozneje / .../."*

3. *"Evropska in svetovna javnost sta ga kot 'preudarnega mirovnika' opazili že na dan prihoda na krvavo balkansko bojišče. Svet je s posebnim zanimanjem spremljal njegovo neutrudno delo in številne poti / .../."*

4. *"... spretno se je izogibal vsem pastem / .../."*

5. "Takšno mnenje imajo o Walkerju tuji opazovalci, novinarji, diplomati in njegovi nadrejeni."

6. "Podnevi in ponoči je odhajal na prve frontne črte in si prizadeval za premirje med albanskimi gverilci in srbskimi silami."

7. "Kar se mu je nazadnje zgodilo, ga je vidno prizadelo /.../."

S takšnimi opisi bralec vsekakor dobi občutek, da ni nikakršne potrebe po tem, da bi dvomil v Walkerjevo poštenost in objektivnost. To, da očitke o njegovi nestrokovnosti zavračajo vsi, ki ga bolje poznajo (1. citat), pomeni verodostojnost pozitivnih ocen njegovega dela, saj gre za ocene *poznavalcev* (2. citat). Poudarjanje dolžine njegove diplomatske kariere (2. citat) ustvarja avro izkušenosti in implicitno sugerira, da se je s svojimi dejanji že dokazal. Odlikujejo ga *profesionalizem* (2. citat), *neutrudno delo* (3. citat) in požrtvovalnost, saj je *podnevi in ponoči odhajal na prve frontne črte* (6. citat). Uporaba vojaške metaforike ustvarja okoliščine, v katerih njegovo delo razumemo kot 'nenehno vojno proti zlu', saj je v nasprotju s svojimi sovražniki tisti, ki si prizadeva za mir.

Z rabo kontrastnega pozicioniranja v tretjem citatu, se njegova pozitivna vloga izkaže v še svetlejši luči, saj je kot '*preudarni mirovnik*' postavljen nasproti *krvavemu balkanskemu bojišču*. S sedmim citatom pa se njegovemu profesionalizmu dodaja še čustveni naboj, saj je izražena njegova osebna prizadetost s takšno klasifikacijo s strani ZRJ, s čimer je prikazan kot občutljiv in ranljiv posameznik, ki se ga je razglasitev za *persono non grata* tudi osebno dotaknila. Vendar, kot je zapisano v prispevku, "*... glede na njegovo dosedanje ravnanje ni pričakovati, da se bo komu opravičil.*", kar predstavlja protiutež prejšnjemu opisu, s čimer je Walkerju dodeljena še ena pozitivna lastnost – odločnost.

To, da "*... so ga takoj po prihodu opozorili, da se bo moral včasih pretvarjati, da 'ni videl, kar je videl, in ne slišal, kar je slišal'. Sicer ga bodo razglasili ne le za lažnivca, marveč celo za *persono non grata*.*", generira nove implicitne predpostavke. Z veznikom "sicer" je vzpostavljen most med prvo in drugo povedjo, čeprav ne gre za zloženo poved, raba 'logičnega' veznika implicira vzročnost in posledico. Citat bi lahko brali tudi kot *Če se ne bo pretvarjal, da ni videl, kar je videl, in ne slišal, ker je slišal, ga bodo razglasili za lažnivca ali celo *persono non grata**. Iz tega sledi logičen sklep, da je bil William Walker razglašen za nezaželeno osebo zato, ker je le povedal resnico.

Pri tem FAIR opozarja na informacije opazovalcev OVSE, ki indicirajo, da tragedija v Račku ni bila masaker in žrtve niso bile civilisti (kot je trdil Walker), temveč najverjetneje pripadniki OVK, ki so padli med bojem. Na podlagi te informacije so vlade številnih evropskih držav, vključno z Nemčijo in Italijo, od OVSE zahtevale naj odpusti Williama Walkerja.⁴³

Po drugi strani pa je drugi prispevek, čeprav je nastal pod peresom istega avtorja, v svojem tonu veliko bolj negativen, na nekaterih mestih celo ciničen. Prispevek obravnava afero, do katere je prišlo po objavi dokumenta CIA-e (Central Intelligence Agency – Centralna obveščevalna agencija), ki naj bi pričal o nameri ameriške vlade, da zruši režim v Beogradu. Že nadnaslov *Svet proti Srbiji* opredeljuje topiko in daje obravnavani problematiki trivialen prizvok. V podnaslovu je zelo eksplicitno izražena ideja, ki bralcu ponudi okvir za nadaljnje branje in razumevanje realnosti, da je *Namen afere z dokumentom, ki naj bi pričala o strmoglavljenju Miloševića, odvrniti pozornost s Kosova*. Takšen interpretativni okvir pošilja jasno sporočilo o spletkarjenju srbskih oblasti, da bi odvrnila pozornosti z resničnega problema.

Začetek sinopsisa je zaznamovan z naslednjo zloženo povedjo:

"Čeprav sta vlada ZDA in Centralna obveščevalna agencija (Cia) uradno zanikali verodostojnost in kakršnokoli zaupnost dokumenta, ki je v Beogradu obveljal za neizpodbiten dokaz 'velike zarote ameriških imperialistov in domačih izdajalcev' proti trenutni domači oblasti, se sovražno razpoloženje še ni poleglo."

Poved bi lahko analitično označili kot tristavčno, pri čemer sta prva dva stavka odvisnika, tretji pa je glavni stavek. Prvi del zložene povedi se začinja z dopustnim odvisnikom, katerega sporočilo je, da sta ameriška vlada in CIA zanikali verodostojnost objavljenega dokumenta, zaradi česar ta stavek zaseda prioritarno pozicijo pred drugim odvisnikom, ki dopolnjuje vsebino predhodnega odvisnika; opisuje dokument kot dokaz, ki bremeni ameriško stran. Gledano s semantičnega vidika to pomeni, da je bolj pomembno to, da so ZDA zanikale verodostojnost tega dokumenta, kot to, da ga v Beogradu obravnavajo kot dokaz ameriške zarote prozi ZRJ.

⁴³ <http://www.fair.org/index.php?page=1877>, (11. 7.2006).

Z označevanjem afere kot srbske "kampanje", se je tehničarica prevesila v korist ameriške interpretacije dogodka. Podpredsednik srbske vlade, Vojislav Šešelj, ki naj bi objavil sporni dokument, je v besedilu na dveh mestih (brez navednic) poimenovan kot "četniški vojvoda", objava dokumenta pa kot Šešeljeva 'iznajdba'. Tovrstna stigmatizacija objavljenemu dokumentu, četudi bi bil verodostojen (o tem ne želimo soditi), v rokah takšnega akterja odvzema možnost kakršnega koli alternativnega razumevanja prispevka, ki bi se razlikovalo od eksplicitno izražene interpretacije v podnaslovu. Da objavljeni dokument dejansko predstavlja 'lov na čarovnice', je potrjeno tudi z obsežnim navajanjem citatov posameznih srbskih politikov, ki naštevajo in obsojajo domače izdajalce. Izbrani citati delujejo neresno, paranoično in že skoraj demagoško, kar v podoben kontekst postavlja tudi politiko ZRJ v odnosu do Kosova. Navajamo nekaj citatov:

"To so lopovi, zločinci in ničvredneži, ljudje brez karakterja in morale, tuji vohuni' je srbski četniški vojvoda ozmerjal svoje politične nasprotnike."

"Tiskovni predstavnik Miloševićeve SPS Ivica Dačić je dejal, da 'Srbije ne more uničiti nobena rezervna legija tujcev', toda omenjeni dokument dokazuje, da imajo ZDA geostrateški načrt za razbijanje ZRJ in odstranitev srbskega državnega vodstva, ker 'ni pripravljeno prodati svojega naroda'."

"Glede 'domaćih izdajalcev' pa je (op.a. Ivica Dačić) izjavil: 'Te je ljudstvo že prej izobčilo, in na veke vekov jih bo spremljala zgodovinska sramota in narodovo prekletstvo.'"

Kot protiutež tem obtožbam, novinar kontrastno umešča 'dokaze' o tem, da so obtožbe neutemeljene in da je objavljena listina ponarejena:

"Jasno je razvidno, da sta različni pisemski glavi in še nekaj drugih podrobnosti."

Težava te informacije je, da jo je novinar sprejel ne le za svojo, temveč tudi za neizpodbiten dokaz, čeprav gre za izjavo tiskovnega predstavnika ameriškega State Departmenta, Jamesa Rubina⁴⁴, kar pa v prispevku ni navedeno. S tem je meja med primarnim in sekundarnim diskurzom zabrisana.

⁴⁴ <http://www.vjesnik.hr/Html/1999/01/15/nsus.htm>, (2.3.2007).

"Številni strokovnjaki so potrdili, da so grafika, slog, prelom in način tiskanja različni." Poznavalci angleškega jezika so dodali, da določni člen the nikakor ne stoji pred imenom Cie, kot je napisano v dokumentu, ki je bil predstavljen v srbski vladi."

Kdo so ti *strokovnjaki* in *poznavalci* (op.a. naši poudarki) v prispevku ne izvemo. V nadaljevanju novinar zapiše da je *"Našteti / .../ še nekaj takšnih podrobnosti."* Takšna ubeseditev tvori pasiv brez vršilca. Predpostavlja proces dogajanja (v nasprotju z recimo dejanjem), pri čemer je izpuščen vršilec dejanja, čas in prostor, zaradi česar ne izvemo, kdo je avtor teh podrobnosti ter kje in kdaj so bile izražene.

Nadalje novinar vzpostavlja posledico vsega naštetega (neutemeljenih obtožb srbskih politikov in 'neizpodbitnih' dokazov o ponaredku), in pravi, da

"Zaradi vsega tega v Srbiji prevladuje prepričanje, da je bila afera sprožena, da bi odvrnila pozornost s Kosova in tamkajšnjih tragičnih dogodkov."

Na kakšen način je novinar prišel do tega zaključka ne izvemo, čeprav bi ob takšnem cinizmu pričakovali vsaj delno pojasnilo. Prav tako ni razloženo, kako je bilo mnenje izmerjeno in ocenjeno kot prevladujoče, še manj, čigavo je to mnenje – ali gre za mnenje srbske javnosti, ali za mnenje, ki kroži med politiki. Tej povedi sledi še naslednja:

"Nekateri menijo, da je to izključno Šešljeva 'iznajdba', s katero je ukani podpredsednika srbske vlade Ratka Markovića in Milovana Bojića, ter samega Slobodana Miloševića."

Kdo so tisti *nekateri*, ponovno ni izraženo. Da gre za Šešljevo 'iznajdbo' in ukano, pomeni dodatno oporekanje morebitni verodostojnosti dokumenta in ustvarjanje miselnosti, da gre za nekaj, kar je 'zraslo na zeljniku' enega človeka – 'četniškega vojvode'. Pri tem je izpuščena informacija, da spornega dokumenta ni objavil le Vojislav Šešelj, temveč trije podpredsedniki srbske vlade (Šešelj, Marković in Bojić).⁴⁵

Z možnostjo, da bi bil dokument verodostojen, avtor prispevka na hitro opravi:

⁴⁵ <http://www.vjesnik.hr/Html/1999/01/15/nsus.htm>, (2.3.2007).

"A četudi bi vse to držalo in če bi listina vendarle imela neko verodostojnost, so srbski intelektualci – kot izjavljajo v različnih anketah – osupli nad besednjakom, s katerim so ožigosani sovražniki. Iz tega sklepajo, da j v Beogradu pričakovati še nekaj čistk, ki bi lahko spominjale na davne čase informbiroja."

Ker ne najdemo ustrezne povezave med verodostojnostjo dokumenta in uporabljenim besednjakom za označevanje političnih nasprotnikov, sklepamo, da je bil namen vzpostavljanja takšne lokalne koherentnosti v namernem zmanjševanju možnosti, ki bi pri bralcih vzbudila drugačno interpretacijo od ponujene. Menimo, da intertekstualno povezovanje dogodkov v Srbiji s 'čistkami' iz časov informbiroja, služi kot aktiviranje zalednih vednosti bralcev s črpanjem virov iz področja interakcijske zgodovine (Fairclough 1994: 142). S tem je besedilo umeščeno v intertekstualni kontekst, ki služi kot okvir za branje prispevka, znotraj katerega bralec na dogajanja v Srbiji gleda skozi prizmo nenehnih bojev, 'čistk' in političnih obračunavanj med posamezniki, željnih oblasti.

V zaključnem odstavku obravnavanega prispevka se dokončno vzpostavlja koherentnost tako na lokalni, kot tudi globalni ravni. Novinar dogajanje opisuje kot *"... dejanje srbske drame, ki ga mnogi razglašajo za največjo srbsko sramoto ..."* in je *"... po mnenju nepristranskih analitikov zrežiran za domačo uporabo / .../."* Kdo so tisti mnogi in kdo so nepristranski analitiki, ponovno ne izvemo. Vseeno pa lahko pričakujemo *"... da se bo Šešelj še naprej zatekal k takšnim sredstvom / .../ in ... da s tem še zdaleč niso izčrpani vsi zli nameni vrhovnega poglavarja."* S tem je ponovno poudarjen vršilec te ukane, še več, ustvarjeni so mentalni modeli (van Dijk 1988) za branje nadaljnjih prispevkov, ki jih bodo bralci najverjetneje tudi v prihodnje uporabili in kakršen koli poskus (verodostojen ali ne) jugoslovanskega političnega vrha, da bi opozoril na morebitno krivico, razumeli kot še eno od mnogih ukan, ki se jih poslužuje ZRJ.

9.4 ZGODBA O 'DOBRIH IN SLABIH FANTIH'

9.4.1 Delegacija za mir

Pred začetkom pogajanj v Rambouilletu in Parizu so bili v Delu objavljeni številni prispevki, na podlagi katerih so si lahko bralci izoblikovali jasno sliko o tem, kdo so 'dobri in kdo slabi fantje'. Tako so bili v prispevku z naslovom *Pomlajeno in enotnejše* (Delo.

1999: 1) podrobneje predstavljeni predstavniki albanskega političnega vrha, ki so v Rambouilletu zastopali interese kosovskih Albancev. Naslov ima vsekakor pozitiven, že skoraj poetičen prizvok, še bolj pozitivno pa so v besedilu predstavljena posamezna imena:

"Enaintridesetletni Hashim Taqi se je v skladu s svojim vzdevkom Kača izkazal za trdnega in brez kompleksov tudi pred takšnimi političnimi avtoritetami, kakšni so britanski zunanji minister Cook, vodja francoske diplomacije Védrine in celo Madleine Albright. Mladi zgodovinar, ki so ga srbske oblasti (v odsotnosti) obsodile na 10 let zapora, prav gotovo ima politične ambicije, pa tudi njegov ugled v albanski javnosti se je okreplil /.../."

Zanimiva pri tem opisu se nam je zdela razlaga vzdevka Kača, ki jo novinar povezuje z vsekakor pozitivnima lastnostima, kot sta *trdnost* in stanje *brez kompleksov*, čeprav, po teoriji relevance, takšna konotacija ni primarna. V skladu z lastnimi zalednimi vednostmi (ki so vsekakor kulturno pogojene) bi kot ustrezne pomene kači prej pripisali hladnost in vzbujanje strahu. Poudarjanje njegove mladosti in izobrazbe vodi v pozitivno oceno, ki je dodatno podkrepljena z vlogo žrtve, ki mu jo pripiše novinar. V tem kontekstu prilastkov odvisnik pomeni nepomembno vsebinsko dopolnitev, da so ga srbske sile obsodile na 10 let zapora, še več, celo v njegovi odsotnosti so to storile. Menimo, da je edina funkcija takšnega vrinjenega stavka podeliti Taqiju avro žrtve srbskega 'obračunavanja' z Albanci. Zaradi česa so ga oblasti obsodile, iz prispevka ne izvemo.⁴⁶

Pri prebiranju ostalih opisov smo zasledili podobno naklonjenost albanskim predstavnikom (op.a. naši poudarki):

"Tudi on (op.a. Jakup Krasniqi) je brezkompromisen in ima velik ugled, saj ga kot kandidata za predsednika 'začasne kosovske vlade' podpira največ albanskih strank."

"Vse pomembnejši postaja 24-letni absolvent elektrotehnike Albin Kurti, eden voditeljev študentskih demonstracij /.../. Študentskega voditelja /.../ odlikujejo karizmatičnost in brežhibna govorna veščina, pa tudi umirjenost. Na tuje novinarje je naredil vtis z znanjem več jezikov."

⁴⁶ Taqiju se pripisujejo številne likvidacije političnih tekmecev in nasprotnikov, za katere naj bi izdal ukaz. Pojavljajo pa se tudi informacije o njegovi vpletenosti v trgovino z orožjem. S tem naj bi bil dobro seznanjen tudi ameriški State Departement (Udovički 2001: 36-38).

*"Opazovalci so postali pozorni na še enega mladega »civilista« - lastnika in urednika časnika Koha (Čas) Vetona Suroija. Tudi on naj bi kot precej **realističen politik** in **intelektualec imel možnosti za najvišje položaje** – nekateri ga že vidijo kot zunanjega ministra 'začasne vlade'."*

*"Seveda **političnega prestiža** ne kaže odrekati tudi akademiku Qosju, še zlasti pa ne Demačiju."*

V popolnem nasprotju s tem pa so opisi nekaterih srbskih politikov. Jugoslovanski predsednik Slobodan Milošević je bil nemalokrat deležen nezavidljivih poimenovanj in opisov dejanj (op.a. naši poudarki):

*"Bo več kot 40 življenje iz zakotne vasi Račak dovolj za mednarodno vojaško akcijo proti **balkanskemu despotu?**"*

(Delo. 1999: 1)

*"... **zli nameni** vrhovnega poglavarja."*

(Delo. 1999: 8)

*"... oba generala sta preprosto obmolknila pred '**balkanskim carjem**', ki je udaril s pestjo po mizi."*

(Delo. 1999: 1)

*"... **car z Dedinja** ... "*

(Delo. 1999: 1)

Pristranost v poročanju o dogodkih, v katere je vpleten Milošević, je v zahodnih medijih že skoraj ustaljen način, na kar opozarja tudi Bošnikova, ko govori o medijskem etiketiranju Miloševića v času sodnega procesa proti njemu.⁴⁷ Podobnih negativnih opredelitev so bili deležni tudi številni drugi srbski politiki. Tako je bil denimo Vojislav Šešelj opredeljen kot *četniški vojvoda* (Delo.1999: 8), predstavniki pogajalske delegacije pa kot *nepomembne osebnosti*:

*"Iz njegovih (op.a Miloševićevih) najožjih krogov se je izvedelo, da je že pred nekaj dnevi sestavil 'skupino ljudi', ki jih bo poslal v Pariz; to naj bi bile **nepomembne***

⁴⁷ <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/13/porocanje/>, (21.2.2007).

osebnosti, za katere se bo pozneje izkazalo, da 'niso povsem pooblašcene' za podpis kakršnega koli sporazuma."

(Delo. 1999: 1)

Srbski predsednik Milan Milutinović je bil obtožen *"arogantnega obnašanja"* in označen za *"šarmantnega šarlatanskega šaljivca"* (Delo. 1999: 8).

9.4.2 Napad in obramba

Kot opozarja Horvatova⁴⁸ so se v letu 1998 v Delovih prispevkih pojavljale številne nekonsistentnosti pri poimenovanju Osvobodilne vojske Kosova. Srbski mediji govorijo o Osvobodilni vojski Kosova, Delo jo nekajkrat predstavi kot 'albanske gverilce', kasneje tudi kot 'upornike', pri čemer ne gre več za nekonsistentnost v poročanju, temveč za politično interpretacijo. Podobna zmeda v poimenovanjih se nadaljuje tudi v letu 1999.

Leta 1998 je vlada ZDA OVK označila kot teroristično organizacijo, ki sredstva za svoje operacije pridobiva iz trgovine z drogami, CNN pa jo je preimenoval v 'borce za svobodo' (Vištica v Thussu 2000: 351). Zanimarjajoč informacije⁴⁹, da so OVK ustanovile, izurile in opremile zahodne obveščevalne službe, je CNN, in njegovo interpretacijo so povzeli številni zahodni mediji, poročal o financiranju OVK s strani več kot 700 000 Albancev živečih v diaspori, od tega večina v ZDA.

Pri analizi člankov smo podobno kontrastno dvodimenzionalnost, kot pri prezentacijah albanskih in srbskih politikov, zasledili tudi pri poročanju o napadih, ki sta jih izvajali obe strani. Med tem, ko se je o akcijah jugoslovanskih oboroženih sil govorilo kot o *"ofenzivah"* in *"etničnih čiščenjih"*, se je akcije OVK pogosto predstavljalo kot *"obrambo"* in pri tem zanemarjalo eskalacijo organiziranih napadov OVK na srbske, črnogorske in romske civiliste ter srbsko policijo. Samo v letih 1996, 1997 in 1998 je število preseglo 90 organiziranih napadov, pri čemer je opaziti povečano koncentracijo v letu 1998.⁵⁰ Napadi OVK se bili v Delovih prispevkih pogosto zanemarjani, pozornost pa je bila usmerjena

⁴⁸ <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/06/odziv/>, (12.1.2007.)

⁴⁹ Avtor govori o 'znanih dejstvih', vendar se na tem mestu takšni klasifikaciji, zaradi pomanjkanja informacij, izogibamo.

⁵⁰ <http://vukovar.50webs.com/AttacksbyAlbaniansonKosovarSerbs.html>, (26.3.2007).

predvsem na napade, ki so jih izvedle VJ in srbska policija. Četudi novinarji informacij, ki so jih poslali v javnost, pogosto niso mogli preveriti, so se skoraj praviloma postavljali na eno stran. Takrat so bili srbski viri navadno opredeljeni kot "*režimski mediji*" in "*srbska propaganda*" albanski viri pa kot "*albanski viri*". Za ponazoritev navajamo nekaj primerov (op.a. naši poudarki):

Srbi spet 'čistijo teren' na Kosovu / .../.

(Delo. 1999: 3)

*"Na Kosovu so tudi včeraj našli več trupel Albancev in Srbov. A novinarji tudi tokrat nismo mogli izvedeti, kaj se dogaja, oziroma obiskato območja Kačanika in Đeneral Jankovića / .../. Kot trdijo **albanski viri**, srbske sile tam še vedno izvajajo **močno ofenzivo 'čiščenja terena'**"*

(Delo. 1999: 1)

*Podnapis pod sliko: "Prst na petelinu – Dobro oboroženi pripadniki Osvobodilne vojske Kosova za vrečami peska **čakajo na nov napad srbskih vojakov.**"*

(Delo. 1999: 8)

*"**Srbska propaganda trdi** / .../. Po drugi strani pa **albanski viri zatrjujejo** / .../."*

(Delo. 1999: 1)

Opazili smo tudi pogoste primere nekritičnega povzemanja virov in opuščanja institucije kritične novinarske distance:

*"Na Kosovu je še naprej težko izvedeti resnico; **albanski viri trdijo**, da so srbske vojaško-policijske sile, ki so izkoristile predah v Rambouilletu, okrepile napade in nadaljujejo obstreljevanje albanskih vasi. Vse to želi **seveda srbska stran pripisati 'teroristom'**."*

(ibid.)

9.5 POGAJANJA O MIROVNEM SPORAZUMU – KDO SI ŽELI MIRU IN KDO NE

Zaradi naraščajočega nasilja konec leta 1998 in v začetku 1999 je mednarodna skupnost ponovno pritisnila na obe strani. Po neuspehu februarских pogajanj v Rambouilletu⁵¹, ko nobena od sprtih strani ni želela podpisati ponujenega sporazuma, se je Kontaktna skupina na predlog francoske diplomacije odločila organizirati še drugi krog pogajanj, ki so se začela v luči izgubljanja potrpežljivosti zahodnih diplomatov in vse glasnejšega zagovarjanja vojaške intervencije, predvsem pri predstavnikih ameriške diplomacije. Kot pravi Lutovac (v Salačanin 2006: 96), so francoski, britanski in ruski posredniki v teh pogajanjih predvsem blažili vtis, da gre pravzaprav za ameriško vsiljevanje lastnega načrta.

V nasprotju s februarским obotavljanjem srbske strani, da bi se usedla za isto mizo s pripadniki OVK, ki jo je obravnavala kot teroristično organizacijo, sta v marcu obe strani brez večjih težav pristali na neposredna pogajanja, do katerih pa ni prišlo. Kot trdi Vukomanovičeva (v Salačanin 2006: 97), so v Parizu⁵² "opustili institucijo pogajanj" in obema stranema je bil, po principu vzemi ali pusti, ponujen vnaprej sestavljen dokument. Glavni posrednik med obema stranema je bila takratna ameriška državna sekretarka Madlein Albright.

Sprva ponujenega dokumenta ni želela podpisati nobena od strani. Za albansko delegacijo je bila sporna neizpolnjena zahteva po referendumu, s katerim bi se odločalo o končnem statusu Kosova. Ker je dokument predvideval spoštovanje in ohranjanje ozemeljske celovitosti ZRJ, je Kontaktna skupina takšno zahtevo označila kot nesprejemljivo in kot zahtevo, ki ne bo predmet pogajanj (HTV 1 18.9.2005).

Za delegacijo ZRJ pa so bila nesprejemljiva predvsem naslednja poglavja:⁵³

- peto in sedmo poglavje, v katerem so podrobnosti implementacije sporazuma, ki predvideva glavno vlogo Nata v okviru mednarodnih sil na Kosovu. Kontaktna skupina

⁵¹ Prvi krog pogajanj je potekal v Rambouilletu, v bližini Pariza.

⁵² Drugi krog pogajanj je potekal v Parizu.

⁵³ Interim Agreement for Peace and Self-Government In Kosovo, Rambouillet, France - February 23, 1999, <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm#Chap2>, (24.3.2007)

je predlagala, da se namestitev multinacionalnih varnostnih sil na Kosovu izvede pod okriljem OZN ali OVSE, kar je bila delegacija ZRJ pripravljena sprejeti, vendar so ZDA takšen kompromis zavrnile.⁵⁴

- sedmo poglavje, ki zahteva demilitarizacijo in umik jugoslovanskih oboroženih sil, pri čemer je ZRJ dovoljeno obdržati 2500 vojakov in 2500 policistov na administrativnih mejah ZRJ, hkrati pa eksplicitno ne predvideva razorožitve pripadnikov OVK, temveč le *"razorožitev drugih sil"*.
- najbolj sporen (Milutinović v HTV 1 18.9.2005) in v medijih skoraj popolnoma zamolčan pa je bil Aneks B. Šesta točka Aneksa B določa eksteritorialni status pripadnikov sil Nata⁵⁵, iz česar izhaja da zanje jugoslovanska zakonodaja ni pravno zavezujoča, 8. točka pa enotam Nata omogoča neomejeno gibanje po ozemlju celotne ZRJ in daje pravico do uporabe vsega ozemlja, stavb, opreme in storitev za potrebe Nata.⁵⁶

Kot opozarjajo nekateri avtorji, so bili postavljeni pogoji tako skrajni, da je bilo težko pričakovati, da bo srbski državni vrh pogodbo podpisal (Vincent 2000: 331). Podobnega mnenja je tudi Olberg (1999: 11), ki pravi, da nobena suverena država ne bi privolila v takšne določbe sporazuma, še posebej, če so postavljene v obliki ultimata *"... podpiši ali pa boš bombardiran ..."*. Hammond v svojem prispevku opozarja na vsesplošno pomanjkanje kritične analize razlogov, zaradi katerih je ZRJ zavrnila sporazum, javnosti pa je bilo, kot pravi, posredovano pojasnilo, da *"... Srbi zavračajo popolnoma razumen 'mirovni*

⁵⁴ www.inter-disciplinary.net/moukas%20paper.pdf, (4.2.2006)

⁵⁵ *"NATO shall be immune from all legal process, whether civil, administrative, or criminal."* Interim Agreement for Peace and Self-Government In Kosovo, Rambouillet, France - February 23, 1999, <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm#Chap2> (24.3.2007).

⁵⁶ *"NATO personnel shall enjoy, together with their vehicles, vessels, aircraft, and equipment, free and unrestricted passage and unimpeded access throughout the FRY including associated airspace and territorial waters. This shall include, but not be limited to, the right of bivouac, maneuver, billet, and utilization of any areas or facilities as required for support, training, and operations."* Interim Agreement for Peace and Self-Government In Kosovo, Rambouillet, France - February 23, 1999, <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm#Chap2> (24.3.2007).

sporazum', ki ohranja ozemeljsko celovitost ZRJ".⁵⁷ Tudi Boston Herald se s takšno interpretacijo propadlih pogajanj ne strinja: *"Dogovor, ki naj bi ga podpisali / .../ vključuje takojšnjo avtonomijo Kosova in triletno prehodno obdobje, ki vodi k negotovem cilju ..."* (*ibid.*). Iz osnutka predloga namreč ni mogoče razbrati, kakšen status je za pokrajino predviden po triletnem obdobju.

"V Sklepnih določitih dokumenta je bila napovedana mednarodna konferenca, ki bi po triletnem prehodnem obdobju določila končni status Kosova na podlagi izražene volje prebivalcev, ob upoštevanju mnenja pristojnih oblasti in ob sodelovanju obeh strani pri implementaciji sporazuma (3. točka 1. člena 8. poglavja). Nejasna formulacija tega določila pomeni po Simiću / .../ poskus približevanja albanski zahtevi po izpeljavi referendumu o neodvisnosti."

(Salačanin 2006: 99)

Burg (v Stenšak 2005: 43) je mnenja, da pariška mirovna pogajanja zaradi nesprejemljivih pogojev, ki jih je ZRJ postavil Zahod, sploh niso bila pogajanja. Tudi Pirjevec (2001: 497) meni, da si ZDA niso prizadevale za mir, kot so zatrjevale, temveč so predvsem iskale podporo pri članicah EU, ki bi opravičila vojaško intervencijo Nata.

Pri pregledovanju Delovih člankov, ki so poročali o mirovnem pogajanju in njegovih izidih, smo dobili vtis, ki ga lahko strnemo v eno poved: Albanci si želijo miru, Srbi ne. Oz. kot je situacijo opredelil James Rubin, *"Kosovarji so izbrali mir. / .../ Srbi ne. Postal je jasno, na katero stran se mora svet postaviti."* (HTV 1 18.9.2005). Prispevek, ki je bil objavljen 16. marca, je s svojim naslovjem postavil temelje za polarizirano razumevanje bodočega razpleta dogajanj:

NADNASLOV: Srbi pritisnjeni ob zid

VELIKI NASLOV: Albanci sprejemajo mirovni načrt

PODNASLOV: Predsednik ZDA Clinton pozval Miloševića, naj sledi zgledu Albancev

Prispevek že v štartu bralcu ponudi nepopolne in popačene informacije, pri čemer prikriva bistvene dele, ki so nujni za razumevanje razloga, da srbski delegati zavračajo ponujeni sporazum. Govori namreč o pripravljenosti albanske strani, da sprejme tako vsebinski,

⁵⁷ Hammond, Phillip (9.4.1999): The Unasked Questions, <http://www.fair.org/index.php?page=2449> (10.6.2006).

politični del načrta, "... ki daje Kosovu najvišjo možno stopnjo avtonomije ..." kot tudi izvedbeni, vojaški del načrta, "... ki zahteva navzočnost mednarodnih enot Nata kot poroka miru pri vzpostavljanju te avtonomije." V nadaljevanju je zapisano:

"To pa z drugimi besedami pomeni, da so se kosovski Albanci svoji zahtevi po razpisu referendumu o neodvisnosti Kosova vsaj po triletnem obdobju odrekli."

(Delo. 1999: 1)

Želimo opozoriti na bodisi nezadostno obveščenost novinarjev ali zavedno manipulacijo z informacijami. Menimo namreč, da je namerno ali nenamerno izpuščanje podrobnosti pariške mirovne pogodbe (v obravnavanem prispevku in številnih naslednjih) o tem, kaj konkretno vključuje izvedbeni del sporazuma, bistveno pripomogel k stigmatiziranju krivcev za propadla pogajanja in opravičevanju Natove intervencije. Trditev, da so se Albanci odpovedali referendumu o neodvisnosti, pa ni le neresnična, temveč problematična tudi z vidika modalnosti, saj jo bralec razume kot izjavo, ki je v največji možni meri zavezana resnici.

Tisto, kar je bilo bistveno in kar so številni mediji zamolčali, med drugim tudi Delo, je bila poteza enega od albanskih delegatov, Vetona Surroia. Kot predvideva 1. točka sporazuma, naj bi se pri odločanju o končnem statusu Kosova upoštevala volja ljudstva. Kot smo že dejali, sporazum ni predvideval zelenega referendumu, zato albanska delegacija ni želela podpisati, kar je nastalo situacijo pripeljalo v pat položaj. Ameriška državna sekretarka si je prizadevala prepričati Albance k podpisu sporazuma, zato je bila pripravljena sprejeti tudi pogoj, ki ga je postavil Surroi; Albanci bodo podpisali, če "... Madlein Albright sprejme pisno izjavo, da se bo volja ljudstva izražala na referendumu." (HTV 1 18.9.2005). Ker je bilo pismo naslovljeno na Albrightovo, je takšen kompromis lahko sprejela, ne da bi se predhodno posvetovala s svojimi kolegi, in tako v zadnjem trenutku popustila zahtevi albanske delegacije. Lutovac (v Salačanin 2006: 99) je mnenja, da je bil podpis dokumenta s strani albanskih predstavnikov, ki so sprva domnevno nespremenjeni dokument zavrnili, taktična poteza, ki je pomenila končno odobritev in odobravanje Natove vojaške intervencije. Podobnega mnenja je tudi albanski avtor Demjaha (*ibid.*), ki pravi, da je bila albanska privolitev pričakovana, saj je Albancem nudila želeni protektorat, a na istem mestu dodaja, "... da je celoten mirovni proces pomenil slabo opravljeno delo zahodnih pogajalcev, ki so skrajšali ustaljene principe potrpežljivega pogajanja."

Delo nadalje objavlja citirano izjavo francoskega zunanjega ministra Huberta Védreina, da je zdaj od Srbov odvisno,

"... ali bodo ponujeno rešitev za Kosovo sprejeli – in to seveda v celoti, ker privolitev v politični del načrta, ne pa tudi izvedbeni, nič ne pomeni – in tako Zvezno republiko Jugoslavijo potegnili iz mednarodne osame ali ne."

(Delo. 1999: 1)

Kot opozarja Salačanin, se s podpisom sporazuma mednarodni položaj ZRJ, v nasprotju s številnimi medijskimi obljubami političnih funkcionarjev, ne bi bistveno spremenil, saj bi, kljub odpravi sankcij s strani EU, ameriški *"zunanj zid' sankcij"* ZRJ pustil izven številnih mednarodnih organizacij, kot so OZN, Svetovna banka, Mednarodni monetarni sklad itd. (2006: 99).

Objava Clintonove izjave, da *"... bi rad opogumil Miloševića, naj tudi on privoli v pogoje sporazuma, tako da bi se izognili nadaljnjim spopadom in prelivanju krvi."* ustvarja implicitno domnevo, da je usoda Kosova in njegovih prebivalcev izključno v rokah jugoslovanskega predsednika. Takšna predpostavka je bila, menimo, nesmiselna že tedaj, danes deluje že skoraj cinično. Podobne binarne opozicije so se realizirale tudi v drugih prispevkih (op.a. naši podarki):

*"V Beogradu je zaradi tega zavladata prava panika. Albanski pogajalci, ki niso hoteli podpisati ponujenega sporazuma, so pravzaprav srbski strani nudili **nekakšno opravičilo**, češ da ni kriva za propad pogajanj (op.a. februarskih), zdaj pa so s sprejetjem sporazuma srbsko delegacijo **dodobra razkrinkali** pred mednarodno skupnostjo. Tako morajo zdaj ti 'naknadno' pojasnjevati tisto, s čimer so prišli že v Francijo, to pa je, da **ne nameravajo podpisati nikakršnega sporazuma, da se zgolj pogovarjajo oz. taktizirajo in da skušajo Albance razglasiti za teroriste, s katerimi je nemogoče skleniti sporazum.**"*

(Delo. 1999: 1)

Prvi poudarek implicira predpostavko, da je bila ZRJ kriva za propadla pogajanja v Rambouilletu, s čimer postavlja v ozadje dejstvo, da ponujene mirovne pogodbe v prvem krogu pogajanj ni podpisala niti albanska stran. Uporaba besedne zveze, da so bili Srbi *dodobra razkrinkani* prav tako deluje kot ideološka implicitna predpostavka, ki bralcu sugerira obstoj nekakšnih skritih, še več, nečednih namenov, ki naj bi jih ZRJ do takrat

uspešno tajila. Temu sledi še zelo eksplicitno opredeljevanje namena, ki naj bi ga Srbi imeli ob dvakratnem obisku Francije, ki pa, po našem mnenju, ne potrebuje komentarja. Navajamo še en primer (op.a. naši poudarki):

"Srbska pogajalska delegacija se je namreč po tritedenskem predahu vrnila k pogajanju še trdneje odločena zavrniti tisti del mirovnega načrta, ki predvideva prihod in triletno nastanitev mednarodnih vojaških enot na Kosovu, in poskušala z ducatom amandmajev izvoliti tudi njegov politični del, ki govori o vzpostavljanju avtonomije kosovskega prebivalstva. In pri tem je do konca vztrajala. Organizatorjem potem, ko se je delegacija kosovskih Albancev pod njihov mirovni načrt tudi formalno podpisala – s pisno izjavo, da ga je pripravljena sprejeti, jih je prijetno presenetila že prvi dan pariškega kroga pogajanj – ni ostalo nič drugega kot razglasiti konec konference. In imenovati krivca za njen neuspeh."

(Delo .1999: 1)

V tem citatu opozarjamo na štiri trditve (poudarki), ki so po našem mnenju sporne, bodisi zaradi poenostavljanja ali prikrivanja vsebinskih elementov:

1. Ackerman opozarja na poudarjanja medijev, da je bila srbska delegacija na pariških pogajanjih *še trdneje odločena zavrniti* izvedbeni del sporazuma, čeprav se njeno stališče od pogajanj v Rambouilletu pravzaprav sploh ni spremenilo.⁵⁸
2. Zavračanje izvedbenega dela sporazuma je bilo veliko kompleksnejše od interpretacije, ki se je je Delo pogosto posluževalo, tj. da ZRJ zavrača prihod in namestitev tujih oboroženih sil. Nekatere od razlogov smo že navedli, dodajamo pa še informacijo, ki je bila popolnoma zanemarjena, in sicer da je srbska skupščina marca sprejela resolucijo, ki *"... spodbuja dogovor o prisotnosti mednarodnih sil"* na Kosovu. (*ibid.*)
3. Pojasnilo, da je albanska delegacija sprejela mirovni sporazum s *pisno izjavo*, ne vsebuje pomembnih dejstev o naravi izjave, ki smo jih že navedli.
4. Menimo, da je implicitno sugeriranje, ki opredeljuje *krivca za neuspeh* pogajanj nekritičen in poenostavljen zaključek.

⁵⁸ <http://www.fair.org/index.php?page=1468>, (19.2.2006)

Podoben učinek na oblikovanje interpretacije so imeli naslovi, ki so se pojavljali na Delovih straneh. Za ponazoritev jih navajamo nekaj:

Sila težek dialog s srbsko delegacijo (Delo. 1999: 1)

Srbom za razmislek še nekaj dni (Delo. 1999: 1)

Tema dneva: Milošević hoče vojno (Delo. 1999: 1)

Milošević dobil še eno priložnost (Delo. 1999: 1)

Milošević se je odločil vojaško izzvati zaveznike (Delo. 1999: 1)

Grožnje, posmeh in slepost (z nadnaslovom *Srbska politična aroganca*) (Delo. 1999: 8)

Pomembno vlogo so pri oblikovanju mentalnih modelov za razumevanje Kosovske krize odigrali tudi Delovi uvodniki Tema dneva, v katerih se jasno, toda žanrsko tudi pričakovano, izražajo stališča posameznih novinarjev. Čeprav uvodnike analitično kategoriziramo kot posebno žanrsko obliko, menimo, da takšna kategorizacija ne pomeni tudi odpornosti povprečnega bralca na sugestivne predpostavke, ki so v njih vsebovane. Pogosto obravnavanje kosovskega vprašanja v uvodnikih Dela nakazuje, da je bila tema v središču njihove pozornosti. Tema dneva, ki se je ukvarjala z razmerami na Kosovu, se je navadno pojavljala ob poročilih iste tematike, ki so bili objavljeni na prvi strani, zato menimo, da vpliva uvodnikov ni mogoče izolirati. Navajamo nekaj citatov iz uvodnikov, za katere menimo, da so pripomogli k uokvirjanju percepcije dogajanj na Kosovu:

Tema dneva: Dovolj za napad? (Delo. 1999: 1)

"Množični poboj civilistov, žensk in otrok je seveda zadeva, ki jo vselej obsojajo vsi. Tako se je zgodilo tudi po zadnjem poboj na jugu Kosova / .../. Bo več kot 40 življenj dovolj za mednarodno vojaško akcijo proti balkanskemu despotu?"

"Sadam je ob obletnici Puščavskega viharja sporočil, da še zlepa ne namerava odnehati, malo pred tem pa je pristavil svoj lonček še Milošević."

"In če je bil pokol res opozorilo te vrste in ne morebiti nerazsodno dejanje, ki so ga zakrivili lastniki preveč razgretih srbskih glav v pokrajini, je zadeva toliko bolj grozna."

Tema dneva: Milošević hoče vojno (Delo. 1999: 1):

"Kaže, da Milošević v resnici hoče vojno, vojno za Kosovo. Nemara tak simbolni spopad z 'vsem svetom' zdaj že krvavo potrebuje za to, da se ohrani, da podaljša življenje mitu o samem sebi."

"Koliko dni bo srbska stran še mogla in smela izbirati med 'vojno in mirom', ta hip še ni znano."

Tema dneva: Ko (ne) veš, s kom imaš opravka (Delo. 1999: 1):

"Včasih, ko je bil še bančnik, je Slobodan Milošević v New Yorku odprl predstavništvo svoje banke. Vse skupaj je posnela beograjska televizija in posnetke z letalom poslala v Beograd. Naslednji dan je Milošević po telefonu potrpežljivo poslušal osrednji dnevnik in čakal, kdaj bo na vrsti 'njegov dogodek'. Ko je ugotovil, da ga je urednik prestavil v stranski, tretji dnevnik, je pobesnel: 'Mater jim njihovo, saj ne vedo s kom imajo opravka!'"

"Pa Zahod res ve, s kom ima opravka? Nihče namreč ne more zares vedeti, kaj blodi po glavi srbskemu voditelju. Je prepričan, da Zahod spet blefira? Misli v zadnjem trenutku popustiti le toliko, da prepreči letalske napade? Ali pa se je z njimi sprijaznil in jih že vračunal v svojo igro?"

10. SKLEP

Na podlagi analiziranih prispevkov ugotavljamo, da je bilo poročanje Dela o dogajanjih na Kosovu v letu 1999 polno predsodkov, izkrivljanja in nepreverjanja informacij ter pristranskega poročanja o dejstvih. S tem potrjujemo postavljeno hipotezo. Menimo, da takšna nekritična konstrukcija medijske realnosti ni le posledica konvencij novinarske poklicne prakse in vpliva prevladujoče ideologije, temveč tudi osebnih stališč avtorjev prispevkov, ki se odražajo v izbiri stilno zaznamovanih besed in besednih zvez, s katerimi avtor posredno izraža svoje videnje in razumevanje dogodkov. Prav to razumemo kot najbolj problematično komponento medijskega upovedovanja dogodkov, saj je ravno vrsta osebnih "*psiholoških filtrov*" (Olen v Poler 1997: 117) tisto, kar določa način novinarjeve interpretacije. Naša kritična analiza se opira na razlikovanje med resničnostjo in resnicoljubnostjo (*ibid.*) in v nobenem trenutku nismo pričakovali, da bodo Delovi prispevki zasedali zrcalno obliko družbene realnosti, saj slednja posamezniku ni dostopna. Vendar pa od resnega časnika pričakujemo vsaj resnicoljubnost njegovih novinarjev, oz. preverjanje informacij in nepristransko predstavitev le-teh (*ibid.*).

V obravnavanih besedilih je mogoče zaslediti številne primere ideološko pogojenega strukturiranja lokalnih pomenov skozi poudarjanje slabih lastnosti ter prikrivanje dobrih lastnosti in dejanj ZRJ in obratno, poudarjanje pozitivnih lastnosti in dejanj kosovskih Albancev in skoraj popolno zanemarjanje njihovih negativnih dejanj in s tem posledično kategorično pripisovanje krivde za konflikt eni strani. FAIR opozarja na zanimiv pojav pri komparativnih analizah poročanja zahodnih medijev o dveh sorodnih, še več, skoraj identičnih etničnih konfliktih, ki sta se zgodila v kratkem časovnem razmaku. Etničnim spopadom na Kosovu je kmalu sledila skoraj šablonska ponovitev etničnih napetosti v Makedoniji, pri čemer so, kot poroča FAIR, zahodni mediji zavzeli diametralno nasprotno pozicijo in za eskalacijo nasilja skoraj popolnoma krivili albansko stran, med tem ko je bilo dolgoletno zatiranje albanske manjšine s strani makedonskega režima zanemarjeno.⁵⁹

Topike, ki so se izražale v naslovjih analiziranih prispevkov, so obravnavane teme pogosto opredeljevale kot polarizirane zgodbe, v katerih ni dvoma o tem, katera stran je dobra in katera slaba. Med tem ko so bili albanski politiki predstavljeni kot sposobni, inteligentni in

⁵⁹ <http://www.fair.org/index.php?page=1691> (12.7.2006)

vztrajni v prizadevanju za (upravičeno) uresničitev dolgoletnih sanj o neodvisnosti Kosova, je bil politični vrh ZRJ pogosto aroganten, trmast, brutalen in označevan kot skupina nemoralnih posameznikov, ki izziva mednarodno skupnost. Odgovornost za propadla mirovna pogajanja, tako v Rambouilletu kot kasneje v Parizu, pa je slonela izključno na plečih takratnega jugoslovanskega predsednika Slobodana Miloševića. Njegova politična prepričanja so bila trivializirana in zasmehovana, njegova dejanja označena kot trmasta in provokativna, odločitve pa kot dobro premišljeno taktiziranje, v ozadju katerih so zagotovo kakšni skriti nameni.

Srbske ofenzive so bile umeščene v kategorijo napadov, etničnih čiščenj in surove agresije, napadi Osvobodilne vojske Kosova pa nekritično predstavljani kot najbolj logičen odziv na takšno brutalnost. S tem so bila dejanja OVK kategorizirana kot upravičena obramba. Menimo, da je takšna interpretacija ne le politično nekorektna, temveč tudi v ostrem nasprotju z realnim stanjem, na katerega opozarja Organizacija združenih narodov (OZN), ki že od leta 1998 v številnih resolucijah⁶⁰ obsoja dejanja **obeh** strani.

Kot opozarja Brock (v Jowett in O'Donnell 1999: 271) je bila od leta 1992 večina medijev šokirana nad zločini, ki jih je izvajala srbska stran, zaradi česar mnogi niso mogli obsoditi številnih grozodejstev, ki so bila storjena nad srbskim prebivalstvom na Hrvaškem in kasneje v Bosni in Hercegovini. Podobna zgodba se je odvila tudi na Kosovu. Poročanje številnih srbskih medijev o spopadih na Kosovu je bilo nedvomno pristransko. Menimo, da je bil to ključni razlog za dvom o kredibilnosti vsakršne informacije, ki ja nastala bodisi v političnem ali medijskem prostoru ZRJ. Čeprav razumemo, hkrati kritiziramo takšno posplošeno razumevanje družbene realnosti, ki je pripeljalo do kategoričnega zavračanja ideje o dvostranskem konfliktu na Kosovu in ga reduciralo v enostransko agresijo, zaradi česar so tako mediji, kot tudi širša mednarodna skupnost žrtve na Kosovu razvrščali v dve skupini – tiste, ki so žrtve razmer, in tiste, ki so nosilci odgovornosti.

⁶⁰ Resolucija Varnostnega sveta OZN 1160, sprejeta 31.3.1998.
Resolucija Varnostnega sveta OZN 1199, sprejeta 23.9.1998.
Resolucija Varnostnega sveta OZN 1203, sprejeta 24.10.1998.
Resolucija Varnostnega sveta OZN 1244, sprejeta 10.6.1999.

11. LITERATURA IN VIRI

Monografske publikacije

- Beard, Adrian (2000): *The Language of Politics*. London in New York: Routledge.
- Biber, Douglas; Conrad, Susan in Reppen, Randi (1998): *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge, New York in Melbourne: Cambridge University Press.
- Botts, Jack (1994): *The Language of News: A Journalist Pocket Reference*. Iowa: Iowa State University Press.
- Chilton, Paul (2004): *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London: Routledge.
- Cotle, Simon (2000): *Ethnic Minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries*. Buckingham in Philadelphia: Open University Press.
- Čuček, Tina (2005): *Diskurzi o izbrisanih v slovenskem parlamentu: Analiza parlamentarnih razprav* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fairclough, Norman (1994): *Language and Power*. New York: Longman.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London in New York: Longman.
- Fairclough, Norman (2003): *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London in New York: Routledge.
- Ferguson, Robert (1998): *Representing Race: Ideology, Identity and the Media*. London: Arnold.
- Fowler, Roger (1991): *Language in the news: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Gillespie, Marie in Toynbee, Jason (2006): *Analysing Media Texts*. Maidenhead in New York: Open University Press in association with The Open University.
- Gradišnik, Janez (prevod iz izvirnika) (1976): *Svetovna zgodovina: Od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Hall, Stuart (1997): *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
- Hartley, John (1989): *Understanding News*. London: Routledge.
- Jowett, Garth in O'Donnell, Victoria (1999): *Propaganda and Persuasion*. New Delhi in London: Thousand Oaks.

- Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Košir, Manca (2003). *Surovi čas medijev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Luthar, Breda; Zei, Vida; Hardt, Hanno (2004): *Medijska kultura : kako brati medijske tekste*. Ljubljana: Študentska založba.
- Macdonald, Mary (2003): *Exploring Media Discourse*. London: Arnold.
- Nastran Ule, Mirjana in Kline, Miro (1996): *Psihologija tržnega komuniciranja*. Ljubljana: Teorija in praksa.
- Nastran Ule, Mirjana (2000): *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Phillips, Louise in Jørgensen W. Marianne (2002): *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage.
- Pirjevec, Jože (2001): *Jugoslovanske vojne: 1991 - 2000*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Poler, Melita (1997): *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
- Salačani, Stanislav (2006): *Avtonomija kot možni način odpravljanja etničnih napetosti: Primer avtonomije Kosova in Metohije* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stenšak, Damjan (2005): *Reševanje kosovskega konflikta s strani najrelevantnejših akterjev mednarodne skupnosti* (diplomsko delo). Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.
- Taylor, Lisa in Willis, Andrew (1999): *Media Studies: Texts, Institutions and Audiences*. Oxford: Blackwell.
- Udovički, Jasminka (2001): *Kosovo – Politika konfrontacije*. Beograd: Samizdat Free B92.
- van Dijk, teun A. (1988): *News as Discourse*. New Jersey: Hillsdale.
- van Dijk, teun A. (1998): *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

Znanstveni članki:

- Bolecki, Włodzimierz (2004): Modalnost – literarna veda in kognitivizem (oris). *Primerjalna književnost* 27(1), 11-23.
- Čepič, Mitja in Vogrinčič, Ana (2003): Tujec in tuje v učbenikih: Kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. *Teorija in praksa* 40(2), 313-334.
- Höijer, Brigitta (2004): The discourse of global compassion: the audience and media reporting of human suffering. *Media, Culture & Society* 26(4), 513-531. London in New Delhi: Sage Publications.
- Kalin Golob, Monika (2004): Moč jezika: Izbor dejstev in besed. *Teorija in praksa* 41, 3-4, 703-711.

- Luthar, Breda (2001): Žurnalizem: poetika skupnosti pod krinko kronologije dogodkov. *Teorija in praksa* 38(2), 201-212.
- Nohrsted, Stig A.; Kaitatzi-Whitlock, Sophia; Ottosen, Rune in Riegert, Kristina (2000): From the Persian Golf to Kosovo – War Journalism and Propaganda. *European Journal of Communication* 15(3), 383-404. London in New Delhi: Sage Publications.
- Olberg, Ian (1999): Zašto Srbi nisu mogli da potpišu sporazum o Kosovu, Srbija i Nato (II). *Nova srpska politička misao*, Posebno izdanje 2, 11-7. Beograd.
- Poler Kovačič, Melita (2002): Vplivi odnosov z mediji na novinarski sporočanje proces. *Teorija in praksa* 39(5), 766-786.
- Pušnik, Maruša (1999): Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo. *Teorija in praksa* 36(5), 796 – 808.
- Škerlep, Andrej (2002): Javnost, javno mnenje in diskurzivna racionalnost. *Družboslovne razprave* 18 (41), 153-169.
- Thussu Kishan, Daya (2000): Legitimizing “Humanitarian Intervention”: CNN, NATO and the Kosovo Crisis. *European Journal of Communication* 15(3), 345-361. London in New Delhi: Sage Publications.
- van Dijk, Teun A. (1995a): Discourse Analysis as Ideology Analysis: v C. Schäffner & A. Wenden (Eds.), *Language and Peace*, 17-33. Aldershot: Dartmouth Publishing.
- van Dijk, Teun A. (1995b): Power and the News Media: Political Communication and Action, 9-36. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- van Dijk, Teun A. (2001): Discourse, Ideology and Context. *Folia Linguistica*, XXX/1-2, 11-40.
- Vincent, Richard C. (2000): A Narrative Analysis of US Press Coverage of Slobodan Milosevic and the Serbs in Kosovo. *European Journal of Communication* 15(3), 321-344. London in New Delhi: Sage Publications.

Priročniki:

- *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2005*. Ljubljana: DZS. Elektronska izdaja.
- Toporišič, Jože (2000): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Internetni in ostali viri

- Fairness and Accuracy in Reporting (2001): *Macedonia War Gets Kosovo Treatment – in Reverse*. Dostopno na <http://www.fair.org/index.php?page=1691> (12. julij 2006).

- Fairness and Accuracy in Reporting (2001): *Media Advisory: Doubts on a Massacre: Media Ignore Questions About Incident That Sparked Kosovo War*. Dostopno na <http://www.fair.org/index.php?page=1877> (11. julij 2006).
- Ackerman, Seth (1999): Redefining Diplomacy. Dostopno na <http://www.fair.org/index.php?page=1468>, (19. februar 2006).
- Kodeks novinarjev Slovenije. Dostopno na http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns.php (1. marec 2007).
- Vienna Convention on Diplomatic Relations. Sprejeto na Dunaju, 18 April, 1961. Dostopno na http://www.un.int/usa/host_dip.htm (21. december 2006).
- Soda, Chris (1999): Complete Analysis of the Incident at Racak on Jan. Dostopno na <http://www.bernal.co.uk/Research/Racak.html>, (21. maj 2006).
- Hammond, Phillip (09.04.1999): The Unasked Questions. Dostopno na <http://www.fair.org/index.php?page=2449>, (10. junij 2006).
- Vjesnik (1999): *Miloševićev režim strahuje od demokracije*. Dostopno na <http://www.vjesnik.hr/Html/1999/01/15/nsus.htm> (2. marec 2007).
- Bošnik, Lucija (2002): Novinarji proti Miloševiću. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/13/porocanje/> (21. februar 2007)
- Magnusson, Kjell (1999): Air Strikes and Rambouillet. Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Sweden. Dostopno na <http://jurist.law.pitt.edu/acad-op.htm#Kjell>, (21. marec 2007).
- Serbian Unity Congress. Dostopno na www.suc.org/mirror/www.bib.sanu.ac.yu/Ist_Institute/ethnic.html (2. november 2005).
- Moukas, John (1999): High Politics vs. Violence: The Kosovo Compromise: Russian Foreign Policy and the Wars of Yougoslav Succession. Dostopno na www.inter-disciplinary.net/moukas%20paper.pdf, (4. april 2006).
- Doupona Horvat, Marjeta (2006): Nedoslednost pri pisanju o Kosovu. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/06/odziv/> (12. januar 2007)
- Report of the EU Forensic Expert Team on the Racak Incident, Priština, 17.marec, 1999. Dostopno na <http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Massacress2.htm> (11.oktober 2006).
- Independent forensic autopsies in an armed conflict: investigation of the victims from Račak, Kosovo, J. Rainio, K. Lalu, A. Penttilä. *Forensic Science International* 116 (2001), 175-185. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/ra-ak-incident-1> (6. februar 2007).

- Resolucija Varnostnega sveta OZN 1160 (S/RES/1160), sprejeta 31.03.1998. Dostopno na <http://www.unmikonline.org/scres.htm> (24. februar 2005).
- Resolucija Varnostnega sveta OZN 1199 (S/RES/1199), sprejeta 23.09.1998. Dostopno na <http://www.unmikonline.org/scres.htm> (24. februar 2005).
- Resolucija Varnostnega sveta OZN 1203 (S/RES/1203), sprejeta 24.10.1998. Dostopno na <http://www.unmikonline.org/scres.htm> (24. februar 2005).
- Resolucija Varnostnega sveta OZN 1244 (S/RES/1244), sprejeta 10.06.1999, <http://www.unmikonline.org/scres.htm> (24. februar 2005).
- Chame, Leon (1999): Attacks by Albanians on Kosovar Serbs Intensifying. Dostopno na <http://vukovar.50webs.com/AttacksbyAlbaniansonKosovarSerbs.html> (26. marec 2007).
- Interim Agreement for Peace and Self-Government In Kosovo, Rambouillet, France - February 23, 1999. Dostopno na <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm#Chap2> (24. marec 2007).
- Hrvatska televizija (2005): *Miloševićev padec*. Dokumentarna oddaja 18.9.

Analizirani članki

- Mašanović, Božo; Jokić, Branko (1999): Srbi so v vasi Račak pobili več kot 40 civilistov. *Delo*, 18.1., 1.
- Renko, Mišo (1999): Tema dneva: Dovolj za napad?. *Delo*, 18.1., 1.
- Jokić, Branko (1999): Pod žarometom: William Graham Walker, persona non grata. *Delo*, 20.1., 8.
- Jokić, Branko (1999): Zaostritev vojne s Cio in »domačimi izdajalci«. *Delo*, 20.1., 8.
- Jokić, Branko; Mašanović, Božo; Drčar Murko, Mojca (1999): Milošević še kar izziva. *Delo*, 21.1., 1.
- Jokić, Branko (1999): Srbi v Pariz a s težkim srcem. *Delo*, 5.2., 1.
- Partlič, Slava; Drčar Murko, Mojca; Jokić, Branko(1999): Trdo, a se le premika. *Delo*, 10.2., 1.
- Jokić, Branko(1999): Komentar: Vojska Jugoslavije v polni pripravljenosti. *Delo*, 21.2., 3.
- Jokić, Branko (1999): Generali nared za spopad, javnost pa ... *Delo*, 23.2., 8.
- Jokić, Branko (1999): Spopadi in izbruhi srbskega domoljubja. *Delo*, 28.2., 3.
- Jokić, Branko (1999): Pomlajeno in enotnejše. *Delo*, 3.3., 8.
- Jokić, Branko (1999): Albanci za sporazum. *Delo*, 8.3., 1.
- Partlič, Slava; Jokić, Branko (1999): Sila težek dialog s srbsko delegacijo. *Delo*, 17.3., 1.

- Partlič, Slava; Stojanov, Veso; Mašanović, Božo; Jokić, Branko (1999): Srbom za razmislek še nekaj dni. *Delo*, 20.3., 1.
- Partlič, Slava (1999): Tema dneva: Milošević hoče vojno. *Delo*, 20.3., 1.
- Mašanović, Božo (1999): Milošević dobil še eno priložnost. *Delo*, 22.3., 1.
- Jokić, Branko (1999): Grožnje, posmeh in slepost. *Delo*, 24.3., 8.
- Slabe, Damjan (1999): Milošević se je odločil vojaško izzvati zaveznike. *Delo*, 24.3., 1.
- Bohte, Gorazd (1999): Tema dneva: Ko (ne) veš, s kom imaš opravka. *Delo*, 24.3., 1.

12. PRILOGE

Priloga A: Pod Žarometom: William Graham Walker, persona non grata. (Delo. 1999: 8)

Pod žarometom

William Graham Walker, persona non grata

»Ne morem razumeti. Nikoli nisem pričakoval, da se mi bo zgodilo kaj takšnega. Samo odgovorno in profesionalno sem opravljal svoje delo, tako kot vedno...«

Takšen je bil prvi odziv ameriškega generala Williama Grahama Walkerja, vodje verifikacijske misije OVSE na Kosovu, ko so ga seznanili z odlokom vlade ZRJ, s katerim ga je razglasila za *persona non grata* in zahtevala, da v 48 urah zapusti državo.

Vsi, ki bolje poznajo Walkerja, se nikakor ne morejo strinjati z obrazložitvijo, da je pristranski, neprofesionalen in da »ne pozna« določil ženevske konvencije, pa tudi ne določil sporazuma, ki ga je OVSE podpisala s predstavniki vlade ZRJ, zadeva pa »okvire« mandata misije na Kosovu. Prav to mu je bilo načelno očitano v izjavi zveznega premiera Momira Bulatovića (brez ene same podrobnosti o tem, kaj naj bi bil dejansko zagrešil).

William Walker že od nekdaj velja za izkušenega diplomata, saj njegova diplomatska kariera traja že skoraj štiri desetletja. Njegov profesionalizem so, kot

trdijo poznavalci, opazili že v 80. letih, ko je bil pomočnik ameriškega državnega sekretarja. Izkazal pa se je tudi pozneje, ko je (leta 1992) postal veleposlanik v Salvadorju. Naslednja leta je kot veleposlanik preživel v Latinski Ameriki – Boliviji, Hondurasu, Braziliji in Peruju, na Japonskem...

Evropska in svetovna javnost sta ga kot »preudarnega mirovnika« opazili že na dan prihoda na krvavo balkansko bojišče. Svet je s posebnim zanimanjem spremljal njegovo neutrudno delo in številne poti po Hrvaški, ko je postal načelnik prehodne uprave ZN za Vzhodno Slavonijo (Untaas). Pomembno nalogo – mirno uresničiti projekt postopne izročitve oblasti Hrvaški – je izpeljal brez

večjih incidentov; spretno se je izogibal vsem pastem, ki sta mu jih nastavljali obe strani.

Takšno mnenje imajo o Walkerju tuji opazovalci, novinarji, diplomati in njegovi nadrejeni. V Srbiji pa je sumljiva prav ta njegova vloga, saj menijo, da je pristranski. Kot trdijo tukajšnji komentatorji, je hrvaškim Srbom priredil večji poraz, kot so ga doživeli na bojišču, saj jim je »omogočil« tiho izselitev iz Slavonije. (Ob tem seveda ne omenjajo Miloševićeve »pomoči« pri izseljevanju hrvaških Srbov iz Knina). Walker je tako prišel na Kosovo kot eden najhujših protisrbskih zarotnikov.

Beograd spričo Holbrokovega in Natovega pritiska ni mogel prepričati Walkerjevega prihoda (17. oktobra);

nezaupanje se je kazalo od prvega dne. Walker je vse to vedel, kljub temu pa je delo opravljval tako, kot si ga je zamislil. Podnevi in ponoči je odhajal na prve frontne črte in si prizadeval za premirje med albanskimi gverilci in srbskimi silami. Pogosto je bil sumljiv enim in drugim, tako da je bil nenehno ogrožen – pripadnik nekakšne srbske »črne roke« mu je po telefonu celo zagrozil, da ga bodo ubili. Tudi to ni omajalo njegovega prepričanja, da je dolžan »videti vse in o vsem poročati pošteno in po resnici«.

Trdi, da je tisto, kar je videl v vasi Račak, natančno in verodostojno opisal, sploh pa je to videlo še najmanj 60 ljudi, ki so skupaj z njim obiskali vas. Pove, da namerava vsekakor ostati na Kosovu, in doda, da so ga takoj po prihodu opozorili, da se bo moral včasih pretvarjati, da »ni videl, kar je videl, in ne slišal, kar je slišal«. Sicer ga bodo razglasili ne le za lažnivca, marveč celo za *persona non grata*. Kar se mu je nazadnje zgodilo, ga je vidno prizadelo, a glede na njegovo dosedanje ravnanje ni pričakovati, da se bo komu opravičil.

Branko Jokić

Pokol na Kosovu

Srbi so v vasi Račak pobili več kot 40 civilistov

William Walker: Videl sem telesa brez obrazov – V Beogradu pravijo, da so »razbili teroristično skupino« – Natova obsodba na izrednem zasedanju o Kosovu

Beograd, Bruselj – V vasi Račak, kjer so opazovalci Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) v soboto našli trupla najmanj 45 albanskih civilistov, ki so jih srbske sile ubile v petkovi operaciji, so včeraj spet potekali spopadi. Nadzorna misija OVSE je poročala, da so v bližnjem gozdu nameščeni tanki jugoslovanske vojske, pripadniki Osvobodilne vojske Kosova (OVK) na bližnjih vzpetinah pa so po trditvah teh virov pripravljeni na obrambo. V sobotnih in nedeljskih spopadih naj bi umrlo vsaj sedem ljudi. Ze danes bosta v Beograd odpotovala predsednik vojaškega odbora severnoatlantskega pakta general Klaus Naumann in poveljnik združenih natovskih sil v Evropi general Wesley Clark. Slobodana Miloševića bosta najodločneje opozorila na obljube, ki jih je dal oktobra lani ob sklenitvi sporazuma z ameriškim odposlancem Richardom Holbrookom, so po skoraj štirih urah razprave sklenili veleposlaniki 16 članic zaveznitva, ki so se na zahtevo ameriške državne sekretarke Madeleine Albright sinoči sešli na izredni posvet o najnovejši zaostritvi na Kosovu.

Od naših dopisnikov

Vodja opazovalne misije OVSE na Kosovu William Walker, je v soboto zvečer opisal del tega, kar je videl in kar sta za seboj pustili srbska vojska in policija v vasi Račak: »Vse skupaj spominja na eksekucijo. Videl sem telesa brez obrazov, žrtve, ki so bile od blizu ustreljene v glavo, ali pa jim je bila glava odrezana. Rabil sem nekaj minut, da sem se umiril in spregovoril. To so lahko storili le ljudje, ki življenju ne priznavajo nobenega smisla. Žrtve so meščani, kmetje in delavci, ki niso nosili nikakršnih uniform. To presega vse, kar sem videl na mnogih vojnih področjih. To je strašen vojni zločin proti človeštvu.« je na tiskovni konferenci dejal Walker. Njegov sodelavec John Fantini pa dodal: »Vse skupaj izgleda kot namenoma izveden masakr.« Tudi tuji novinarji, ki so bili na kraju samem, so videli skoraj trideset trupel, razvrščenih ob poti na vrhu grička nad vasjo, nekatera pa so ležala v hišah.

Srbsko različico dogodkov je podalo srbsko ministrstvo za notranje zadeve, ki pravi, da je bila »razbita teroristična skupina«, ki je pet dni pred tem ubila policaja Svetislava Pažića. Skupina naj bi predhodno napadla policijo, ki je prišla na ogled in pri tem ranila policaja Gorana Vukovića ter poškodovala več službenih avtomobilov. Policija je »odgovorila na napad« in takrat je bilo ubitih »na desetine teroristov«, ki so bili v

uniformah in oboroženi. Zasežena naj bi bila tudi velika količina orožja, radijske postaje in druga oprema. O vsem naj bi bila predhodno obveščena tudi OVSE. »Vse drugo so medijske manipulacije in zlorabe«, je zapisano v izjavi.

Predsednik Srbije Milan Milutinović se je posebej dotaknil Walkerjevih »laži«. Ponovil je vsebino izjave notranjega ministrstva, potem pa trdil, da je Walker prišel na teren »nepooblaščen« in v spremstvu tujih in »separatističnih« novinar-

jev, da bi potem podal »izjavo z neresničnimi dejstvi in lastnimi ocenami«. Milutinović meni, da želi Walker ogoljufati svetovno javnost, srbsko oblast in državo pa obtožuje, da bi preusmeril pozornost s teroristov, »ki jih jemlje pod zaščito«, da si želi v »tuji in legalni državi« prisvojiti vlogo tožilca in sodnika itd. Milutinović pričakuje, da »svet ne more verjeti Walkerju, ampak našim dejstvom«.

Zanimivo je, da je ta obracun s »terorističnimi bandami« potekal v času, ko je v Prištini

gočijo prihod preiskovalcev mednarodnega sodišča za zločine na območju bivše Jugoslavije, ki naj bi skupaj z glavno tožilko Louise Arbour (Kanada) že danes dopotovali v Skopje, od koder se bodo s pomočjo misije OVSE napotili na Kosovo, kamor jih je pozval vodja te misije William Walker, »pa naj imajo vstopne vizume ali ne.«

ZRJ, ki ne priznava pristojnosti haškega sodišča v primeru Kosova, je doslej odločno zavračala, da bi mednarodnim preiskovalcem in sodno-medicinskim izvedencem izdala vstopna dovoljenja. Svet Nato je poleg izdaje vizumov preiskovalcem iz Haaga sinoči zahteval od vlade v Beogradu popolno sodelovanje pri razkrivanju avtorjev pokola v Račaku.

Kljub neuradnim informacijam, da je Washington predlagal veleposlanikom, naj pregledajo in dopolnijo načrte za obnovo ukaza o aktiviranju letalsko-mornariških sil, ki bi bile pripravljene iz zraka napasti ci-

zasedala srbska vlada in rutinsko razpravljala o nekaterih tekočih zadevah. Po seji so nekateri člani vlade obiskali nekatera mesta na Kosovu in Srbe prepričevali, »da morajo obstati na svojih ognjiščih«, in da bodo »banditi« likvidirani.

Jugoslovanske vladne stranke so zahtevale odstavitev vodje nadzorne misije OVSE na Kosovu Američana Williama Walkerja, češ da je po krivici pripisal srbskim silam pokol v vasi Račak. Socialistična stranka meni, da Walker ne more biti več vodja misije OVSE, saj so njegovi predlogi enaki predlogom vodje kosovskih Albancev Ibrahima Rugove.

Po prvotnih napovedih na sedežu zaveznitva naj bi v prestolnico ZRJ skupaj z najvišjima častnikoma v hierarhiji Nato odpotoval tudi generalni sekretar pakta Javier Solana, vendar so člani severnoatlantskega sveta po proučitvi razmer v pokrajini in tehtanju možnih reakcij na nedavni pokol 45 kosovskih Albancev naposled sklenili, da bodo v Beograd napotili generala Naumanna in Clarka. Veleposlaniki članice Nato so ob enem v posebni izjavi najostreje obsodili množični umor v Račku ter pozvali oblasti ZRJ, naj nemudoma in brez omejitev omo-

lje na Kosovu, se svet Nato sinoči ni odločil za svarilo z vojaško akcijo na območju krize, vendar možnost posega, kot pristavljajo na sedežu pakta, ostaja aktualna.

Ameriški predsednik Bill Clinton je pokol v vasi Račak ocenil kot »nameren pokol, ki naj bi zasejal strah na Kosovu«. Ocenil je tudi, da so Srbi s tem prekršili svoje obljube Natu o miroljubnem iskanju poti za rešitev kosovske krize. Evropa in ZDA bodo pritisnile na Beograd, da bo odstavil srbske častnike, odgovorne za pobjo 45 kosovskih Albancev, je zatrdil britanski zunanji minister Robin Cook. Dejal je, da je »globoko šokiran« zaradi poboja, ki se je zgodil v vasi Račak ter zavrnil trditve srbskih oblasti, da so se njihove sile spopadle z vasčani. »Jasno je, da ni bilo nikakršnega spopada. Streljali so jim v glavo z majhne razdalje. Opazovalci trdijo, da o spopadu ni dokazov.« je izjavil Cook. Vodja britanske diplomacije je dodal, da je v telefonskem stiku z ameriško državno sekretarko Madeleine Albright ter s svojima kolegoma iz Nemčije ter Francije. Napovedal je, da se bo pogovarjal še z ruskim in italijanskim zunanjim ministrom.

**Božo Mašanović
Branko Jokić**

Svet proti Srbiji

Zaostritev vojne s Cio in »domačimi izdajalci«

Namen afere z dokumentom, ki naj bi pričal o ameriških načrtih za strmoglavljenje Miloševića, je odvrniti pozornost od Kosova

Beograd – Čeprav sta vlada ZDA in Centralna obveščevalna agencija (Cia) uradno zanikali verodostojnost in kakršnokoli zaupnost dokumenta, ki je v Beogradu obveljal za neizpodbiten dokaz »velike zarote ameriških imperialistov in domačih izdajalcev« proti trenutni domači oblasti, se sovražno razpoloženje še ni poleglo. Na čelu kampanje niso samo vodilni Miloševićeve Socialistične stranke Srbije (SPS), srbskih radikalcev in Jugoslovanske levice (JUL), temveč so se »domoljubnemu zavezništvu« pridružile tudi druge (manj pomembne) stranke in zavedni posamezniki, pisma podpore srbskim oblastem pa dežujejo od vsepovsod.

Od našega dopisnika

Podpredsednik srbske vlade Vojislav Šešelj je ponovil, da je listina pristna ter da ameriški uradniki oporekajo »le obliki, v kateri je bila predstavljena srbski in svetovni javnosti«. Prav tako so zanikali, da je dokument kdaj v kakršni koli obliki zašel na svetovni splet, Šešelj pa je povedal, da je ameriška vlada »priznala, da je lani namenila petnajst milijonov dolarjev za strmoglavljenje režima v Srbiji«.

Nato je z imeni naštel nekaj »domačih izdajalcev«: dr. **Zoran Đinđić**, vodja demokratov, mag. **Nebojša Čović**, koordinator Zveze za spremembe, nekdanji general dr. **Vuk Obradović**, prav tako eden od vodilnih v Zvezi za spremembe, **Milan Panić**, dr. **Dragoslav Avramović**, nekdanji guverner narodne banke, **Momčilo Trajković**, vodja Srbskega gibanja za odpor s Kosova in mediji *Radio B92* in *Dnevni telegraf*. Vsi ti naj bi bili po Šešeljevih trditvah dobili »denar na roke, zato proti njim ni mogoče sprožiti nikakršne preiskave«.

»To so lopovi, zločinci in ničvredneži, ljudje brez karakterja in morale, tuji vohuni,« je srbski četniški vojvoda ozmerjal svoje politične nasprotnike.

Tiskovni predstavnik Miloševićeve SPS **Ivica Dačić** je dejal, da »Srbije ne more uničiti nobena rezervna legija tujcev«, toda omenjeni dokument dokazuje, da imajo ZDA geostrateški načrt za razbijanje ZRJ in odstranitev srbskega državnega vodstva, ker »ni pripravljeno prodati svojega naroda«. Glede »domačih izdajalcev« pa je izjavil: »Te je ljudstvo že prej izobčilo, in na veke vekov jih bo spremljala zgodovinska sramota in narodovo prekletstvo«.

Kljub vsemu Dačić ni naštel

imen domačih izdajalcev, marveč ga je v tem dopolnil **Ivan Marković**, tiskovni predstavnik JUL, ki ga vodi Miloševićeva žena **Mirjana Marković**. Imenom s Šešeljevega seznama je Marković dodal še dr. **Vesno Pešić**, predsednico Državljanske zveze, in časnike *Blic*, *Glas javnosti*, *Danas*, tednika *Vreme* in *Evropljanin* ter podgoriški časopis *Monitor*. Prorežimski tisk zdaj o vsem tem piše v nadaljevanjih, ponavlja ene in iste stvari, glavni naslov pa je *Izdajalce je vedno mogoče kupiti, Srbije pa nikdar ni mogoče prodati*.

Napadom režima navkljub je vse manj tako imenovanih navadnih državljanov, ki verjamejo v verodostojnost spornega dokumenta. Faksimile te listine (original je mogoče najti na domači strani na internetu) in dokumenta, ki je bil predstavljen v srbski vladi, so natisnili nekateri opozicijski časniki. Jasnno je razvidno, da sta različni pisemski glavi in še nekaj drugih podrobnosti. Številni strokovnjaki so potrdili, da so grafika, slog, prelom in način tiskanja različni. Poznavalci angleškega jezika so dodali, da določni člen *the* nikakor ne stoji pred imenom Cie, kot je napisano v dokumentu, ki je bil predstavljen v srbski vladi.

Glavni dokaz, da gre za ponaredek, pa je skenirani in nato prilepljeni grb, kar se zelo jasno vidi. Našteti je še nekaj takšnih podrobnosti. Poleg tega so neodvisni mediji priobčili tudi izjavo tiskovnega predstavnika ameriškega State Departmenta **Jamesa Rubin**a, ki je povedal, da je pričujoča listina zgolj »načelen dokument«, ki je bil objavljen 10. decembra, ter da ameriška prizadevanja za pomoč neodvisnim medijem (ne samo v Srbiji in Črni gori) niso skrivnost.

Zaradi vsega tega v Srbiji prevladuje prepričanje, da je bila afera sprožena, da bi odvrnila pozornost s Kosova in tamkajšnjih tragičnih dogodkov. Nekateri menijo, da je to izključno Šešeljeva »iznajdba«, s katero je ukanil podpredsednika srbske vlade **Ratka Markovića** in **Milovana Bojića** ter samega **Slobodana Miloševića**. A četudi bi vse to držalo in če bi listina vendarle imela neko verodostojnost, so srbski intelektualci – kot izjavljalo v različnih anketah – osupli nad besednjakom, s katerim so ožigosani sovražniki. Iz tega sklepajo, da je v Beogradu pričakovati še nekaj čistk, ki bi lahko spominjale na davne čase informbiroja.

V vsakem primeru »je bil dan znak in – napad sledi«. Društvo sodnikov Srbije zatrjuje, da njegovi člani niso nikoli prejeli nikakršne tuje ali domače pomoči, česar jih je obtožil četniški vojvoda, od katerega so zahtevali dokaze za izrečene obtožbe. Izjavili so še, da »v tej državi padajo poslednji okopi obrambe ustavnega reda ter da poskuša oblast sodnike ustrahovati in jih spremeniti v servis političnih oblastnikov«.

To dejanje srbske drame, ki ga mnogi razglašajo za največjo srbsko sramoto, je po mnenju nepristranskih analitikov zrežirano za domačo uporabo, da bi politično uničili vse nasprotnike vladajoče koalicije (SPS, JUL, Srbski radikalci) pred možnimi izrednimi volitvami, ki jih Srbi vse pogosteje zahtevajo. Pričakovati je, da se bo Šešelj še naprej zatekal k takšnim sredstvom. Demokratska javnost se kljub zmedi na političnem prizorišču še naprej zavzema za izredne volitve. Vseeno pa nekateri razmišljajo previdneje in menijo, da s tem še zdaleč niso izčrpani vsi zli nameni vrhovnega poglavarja.

Branko Jokić